

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Barbara Potočnik

OMEJEVANJE RASTI PREBIVALSTVA V MEDNARODNI SKUPNOSTI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Potočnik

Mentor: izr. prof. dr. Zlatko Šabič

OMEJEVANJE RASTI PREBIVALSTVA V MEDNARODNI SKUPNOSTI

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2004

SEZNAM KRATIC	1
UVOD	2
I. TEORETIČNI OKVIRI ZA PROUČEVANJE VPLIVA RASTI PREBIVALSTVA NA FIZIČNO OKOLJE	4
1. TEMELJNI KONCEPTI	4
2. OD KONFUCIJA DO MALTHUSA	6
2.1. Zgodnje razprave in (neo)maltuzijanstvo.....	6
2.2. Ugovor (neo)maltuzijanstvu.....	9
3. GIBANJE EVGENIKOV IN GIBANJE ZA NADZOR ROJSTEV.....	11
4. DEMOGRAFSKE TEZE	13
5. BIOLOGI IN EKOLOGI PROTI REVIZIONISTIČNI ŠOLI.....	14
6. NEOLIBERALISTIČNA IDEOLOGIJA	16
6.1. Kritika neoliberalizma.....	18
7. DISKUSIJA.....	19
II. DELOVANJE INSTITUCIJ NA PODROČJU OMEJEVANJA RASTI PREBIVALSTVA	20
1. ZAČETKI.....	20
2. KONFERENCA ZDRUŽENIH NARODOV O ČLOVEKOVEM OKOLJU V STOCKHOLMU	21
3. BUKAREŠTA IN MEXICO	22
4. ZASEDANJE V RIU	24
5. MEDNARODNA KONFERENCA O PREBIVALSTVU IN RAZVOJU V KAIRU	25
5. 1. Trenja mnenj in priprave na konferenco.....	25
5. 1. 1. Dileme in nevarnosti	28
5. 1. 2. Prebivalstveni lobi.....	29
5. 2. Program delovanja.....	31
5. 2. 1. O Svetovnem programu delovanja.....	31
5. 2. 2. Pot naprej.....	33
5. 3. Kritika Svetovnega programa aktivnosti.....	35

5. 4. <i>Haški forum</i>	37
6. DISKUSIJA.....	38
III. PREBIVALSTVENE POLITIKE V IZBRANIH DRŽAVAH	39
1. POLITIKA ENEGA OTROKA NA KITAJSKEM	39
1. 1. <i>Okoliščine in oblikovanje politike</i>	40
1. 2. <i>Kazni in spodbude</i>	42
1. 3. <i>Izvajanje politike</i>	43
1. 4. <i>Pomanjkanje odpora</i>	45
1. 5. <i>Posledice</i>	46
1. 6. <i>Sodelovanje s Skladom Združenih narodov za prebivalstvo</i>	47
1. 7. <i>Prihodnost</i>	48
2. PETLETNI NAČRTI V INDIJI	49
2. 1. <i>Razvoj programa blaginje družine v Indiji</i>	50
2. 1. 1. Petdeseta leta 20. stoletja	50
2. 1. 2. Šestdeseta leta 20. stoletja.....	51
2. 1. 3. Sedemdeseta leta 20. stoletja.....	52
2. 1. 4. Osemdeseta leta 20. stoletja	53
2. 1. 5. Devetdeseta leta 20. stoletja.....	53
2. 2. <i>Težave pri uveljavljanju programov in njihove omejitve</i>	54
2. 2. 1. <i>Financiranje s strani centralne vlade</i>	55
2. 2. 2. <i>Posledice in nasprotovanje</i>	56
2. 2. 3. <i>Splavi in primanjkljaj deklic</i>	57
2. 3. <i>Vloga Sklada Združenih narodov za prebivalstvo</i>	57
2. 4. <i>Prihodnost</i>	58
3. DISKUSIJA.....	59
IV. SKLEP	60
IV. LITERATURA	65
1. SEKUNDARNI VIRI.....	65
2. PRIMARNI VIRI	71

SEZNAM KRATIC

ECOSOC	<i>Economic and Social Council</i> (Ekonomski in socialni svet)
EU	Evropska Unija
GATT	<i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> (Splošni sporazum o carinah in trgovini)
ICPD	<i>International Conference on Population and Development</i> (Mednarodna konferenca o prebivalstvu in razvoju)
IMF	<i>International Monetary Fund</i> (Mednarodni denarni sklad)
IUSSP	<i>International Union for the Scientific Study of Population</i> (Mednarodna unija za znanstveno raziskovanje prebivalstva)
IPPF	<i>International Planned Parenthood Federation</i> (Mednarodna zveza za načrtovano starševstvo)
ITO	<i>International Trade Organisation</i> (Mednarodna trgovinska organizacija)
NDSP	Načrt dela glede svetovnega prebivalstva
NRS	Neto reprodukcijska stopnja
PREPCOM	<i>Preparatory Committee</i> (pripravljalni odbor)
PRI	<i>Population Research Institute</i> (Inštitut za raziskovanje prebivalstva)
OZN	Organizacija Združenih narodov
SPA	Svetovni program aktivnosti
UN	<i>United Nations</i> (Združeni narodi)
UNFPA	<i>United Nations Population Fund</i> (Sklad Združenih narodov za prebivalstvo)
UNCED	<i>United Nations Conference on Environment and Development</i> (Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju)
USAID	<i>The United States Agency for International Development</i> (Agencija Združenih držav za mednarodni razvoj)
WB	<i>World Bank</i> (Svetovna banka)
WHO	<i>World Health Organization</i> (Svetovna zdravstvena organizacija)
ZDA	Združene države Amerike
ZN	Združeni narodi

UVOD

V le petdesetih letih je prebivalstvo naraslo za okoli 4 milijarde (leta 1950 je bilo število prebivalstva okoli 2,5 milijarde, leta 2004 pa ga je malo pod 6,4 milijarde).¹ Globalni okoljski problemi, kot so degradacija zemlje, krčenje gozdov, podnebne spremembe, globalno segrevanje, upad naravnih virov, povečana revščina in socialna neenakost, so v veliki meri pripisani ravnosti prebivalstva. Družbeno orientirani prebivalstveni in okoljski programi lahko izboljšajo lokalne okoljske, zdravstvene in gospodarske pogoje in zmanjšajo pritisk, ki ga prebivalstvo izvaja na naravne vire. Oblikovalci politik, tako svetovnih kot nacionalnih, imajo izbiro. Lahko ne naredijo ničesar, lahko pa poskušajo zagotoviti, da se rast prebivalstva zmanjša in stabilizira, tako da uveljavijo ustrezne prebivalstvene politike kot bistven element v svetovni razvojni strategiji; takšne, ki združujejo dostop do storitev za reprodukcijsko zdravje, izobraževanje, izboljšane tehnologije uporabe naravnih virov in za bolj zdrave modele potrošnje ter kvalitetnega življenja. Celota teh politik predstavlja pot k trajnemu ravnotežju z okoljem in naravnimi viri.

Razprave o rasti prebivalstva in njenem vplivu na okolje so polne nasprotij in različnih predlogov za rešitev problema. Pogosto dajejo vtis, da se njeni udeleženci ne zavedajo kompleksnosti celotnega problema. Vzroki za naraščanje prebivalstva niso povezani samo s spremembami v demografiji, ampak tudi s tehnologijo, potrošniškimi in proizvodnimi vzorci in navadami, neenako razdelitvijo naravnih virov in blaginje ter z ravnanjem posameznikov, podjetij in vlad. Da bi imeli bolj natančen pogled na prebivalstveni problem, ga je treba raziskati v vsej njegovi razsežnosti, izostriti sposobnost kritične presoje ter temeljito razmisliti o določenih idejah, ki smo jih ponotranjili. Hkrati je treba poudariti, da problematika prebivalstva zadeva žive ljudi; to niso zgolj abstraktne statistike, zato je treba upoštevati tudi etične vidike reševanja problema.

Zaostrovanje demografskih problemov sveta v dvajsetem stoletju in spremembe v demografskih trendih so vplivali na to, da se je prebivalstvena politika začela pojavljati tudi na dnevnem redu mednarodnih organizacij, hkrati pa se je vedno pojavljal dvom, ali je prebivalstvo res tako velik problem, da ga je treba obravnavati tudi na svetovni ravni. Kompleksnost današnjega sveta,

¹ Total Midyear Population for the World: 1950-2050, dostopno na <http://www.census.gov/ipc/www/worldpop.html>, 20. 02. 2004

narava njegovih demografskih problemov ter regionalno in globalno povezovanje posameznih držav so v zadnjih dveh desetletjih pripeljali do širjenja okvira prebivalstvene politike. Številnih problemov v razvoju prebivalstva namreč ni mogoče rešiti na državni ravni. Ob morebitni nadaljnji rasti prebivalstva² bo na svetu še veliko več socialnih in ekoloških problemov, zato je delovanje na tem področju zelo pomembno, rešitve pa je treba iskati na ravni mednarodne skupnosti kot celote. V svetu, ki je organiziran na podlagi države kot temeljne entitete in v katerem ima večina mednarodnih organizacij le posvetovalno vlogo, je v teh organizacijah sprejeta politika praviloma lahko uresničena le, če so jo pripravljene uresničevati vse države. Ker je prebivalstveni problem specifične narave (zelo veliko je različnih dejavnikov, ki vplivajo na njegovo reševanje), se zdi, da države težko sprejemajo oziroma izvajajo odločitve, ki jih na tem področju predlagajo mednarodne institucije.

V nalogi se ne bom ukvarjala z vsemi mednarodnimi organizacijami, v okviru katerih nastaja svetovna prebivalstvena politika, ker jih je preveč in se mnoge zavzemajo za povsem različno politiko. Osredotočila se bom na institucionalizacijo prebivalstvene politike skozi konference Organizacije Združenih narodov (v nadaljevanju OZN), ki predstavljajo najprimernejši okvir za obravnavo. Njihovo dosedanje delo, sprejeti načrti in njihovo izvajanje sklepov ter predvsem učinek teh sklepov oziroma politik na dve državi z največjim številom prebivalstva, Indijo in Kitajsko, govorijo v prid temu, da te konference zaslužijo ustrezno raziskovalno pozornost.

Naloga je razdeljena na uvod, tri poglavja in zaključek. Na začetku prvega poglavja bom predstavila temeljne koncepte, ki so potrebni za razumevanje teme in s tem povezane prebivalstvene politike; v tem poglavju bom predstavila avtorje, ki so s svojimi analizami največ prispevali k obravnavi omenjene tematike. Za razumevanje razvoja svetovne prebivalstvene politike so ti okviri zelo pomembni, saj obstaja veliko različnih pogledov na prebivalstveni problem in zato je zanimivo videti, kako teoretiki opravičujejo in utemeljujejo svoje domneve in ugotovitve in kateri izmed njih je najbolj vplival na oblikovanje in razvoj sodobnih prebivalstvenih politik. Poseben poudarek bo na neoliberalističnem pogledu na razvoj, ker se zdi, da ima tudi na tem področju veliko vlogo. Drugo poglavje je namenjeno pregledu

² Kljub temu, da rast prebivalstva počasi upada s 85 milijonov leta 1990 na 74 milijonov leta 2002, rast svetovnega prebivalstva še vedno ni stabilna (U.S. Bureau of the Census 2003: 6).

institucionalizacije problema omejevanja rasti prebivalstva. Pregledala bom konference, ki so se na to temo odvijale v zadnjih petdesetih letih. Poudarek bo predvsem na zadnji konferenci, ki je bila namenjena temu problemu, in sicer Konferenci o prebivalstvu in razvoju v Kairu (*International Conference on Population and Development* – v nadaljevanju ICPD) in tam sprejetem Svetovnem programu aktivnosti (*World Plan of Action* – v nadaljevanju SPA). Ta konferenca je bila najbolj obsežna in njen program naj bi predstavljal okvir za delovanje vseh držav na področju prebivalstvene politike. V tretjem poglavju bom obravnavala razvoj prebivalstvene politike na Kitajskem in v Indiji in prikazala dva različna načina pristopa k reševanju problema, ki sta vsaj do neke mere tudi odziv na globalne norme in politike na tem področju, a sta vodila do različnih rezultatov Indije in Kitajske. Izbira se zdi logična, saj gre za dve državi z največjim številom prebivalstva na svetu. V zaključku so ovrednotene ugotovitve, do katerih pridem v diplomskem delu. Na koncu naloge najdemo seznam vseh uporabljenih virov.

Diplomsko delo temelji na uporabi tako primarnih virov (dokumenti OZN) kot tudi sekundarne literature. Tako eni kot drugi so predvsem viri z medmrežja. Pri mnogih virih ni navedenega avtorja, zato so ti viri navedeni v sprotnih opombah na dnu strani, ne v samem besedilu. Z zgodovinskorazvojno analizo bom skušala pojasniti, kako je prišlo do oblikovanja določenih prebivalstvenih politik, predvsem v okviru ICPD. V okviru analize primarnih virov bom uporabila funkcionalno metodo, s katero se skuša razložiti vir glede na njegov namen (Bučar in dr. 2000: 24-36). V tretjem poglavju bom primerjalno obravnavala prebivalstvene politike v dveh izbranih državah, Kitajski in Indiji.

I. TEORETIČNI OKVIRI ZA PROUČEVANJE VPLIVA RASTI PREBIVALSTVA NA FIZIČNO OKOLJE

1. TEMELJNI KONCEPTI

Za uspešno razumevanje problema rasti prebivalstva je najprej treba predstaviti določene pojme, ki se bodo v nalogi pojavljali in so bistvenega pomena na tem področju. Malačič (1995: 948) prebivalstveno politiko definira kot »splet demografskih ciljev, ki jih poskušajo doseči nosilci

prebivalstvene politike z bolj ali manj zaokroženim sistemom ukrepov in dejavnosti, utemeljenim na bolj ali manj splošno sprejetih načelih, normah in vrednotah.«³

Demografska tranzicija je izraz, ki ga Carlson (1994) opisuje kot spremembo družb, ki se gibljejo od visokih stopenj rodnosti in visokih stopenj smrtnosti k nižjim stopnjam rodnosti in smrtnosti, znotraj katere je večina smrti v zadnjih desetih letih pričakovane življenjske dobe.⁴

Reprodukcijsko zdravje je stanje popolnega telesnega, duševnega in socialnega dobrega počutja, ne le odsotnost bolezni ali slabosti, v vseh zadevah, ki se nanašajo na reprodukcijski sistem in njegove funkcije ter procese (Programme of Action of the ICPD 1994). Reprodukcijska zdravstvena oskrba je skupek metod, tehnik in služb, ki s preprečevanjem in reševanjem reprodukcijskih zdravstvenih problemov prispevajo k zdravju in dobremu počutju. Vključuje tudi t. i. spolno zdravstvo, katerega namen ni samo svetovanje in oskrba, povezana z reprodukcijo in spolno prenosljivimi boleznimi, temveč tudi izboljšanje življenja in osebnih odnosov (*ibid.*).

Nadomestljiva stopnja rodnosti (*replacement-level fertility*) je stopnja, ki je potrebna, da se prebivalstvo v daljšem obdobju nadomesti. Za večino prebivalstev je nadomestitev zagotovljena z rodnostjo 2,1 otroka na žensko (United Nations Population Division 2001: V).

Izraza Sever in Jug bosta v nalogi uporabljena za razlikovanje med razvitim industrijskim svetom Evrope, Japonske in Združenih držav Amerike (v nadaljevanju ZDA) in državami v razvoju Afrike, Azije in Latinske Amerike. Uporabljala se bosta tudi izraza industrializirane ali razvite države, ki se nanašata na razvita tržna gospodarstva ter države v razvoju, ki se nanašajo na tržne ekonomije razvijajočih se držav.⁵ Razlika med državami v razvoju in razvitimi državami se v

³ Opredelitev prebivalstvene politike vsebuje štiri temeljne elemente (Malačič 1995: 948): načela, norme in vrednote, na katerih je utemeljena, cilje, ki jih poskuša doseči, nosilce, ki jo izvajajo ter ukrepe in dejavnosti, s pomočjo katerih poskuša te cilje doseči.

⁴ Med to tranzicijo se zgodi hitra rast prebivalstva. Ko se tranzicija bliža koncu, stopnje rasti začnejo upadati in nazadnje se prebivalstvo stabilizira (Hartmann 1995b).

⁵ Todaro (1997: 38) definira nekaj značilnosti držav v razvoju: nizka raven življenja, kar pomeni, da imajo nizke dohodke in neenakomerno distribucijo, nizka in slaba izobrazba z nizko stopnjo pismenosti, slabo zdravstveno stanje in revščina. Druge značilnosti so še: nizka raven produktivnosti, visoka stopnja rasti prebivalstva, s tem povezana visoka stopnja brezposelnosti, odvisnost od kmetijstva in izvoza primarnih proizvodov. Zaradi tega so te države bolj odvisne od mednarodnega trga in tuje razvojne pomoči.

primeru rasti prebivalstva kaže predvsem v dejstvu, da se 96 % svetovne rasti prebivalstva zgodi ravno v državah v razvoju (U.S. Bureau of the Census 1999: 1).

Koncept stopnje obremenitve teritorija (*land-carrying capacity*) nudi okvir za proučevanje razmerja med prebivalstvom in obnovljivimi viri. Po Cohenu (1996: 48) je stopnja obremenitve teritorija definirana kot število ljudi, ki jih Zemlja s svojimi viri lahko 'preživi' v določeni prihodnosti, ne da bi se pri tem ogrožalo fizično, ekološko, kulturno ali socialno okolje.⁶

2. OD KONFUCIJA DO MALTHUSA

2.1. Zgodnje razprave in (neo)maltuzijanstvo

Vpliv rasti prebivalstva je vir neskončnih razprav že iz preteklosti, ko so mnogi državniki in filozofi pisali o ravnotežju med prebivalstvom in naravnimi viri ter izražali mnenja o optimalnem številu prebivalstva. Njihova mnenja so se razlikovala in nekateri teoretiki rasti prebivalstva niso videli v negativni luči. Predvsem merkantilistične ideje 17. in 18. stoletja so poudarjale pozitivne vidike številnega oziroma naraščajočega prebivalstva in bile naklonjene politikam, ki so podpirale zakon in velike družine. Dela kitajskih filozofov, vključno s Konfucijem in njegovo šolo, vsebujejo nekatere koncepte optimalne ravni prebivalstva na lokalni ravni. Konfucionisti so menili, da je vlada odgovorna za vzdrževanje idealnega ravnotežja med zemljo in prebivalstvom, tako da finančno podpre selitve iz prenaseljenih na premalo naseljena področja (Economic and Social Council 2001: 3). Platon in Aristotel sta upoštevala, da je za prebivalstvo nujno potrebno, da samo proizvede dovolj hrane. Dejstvo, da kultivirane zemlje ne bi bilo moč širiti dovolj hitro, da bi zadostili hitri rasti prebivalstva, po njunem mnenju lahko vodi do prenaseljenosti in revščine (*ibid.*), kar ni v skladu z njuno idejo idealne države, ki ne sme biti preveč številčna (Supek 1973: 211). Poročilo o nadzorovanju svetovnega prebivalstva (Economic and Social Council 2001: 3) omenja, da so zgodnje in srednjeveške krščanske doktrine na splošno gledale na problem rasti prebivalstva z moralnega in etičnega vidika. Kljub temu pa so nekateri pisci videli prekomerno rast svetovnega prebivalstva kot povzročitelja revščine in trpljenja in so naravi

⁶ Obstaja tudi ožji tehnični pristop k oceni obremenitve določenega teritorija, ki je bil uporabljen v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja, da se sistematično določi maksimalno število prebivalcev, ki jih nacionalno kmetijstvo držav v razvoju lahko preživi na trajnostni način (Economic and Social Council 2001: 4).

pripisovali sposobnost, da ponovno vzpostavi ravnotežje med prebivalstvom in viri z lakotami, vojnami in boleznimi (*ibid.*).

V zadnjih desetletjih 20. stoletja je na razpravo o odnosu med prebivalstvom in razvojem zelo vplivala Malthusova perspektiva. Tako njeni nasprotniki kot zagovorniki so delili skrb za ravnotežje med demografskimi trendi (predvsem rastjo prebivalstva), naravnimi viri in gospodarsko rastjo ter revščino. Vpliv Malthusa je tako prepričljiv, da nihče ne more raziskovati vprašanja prebivalstva, ne da bi se posvetil tudi njemu. Njegova predvidevanja so namreč tako prodorna, da so jih mnogi ponotranjili, ne da bi se tega sploh zavedali. Samo razumevanje osnovnih zmot maltuzijanskega pristopa nam lahko da svež pogled na prebivalstveni problem. Malthus je v svojem delu '*An Essay on the Principle of Population*' (Esej o prebivalstvu) iz leta 1798 predvideval, da se bo prebivalstvo (če ne bo preventivnih ukrepov) podvojilo vsakih 25 let (Malthus 1798: II.16). Rezultat bo geometrična rast, ki bo presejala sposobnost Zemlje za proizvodnjo hrane, pri kateri lahko pričakujemo rast v aritmetičnem zaporedju (Malthus 1798: I. 18).⁷ Ljudje v tem primeru niso drugačni od živali in rastlin in, tako kot slednje, ne morejo pobegniti restriktivnemu zakonu narave (stopnja obremenitve celotnega planeta bo določala njihovo število). Naravne nesreče kot so lakota, kuga, različne bolezni, vojne in revščina bodo pomagale obdržati nižje število prebivalstva.⁸ Rešitve socialnih problemov ni videl v razumskih odločitvah, zato je bil skeptičen do prostovoljnega načrtovanja družine, meje proizvodnje hrane pa so bile zanj precej nefleksibilne (Lindhal-Kiesling in Landberg 1994: 54). Rao (1994) pravi, da je Malthus eden tistih, ki je skozi zaščito 'znanstvenih' zakonov večne in nespremenljive narave, ugovarjal možnosti spreminjanja socialnih in političnih institucij, ki so preživele svoje dni.⁹ Zmotil se je v dveh osnovnih stvareh. V nasprotju z njegovimi predvidevanji je možno, da

⁷ V mnogih pogledih se je Malthus naslanjal na francoskega matematika Condorceta in njegovo analizo '*Esquisse d'un tableau historique des progrès de l'esprit humain*' (Zgodovinska slika napredka človekovega duha) objavljeno leta 1795, kjer je razpravljal tudi o rasti prebivalstva (Lindhal-Kiesling in Landberg 1994: 50). Condorcet, od katerega se je Malthus razlikoval predvsem po svojem pesimizmu, je že v tistem času dejal, da problem pomanjkanja hrane sicer obstaja, vendar ga je bolj skrbela splošna kvaliteta življenja in upad »sreče človeške rase« kot posledica naraščanja prebivalstva (Lindhal-Kiesling in Landberg 1994: 53).

⁸ Rao (1994) pravi, da Malthus revščino opiše kot naravno okoliščino človekovega obstoja. Vloga revnih je, da sprejmejo revščino, bogati pa niso v nobenem primeru odgovorni za revščino in naj ne bi tudi nič naredili za njeno odpravo, saj nobeno žrtvovanje bogatih ne bi preprečilo vrnitve nadlog za nižje člane družbe.

⁹ Marx in Engels (povzeto po Hartmann 1995b) zagovarjata dejstvo, da ni določenega, univerzalnega, večnega zakona prebivalstva. Revščine ne moremo razložiti kot naravni zakon za del družbe, ker je po Marxovem mnenju revščina delovnega razreda neizogiben proizvod kapitalističnega procesa akumulacije. Relativni presežek

se rast prebivalstva¹⁰ upočasni in stabilizira ne zaradi naravnih sil, ampak zaradi izboljšanja kvalitete življenjskih standardov in drugih socialnih sprememb, ki spremenijo željo po otrocih. Prav tako je podcenjeval sposobnost planeta, da s svojimi viri omogoči, da se naraščajoče človeško prebivalstvo prehrani in obleče. Danes bi maltuzijanci za lakoto težko krivili le rast prebivalstva. Večina držav ima danes dovolj hrane, da bi zadovoljile potrebe svojega naraščajočega prebivalstva ali gospodarske vire, da hrano uvozi. Kljub temu je še vedno milijone ljudi lačnih.¹¹ Glavni problem ni absolutno pomanjkanje virov, temveč njihova distribucija. Ali drugače, ne gre le za preveliko število prebivalstva in premalo količino virov, temveč zato, da majhno število ljudi monopolizira preveč virov. Neenaka delitev zemlje je predvsem kritična v mnogih državah v razvoju, kjer večina prebivalstva še vedno živi na podeželju (Hartmann 1995b). Namesto tega sedaj argumentirajo, da napor, ki je potreben za nahranitev naraščajočega prebivalstva, zahteva velik okoljski davek: črpanje fosilnih virov energije in vodnih rezerv, degradiranje in zastrupljanje zemlje, uničevanje rastlinskih in živalskih vrst, selitve na marginalna in gozdna območja in posledično ogrožanje preživetja prihodnjih generacij. Hartmannova (*ibid.*) opozarja, da so mnogi izmed procesov, ki jih naštevajo maltuzijanci, zelo škodljivi, vendar pa ima to manj opraviti z rastjo prebivalstva kot z določenimi vzorci potrošnje, uporabe zemlje in kmetijskimi tehnologijami. Glede na to, da prebivalstvo še vedno narašča, obstaja velika potreba po spremembi politik in novih kmetijskih tehnologijah, ki bodo povečale proizvodnjo osnovnih živil in obnovile, ne uničile, naravne vire. V 19. stoletju se torej pojavi neomaltuzijanstvo. Moderni zagovorniki nadzora prebivalstva so ponovno interpretirali Malthusovo logiko, ki so jo selektivno uporabili za revne države v razvoju. Gre za delitev na področju človekovih pravic. Zgornji in srednji razredi imajo pravico prostovoljno odločati, kdaj imeti otroke, pravice revnih pa so podrejene zahtevam nadzora prebivalstva. V podporo tem etnično in znanstveno dvomljivim standardom so neomaltuzijanci našli povezavo med visokimi

prebivalstva vidi kot zgodovinsko določen in značilen za kapitalistični način proizvodnje. Množica delovne sile deluje kot disciplinska sila na delavsko prebivalstvo in služi zato, da so njihove plače nizke.

¹⁰ Stopnja rasti prebivalstva, izračunana kot odstotek osnovnega prebivalstva, je stopnja pri kateri prebivalstvo raste in upada v določenem letu zaradi naravnega prirastka ali neto migracij (Hartmann 1995a). Danes stopnja rasti upada skoraj po celem svetu, tudi v večini držav v razvoju. Združeni narodi (v nadaljevanju ZN) predvidevajo, da bo do leta 2045 večina držav dosegla nadomestljivo stopnjo rodnosti. Razlog, da rast prebivalstva še vedno grozi z eksplozijo, predstavlja to, da število žensk, ki so v dobi, ko lahko imajo otroke (med 15 do 49 let), še vedno narašča (z okoli 1,2 milijona leta 1998 na predvidoma 1,7 milijona leta 2025), predvsem v državah v razvoju (U.S. Bureau of the Census 1999: 17).

¹¹ Delež prebivalstva v državah v razvoju, ki živijo z manj kot 1 \$ na dan je leta 1998 znašal 23,4 % (United Nations Population Fund 2002a: 14). Skoraj polovica svetovnega prebivalstva živi z manj kot 2 \$ na dan (Annan 2000) in 1,2 milijarde ljudi z manj kot 1 \$ na dan (Millennium Development Goals 2003: 5).

stopnjami rodnosti¹² in nizkim življenjskim standardom v državah v razvoju danes (Hartmann 1995b).¹³ Rao (1994) pravi, da je neomaltuzijanstvo konceptualno in metodološko podobno maltuzijanstvu, čeprav razlike obstajajo. Medtem ko se maltuzijanstvo ukvarja z revnimi v njihovih lastnih državah, se neomaltuzijanstvo obrača na revne in razvijajoče se države. Poleg tega Furedi (1997: 146) meni, da se tradicionalno Malthusovo stališče nanaša na pomanjkanje zemlje, mineralov in drugih osnovnih sredstev, ki povzročajo upočasnitev razvoja gospodarstva, revščino in podhranjenost, sodobnejša (neomaltuzijanska) verzija pa pravi, da je rast prebivalstva grožnja okolju samemu.

2.2. Ugovor (neo)maltuzijanstvu

Kritika, tako maltuzijanstvu kot neomaltuzijanstvu, očita, da ponujata zavajajoče razlage in v celoti temeljita na nespornosti sprejetih domnev. Eden izmed temeljnih neomaltuzijanskih argumentov je, da rast prebivalstva ogroža naravne vire, ki da so omejeni. Ta splošna in abstraktna izjava prikriva dejansko sliko, kdo je resnični potrošnik teh virov. Socialni problemi so pripisani tistemu delu prebivalstva, ki narašča najhitreje, toda hkrati je to del, ki potroši najmanj, tako skupno kot *per capita*.¹⁴ To velja tako z nacionalnega kot z mednarodnega vidika (Rao 1994). Neomaltuzijanstvo in maltuzijanstvo preusmerita pozornost z dejstva, da vire v državah v razvoju izkoriščajo predvsem razvite države.¹⁵ Takšen položaj ne nastane avtomatično, ampak je proizvod družbenih, gospodarskih in političnih institucij tako razvitih držav kot držav v razvoju. Z drugimi besedami: vladajoči razredi v državah v razvoju so del tega dogovora o izkoriščanju virov.

Maltuzijanci se ne vprašajo, kdo je lastnik zemlje, kdo seka gozdove, kdo dobiva iz državnega proračuna, kdo dejansko porabi in izkoristi posojila mednarodnih bank, kdo so bili kolonialisti in kdo kolonializirani. Zanikajo vlogo bogatih in revnih v ustvarjanju in ohranjanju revščine

¹² Rodnost ali nataliteta je število, ki pove, koliko (živih) otrok se rodi v letu na tisoč prebivalcev (Hartmann 1995a).

¹³ Visoke stopnje rodnosti so pogosto znak, da je preživetje ljudi ogroženo. Zagovorniki nadzora prebivalstva ta argument obračajo in vztrajajo na tem, da ljudje sami ogrožajo svoje preživetje in preživetje prihodnjih generacij, ker imajo veliko otrok (Hartmann 1995b).

¹⁴ Razlike med bogatimi in revnimi, tako znotraj držav kot med državami, naraščajo. Razlika v prihodku *per capita* med najbogatejšimi 20 % in najrevnejšimi 20 % je bila leta 1960 30 proti 1; leta 1994 78 proti 1, leta 1999 pa je rahlo upadla na 74 proti 1 (United Nations Population Fund 2002a: 14).

¹⁵ Neto transfer virov iz držav v razvoju v industrializiran svet je od 40 do 50 milijard dolarjev vsako leto (Rao 1994).

nemočnih. In kaj se zgodi, ko revni začnejo zahtevati svoje pravice? Maltuzijanci to imenujejo 'politična nestabilnost' in krivijo prenaseljenost (Hartmann 1995b).¹⁶ Ker nimajo prave diagnoze za prebivalstveni problem, ne predpisujejo ustreznih ukrepov in problem še poglobijo, kar je vidno na mnogih področjih. Hartmannova (*ibid.*) jih našteje samo nekaj: na področju socialne politike predstavlja nadzor prebivalstva zamenjavo za družbeno pravičnost, medtem ko so nujne reforme spregledane (redistribucija zemlje, ustvarjanje zaposlenosti, zagotavljanje množičnega izobraževanja in zdravstvene nege, emancipacija žensk); na ravni kulture predstavlja maltuzijanstvo zahodnjaški etnocentrizem; na individualni ravni je maltuzijanstvo z nadzorom rojstev negativno vplivalo na izkušnje milijonov žensk. Rao (1994) poudarja, da se je načrtovanje družin usmerilo stran od skrbi za zdravje in dobro počutje žensk, ki je navduševalo prve feministične 'križarje' prebivalstvenega nadzora. Cilj mnogih zdravstvenih programov in programov načrtovanja družine v državah v razvoju je preprosto izvajanje kratkoročnih ukrepov, svetovanje, ponudba številnih kontracepcijskih metod, medtem ko so informacije o tveganjih in koristih drugotnega pomena. Na etničnem področju maltuzijanstvo zmanjšuje človekove pravice. Da bi zagotovili pravice prihodnjih generacij do okoljskih in gospodarskih virov, maltuzijanci menijo, da je sprejemljivo, da se ukinejo reprodukcijske pravice sedanjih generacij. Rao (1994) meni, da rešitev prebivalstvenega problema ne leži znotraj zmanjševanja pravic, ampak v njihovem razširjanju, saj prebivalstveni problem v resnici ni problem prevelikega števila ljudi, ampak problem pomanjkanja osnovnih pravic.¹⁷ Preveč ljudi ima premalo dostopa do virov. Preveč žensk ima premalo nadzora nad svojo reprodukcijo.¹⁸ Prevelika rast prebivalstva ni vzrok za premajhno razvitost; je simptom počasnih korakov družbenih reform. Caldwell (povzeto po Rao 1994) je v knjigi *'Limiting Population Growth and the Ford Foundation Contribution'* (Omejevanje rasti prebivalstva in prispevek Fordovega sklada) iz leta 1986 sklenil, da je najbolj

¹⁶ Neodvisna, neprofitna politična skupina Odbor za prebivalstveno krizo (*Population Crisis Committee* oziroma *Population Action International*) meni, da je prebivalstveni pritisk ena največjih groženj demokraciji; zatirajoče vlade kršijo človekove pravice, ne zato ker bi bile avtoritativne, ampak »zaradi naporov, da bi nadzirali uporno situacijo« (Hartmann 1995b). Naraščajoče število mladih moških vidijo kot večjo možnost za revolucionarno aktivnost. Na ta način maltuzijanstvo vodi neposredno k legitimiranju *status quo*: če število revnih narašča, je to zato, ker njihovo število narašča prehitro.

¹⁷ Deklaracija ZN o človekovih pravicah odseva razširjeno prepričanje, da obstajajo socialno zajamčene pravice posameznika, da uživa dostojen življenjski standard z dostopom do hrane, zavetja, zdravstvene nege, izobraževanja, zaposlenosti, socialne varnosti in tako naprej. Te pravice bi večina držav lahko zagotovila, če bi bila bogastvo in moč razdeljena bolj enakovredno (Rao 1994).

¹⁸ Pravica ženske, da sama nadzira svojo reprodukcijo, ni samo vprašanje dostopnosti do kvalitetnega načrtovanja družine in zdravstvenih storitev. Nadzor nad reprodukcijo pomeni tudi, da ima ženska večji nadzor nad svojim

kritičen dejavnik motivacija za rojevanje otrok; ljudje niso revni, ker imajo velike družine, ampak imajo velike družine zato, ker so revni. Gre za družbeno in predvsem gospodarsko potrebo po otrocih v takšnih skupinah.¹⁹ Neomaltuzijanstvo tako ne prizna, da je motivacija za načrtovanje družine odvisna od družbenogospodarskega položaja staršev, ki spremeni determinanto velikosti družine. Prav tako ne prizna, da te determinante niso enake med različnimi deli prebivalstva. Drugače rečeno, stopnje rojstev nimajo geografskih ali nacionalnih značilnosti; določene ali oblikovane so z obnašanjem determinant velikosti družine, ki se razlikujejo med različnimi področji prebivalstva odvisno od družbenogospodarskih dejavnikov (Rao 1994). Med kritike neomaltuzijanstva se uvršča tudi Bandarage (1997: 102-103), ki meni, da je neomaltuzijanstvo kvantitativen, tehničen in birokratski pristop, ki je pod vplivom politike in denarja vzpostavil globalne programe načrtovanja družine, ki ne ustrezajo širšim potrebam in interesom množic, ki jih želijo nadzorovati. Maltuzijanstvo in neomaltuzijanstvo nudita preveč poenostavljeno razumevanje kompleksnega odnosa med viri in prebivalstvom, vendar sta bila kljub pomanjkanju metodološke in empirične podpore široko sprejeta tako v akademskih krogih kot v krogih javne politike.

3. GIBANJE EVGENIKOV IN GIBANJE ZA NADZOR ROJSTEV

Leta 1871 je izšla Darwinova knjiga Izvor človeka, ki je po Raovem (1994) mnenju predstavljala precejšnjo mero navdiha za rojstvo gibanja evgenikov.²⁰ Ideje tekmovalnega boja, naravne selekcije in preživetja najmočnejših so imele zastrašujoče praktične posledice za dele prebivalstva, da o globokih moralnih in etičnih vidikih niti ne govorimo. Gibanje evgenikov je poimenoval eden od začetnikov gibanja, Darwinov bratranec Francis Galton (Rao 1994).²¹ Bil je popolnoma predan ideji, da je treba najboljše in najmočnejše spodbujati, da se razmnožujejo. Navdušil je tudi Jane Hume Clappertone (citirano po Rao 1994), ki je v knjigi '*Scientific Meliorism*' (Znanstveni nauk o izboljšavi sveta in človeka) leta 1885 zapisala, da »rasna kri ne bi

gospodarskim in družbenim življenjem, enake pravice kot moški, dostop do izobraževanja in dobre zaposlitve (Hartmann 1995b).

¹⁹ V državah v razvoju, kjer je stopnja rasti prebivalstva še vedno visoka, obstaja želja družin po velikem številu otrok, razlog za to pa je varnost, ki jo zagotavljajo. V teh državah velika večina prebivalstva nima dostopa do zavarovanj, pokojninskih načrtov ali državne socialne varnosti. Otroci so tisti, ki skrbijo za starše v njihovi starosti in v težavnih obdobjih kot so bolezni, poplave, suše, pomanjkanje hrane in podobno (Hartmann 1995a).

²⁰ Evgenika je nauk o metodah za doseganje telesno in duševno zdravega potomstva (Rao 1994).

²¹ Galton je bil tudi prvi, ki je uporabljal statistiko na področju prebivalstva (Rao 1994).

smela biti zastrupljena z moralno boleznijo«. Zato bi morali kriminalcem, umsko prizadetim, bolnim, alkoholikom, epileptikom in seveda revnim, ki so jim prirojene vse te lastnosti, preprečiti, da bi se razmnoževali. Pripadniki tega gibanja so mnenja, da so manjvredni vedno številčnejši od boljših, kar pomeni, da se tudi hitreje razmnožujejo (če imajo možnost preživeti) in s tem potisnejo boljše v ozadje. Zato so potrebni popravki, da se boljšim zagotovijo prednosti. Narava ponuja takšne popravke na način, da manjvredne izpostavi težjim življenjskim pogojem, ki bodo zmanjšali njihovo število. Kar ne bo uspela popraviti narava, morajo popraviti ljudje sami. Ta popravek je Hitler (citirano po Rao 1994) imenoval »zadnja rešitev«.

Drugi motivator gibanja za nadzor prebivalstva je bilo gibanje za nadzor rojstev. Različni tokovi miselnosti so se v to gibanje združili konec 19. stoletja. En tok so bile radikalne feministke, ki so trdno verjele, da je pravica žensk, da nadzorujejo svoje usode in svoja telesa. Dostop do nadzora rojstev je bil eden od elementov njihovega obsežnejšega boja za demokratične pravice. Drug tok so bili socialisti. Njihove ideje o nadzoru rojstev je obarvalo mnenje, da je breme neprestanih nosečnosti škodljivo za zdravje žensk, ki delajo; in prepričanje, da je interes kapitalistov, da imajo neomejeno ponudbo poceni delovne sile. Tretji pomemben tok, ki je v 20-ih letih 20. stoletja postal dominanten v tem obdobju, je bilo že omenjeno neomaltuzijanstvo. Rao (1994) to deloma pripisuje obdobju povojne reakcije; posebej socialističnemu in feminističnemu gibanju, ki je bilo v tistem času šibko, ter strahu pred desnim krilom komunizma. Spodbujanje nadzora rojstev je bilo sprva osredotočeno na ženske srednjega razreda, ki so želele omejiti rodnost. Pripadniki feminističnega gibanja so bili prepričani, da odgovornost do velikosti družine leži predvsem v rokah soprog in žena, in torej ni v pristojnosti tradicije, države ali Cerkve. Tudi neomaltuzijanci so kmalu usvojili mnenje, da je manjše število otrok v družini boljše za družbo kot celoto, ki jo hitra rast prebivalstva ogroža.²² Ena izmed oseb, ki je veliko naredila za uvrstitev nadzora rojstev med globalne teme, je bila Margaret Sanger (From Geneva to Cairo 1994). Leta 1921 je ustanovila Ameriško ligo za nadzor prebivalstva, organizacijo, ki je imela tudi podporo zdravnikov (*ibid.*). Od feministk in socialistov se je razlikovala po tem, da je želela profesionalizacijo nadzora rojstev. Leta 1925 je v New Yorku organizirala Mednarodno

²² Pri tem so zagovorniki nadzora rojstev pogosto omenjali, da so prebivalci držav v razvoju o tem problemu nepoučeni in iracionalni in ne želijo imeti nobenega nadzora nad svojo spolnostjo. Takšen 'superioren kompleks' mnogih zahodnjakov in tudi elit v teh državah predstavlja enega večjih problemov v načinu razpravljanja o

konferenco o neomaltuzijanstvu in nadzoru rojstev (*International Neo-Malthusian and Birth Control Conference*), ki je združila evgenike in druge zagovornike nadzora rojstev, leta 1927 pa v Ženevi Prvo svetovno konferenco o prebivalstvu (Rao 1994). Pri svojem delovanju je uporabljala argumente neomaltuzijancev in evgenikov, saj je bila mnenja, da bi nadzor rojstev pomagal ustvariti močnejše generacije otrok in zagotoviti fizično, gospodarsko in politično zdravje družbe. Rao (1994) pravi, da je bil njen glavni cilj pospešiti »prebivalstvene vidike nadzora rojstev«, vendar delegati konference še niso bili pripravljeni na soglasje o prebivalstvenem vprašanju. Konferenco v Ženevi lahko kljub vsem težavam štejemo za uspeh vsaj zato, ker je bilo to srečanje sploh prvo, kjer so se bili znanstveniki pripravljeni pogovarjati o razsežnostih prebivalstvenega problema.

4. DEMOGRAFSKE TEZE

V 40-ih in 50-ih letih 20. stoletja so bile ideje evgenikov obravnavane kot sramotne, hkrati pa je nadzor prebivalstva vse bolj postajal tema globalnih razprav. Glede na spremembe v 19. stoletju se je šestdesetletno raziskovanje v demografiji oblikovalo v teorijo demografske tranzicije. Ta teorija pravi, da je veliko sprememb družbenogospodarskih spremenljivk, med drugim urbanizacija, industrializacija, višji življenjski standard, zdravstvena revolucija, pod imenom modernizacija, vodilo do upada stopnje smrtnosti²³, ki ji je po določenem času sledil tudi upad rodnosti (Hartmann 1995a). Rao (1994) pravi, da so demografi na prebivalstvo gledali kot na odvisno spremenljivko, na družbenogospodarske dejavnike pa kot na neodvisno. Poleg tega so opazili, da časovni okvir in obseg upada rodnosti na Zahodu nista bila povezana z napredkom v kontracepcijski tehnologiji. Zaključili so, da je rodnost upadla, ko se je spremenila motivacija do želje imeti otroke in ta upad ni bil strogo povezan z možnostjo nadzora rodnosti. Motivacija se je spremenila zaradi strukturnih sprememb v družbenem sistemu; z drugimi besedami: določili so jo družbenogospodarski pogoji. Kmalu so demografi začeli zahtevati, da se nekaj ukrene glede prebivalstvenega problema. Demografija je tako postala politična veda (Rao 1994). Zgodnje demografske perspektive so namigovala, da motivacija za zmanjšanje družin v podeželskem okolju ne more obstajati. Kljub temu pa so po mnogih letih predlagali neposredno uporabo

prebivalstvenem problemu, saj predpostavlja, da vsak živi v istem osnovnem družbenem okolju in se srečuje z istim nizom reprodukcijskih izbir (Hartmann 1995a).

²³ Smrtnost ali mortaliteta je število, ki pove, koliko ljudi umre v letu na tisoč prebivalcev (Hartmann 1995a).

kontracepcijske tehnologije tudi v teh družbah. Pojavili so se drugi dejavniki, zaradi katerih so novi trendi v demografiji videli prebivalstvo kot neodvisno spremenljivko in družbenogospodarske dejavnike kot odvisno. Dva izmed teh dejavnikov sta večje možnosti otrok, da preživijo in gospodarski razvoj, ki je privedel do tega, da je vzdrževanje otrok postalo dražje in s tem manj zaželeno. Ta dva dejavnika, združena s strogimi socialnimi normami o družinski odgovornosti, sta nudila spodbudo za tretji dejavnik – sodelovanje moških v omejevanju rojstev (Carlson 1994).²⁴ Pomembno je namreč, da države, ki so resno zainteresirane za doseganje demografskih ciljev, odpravijo neenakosti med spoloma oziroma izboljšajo položaj žensk.

Obdobje po drugi svetovni vojni je bilo obdobje protikolonialnih nacionalnih osvobodilnih gibanj, prej kolonializirani narodi pa so stopili na pot industrializacije. Primer 'zaostalih' narodov, ki dosegajo hitro in načrtovano industrializacijo, je razveselil demografe, ki so verjeli, da se industrializacija in modernizacija zgodita pred upadom rodnosti. Rao (1994) opozarja, da so se ZDA in njeni zavezniki zavedali, da je nerazviti svet postal področje tekmovanja z novo nastalo svetovno silo Sovjetsko zvezo. Vladajoči razredi razvitega sveta so se zavedali, da je nerazviti svet vir surovin, do katerih morajo še naprej imeti dostop; pomanjkanje le-tega bi bil udarec njihovim gospodarskim interesom. Zato so bili pripravljene finančno podpreti njihov razvoj, prebivalstvene trende pa so pri tem ignorirali.

5. BIOLOGI IN EKOLOGI PROTI REVIZIONISTIČNI ŠOLI

Ustvarjanje odnosa prebivalstvo – okolje v okviru *per capita* dosegljivosti virov je vodilo do številnih ideoloških perspektiv, ki izhajajo iz različnih izhodišč. Najbolj vplivni med njimi so 'preplašeni biologi' in 'revizionistični ekonomisti'. Za prve je značilna perspektiva omejevanja rasti, ki ima rast prebivalstva za škodljivo globalnemu sistemu, na drugi strani pa je vidik, ki pravi, da ima rast prebivalstva pozitiven vpliv na tehnološki razvoj. Tudi ti dve najbolj vplivni šoli nista uspeli vključiti v politično ekonomijo trenutnega razvojnega scenarija razmerja med razvojem, okoljem in prebivalstvom. Kljub različnim začetnim točkam obe strani priznavata, da je razvoj bistvenega pomena za to, kako prebivalstvo vpliva na okolje.

²⁴ Pri sodelovanju moških je mišljeno predvsem njihovo izražanje in vključevanje v programe načrtovanja

Naravoslovni znanstveniki, predvsem biologi in ekologi, so med glavnimi zagovorniki nadzora prebivalstva (prej so bili to demografi) in aktivno sodelujejo pri razpravi o družboslovnih vidikih prebivalstvene dinamike. Najbolj viden in vpliven med njimi je zagotovo Paul Ehrlich, ki je znan kot strasten zagovornik nadzora prebivalstva in je tri desetletja močno vplival na javno mnenje s svojimi knjigami in primeri.²⁵ V različnih obdobjih se na njegov prispevek gleda drugače, njegovi najbolj znani argumenti pa izhajajo iz zgodnjih sedemdesetih let 20. stoletja. V večjem delu literature avtorji za izhodiščno točko uporabljajo njegovo enačbo $I = PAT$ (Furedi 1997: 154).²⁶ S to enačbo so poudarjali, da se je treba sočasno ukvarjati s prenaseljenostjo, prevelikim bogastvom in pomanjkljivo tehnologijo; vendar pa ne upoštevajo politične in družbenogospodarske kompleksnosti tega problema. Odgovornost revnih in bogatih ljudi Ehrlich s posploševanjem postavi v en koš. Martine (1996: 6) pravi, da naj bi bila glede na Ehrlichovo enačbo tehnologija in *per capita* dohodek po celem svetu enakomerno porazdeljena. $I = PAT$ enačba tudi spregleda dejstvo, da so vsi elementi enačbe sami odvisni od bolj kompleksne združbe družbenih, političnih, ekonomskih, kulturnih in institucionalnih dejavnikov. Poleg tega ne posveča pozornosti zgodovinskim okoliščinam ali različnim družbenim skupinam. Povedano drugače, tudi pri tej razpravi gre zopet za razlike med pričakovanji, vrednotami, normami, vedenjskimi in kulturnimi vzorci ter prilagodljivostjo človeškega prebivalstva na spremembe.

Zaradi nesposobnosti postaviti tehnologijo in bogastvo v družbenopolitični in gospodarski okvir, ki jima daje pomen in obliko, je krivdo za okolje najlažje naprtiti prebivalstvu. Poskuse učinkovitega ukvarjanja s spremenljivkama tehnologija in bogastvo je treba po Martinovem (1996: 6) mnenju soočiti z zelo kompleksnimi, razpršenimi in politično nastrojenimi problemi; treba je vključiti »vso naravo moderne civilizacije«. V takem kontekstu se zdijo 'neracionalni' in 'zastareli' reprodukcijski vzorci lažje spremenljivi. Vendar se je pokazalo za izjemno težko zmanjšati rast prebivalstva brez pomembnih družbenih in gospodarskih sprememb. Holdren

družine, saj imajo pri tem ravno tolikšno odgovornost kot ženske.

²⁵ V 60-ih in 70-ih letih 20. stoletja je bilo moderno lakoto in pomanjkanje hrane pripisati prenaseljenosti. Ehrlich (povzeto in citirano po Hartmann 1995b), ki je leta 1967 napisal knjigo '*Population Explosion*' (Eksplorzija prebivalstva), verjame, da je že vsaka država prenaseljena. Po njegovi definiciji je nosilna sposobnost »sposobnost okolja, da vzdržuje človeške aktivnosti,« in če je »dolgoročna nosilna sposobnost področja očitno ogrožena s strani njegovih človeških stanovalcev, potem je to področje prenaseljeno.«

²⁶ I (*impact*) je učinek katerekoli človeške skupine na okolje, P (*population size*) je velikost prebivalstva, A (*affluence*) je bogastvo in T (*the environmental damage inflicted by the technologies used to supply each unit of consumption*) je indeks negativnega vpliva na okolje, ki ga povzročijo tehnologije ob proizvodnji potrošniških dobrin (Furedi 1997: 154).

(povzeto in citirano po Martine 1996: 7) je predlagal, da bi bila I = PAT formulacija nadgrajena z dodajanjem drugih spremenljivk kot so kultura, politični dejavniki, urbanizacija in drugi »vzročni in uravnavni dejavniki«. Vendar pa bi s tem formula izgubila svojo privlačno preprostost in tvegala, da postane preveč zapletena in nerazumljiva. Za rešitev tega problema je treba imeti več dokazov in boljše dokaze o tem, kako človeštvo ogroža okolje, kar je ključni element prihodnjih raziskav. Kljub svoji nezadostnosti se I = PAT formulacija še vedno redno uporablja v institucijah, ki se ukvarjajo s prebivalstveno politiko, kot 'jasen' dokaz, da je treba širiti korake nadzorovanja rodnosti.

Nasprotovanje opisanemu pogledu je prišlo iz različnih teoretično-ideoloških perspektiv. V tem kontekstu je treba omeniti t.i. 'revizioniste'. To skupino sestavljajo predvsem ameriški ekonomisti, demografi in podobno misleči po vsem svetu, ki posledice velikosti in rasti prebivalstva ocenijo kot 'nealarmne'. Revizionisti npr. poudarjajo »/.../ avtomatičen povratni učinek, ki ga povzroči trg, ki preoblikuje kratkoročne stroške rasti prebivalstva v močno spodbudo za tehnološki napredek in gospodarsko rast« (Martine 1996: 11). Boserup in Simone sta trdila, da rast prebivalstva prej pomaga gospodarskemu in tehnološkemu razvoju, kot da bi ga zavirala (Martine 1996: 11).²⁷ Boserupova (povzeto po Furedi 1997: 156) v svoji študiji '*The Conditions of Agricultural Growth*' (Pogoji za razvoj kmetijstva) iz leta 1968 zagovarja tudi tezo, po kateri je rast prebivalstva skozi zgodovino spodbujala razvoj kmetijstva, kar je imelo pozitiven vpliv na okolje. Povečano povpraševanje po hrani in pomanjkanje zemlje po njenem mnenju spodbudi prevzem tehnik, ki omogočijo večje učinke obdelovanja zemlje.

6. NEOLIBERALISTIČNA IDEOLOGIJA

Neoliberalizem je otrok klasičnega liberalizma iz 19. stoletja in sicer predvsem v smislu ideje, »da bodo tržne sile prinesle blaginjo, svobodo, demokracijo in mir vsemu človeštvu« (Scholte 2000: 34). Pikalo (2003: 5) omeni, da je »neoliberalizem /.../ v zadnjih dveh desetletjih prevladoval kot okvir politik za globalizacijo.« Po prepričanju zagovornikov neoliberalizma je

²⁷ Simone (povzeto po Hartmann 1995b) v '*Myths of Overpopulation*' (Miti o preobljudenosti) iz leta 1984 meni, da začasne pomanjkljivosti virov samo spodbudijo nove tehnike pridobivanja. Na tak način, tako avtor, ima lahko pomanjkanje vira tudi pozitivne učinke.

proces globalizacije ustvaril možnosti za brezmejno tržno gospodarstvo²⁸ in za enoten globalni trg, ki naj bi deloval na načelu globalne konkurence, bil naj bi znanilec človeškega napredka ter razširjen na vedno več področij življenja (Held in McGrew 2000: 25). Tak pristop je na splošno služil vplivnim interesom predvsem vladajočih razredov in držav v današnjem svetu. V 80-tih letih 20. stoletja je večina držav podpirala neoliberalistično politiko do globalizacije. V poznem 20. stoletju so neoliberalistične ideje pridobile »status *commonsensa*«, saj jih zaradi močne podpore v gospodarskih in akademskih krogih ni bilo težko uveljaviti (Scholte 2000: 35). Po prepričanju neoliberalcev naj bi bil svetovni trg »naravno stanje«,²⁹ kar pomeni, da je »vsako vmešavanje v tržni mehanizem odstopanje od optimalne alokacije virov in s tem zniževanje stopnje dobička« (Pikalo 2003: 98). To pomeni, da se morajo tako ljudje kot države prilagajati, če želijo biti uspešni ali celo preživeti. V neoliberalizmu je zelo pomembna tekmovalnost. Z njeno pomočjo naj bi trg z nevidno roko iz očitnega zla napravil dobro in z največjo možno učinkovitostjo razporedil vse vire, tako fizične, naravne, človeške kot finančne (George 1999). Povedano drugače: ljudje smo po naravi neenaki, toda to je dobro, saj bodo prispevki najmočnejših, najbolj izobraženih, najbolj sposobnih sčasoma koristili vsem. Za tiste, ki bodo v tej tekmi ostali v ozadju, ni treba skrbeti, saj je njihova usoda njihova krivda, ne krivda družbe.³⁰

Neoliberalni pristop lahko poimenujemo tudi kot prevlado doktrine Friedricha Augusta von Hayeka³¹ nad starim ekonomskim veljakom Johnom Maynardom Keynesom, ki je državo »povzdignil v osrednjega finančnega investitorja narodnega gospodarstva« (Martin in Schumann 1977: 109). Neoliberalizem se je kot rešilna bilka prikazal v času, ko država ni mogla več nadzorovati ekonomskega dogajanja, primanjkljajev in inflacije, predvsem zaradi naftnih šokov leta 1973 in 1979. Svojo pravo legitimnost pa je dobil po volitvah 1979 v Veliki Britaniji in 1980 v ZDA. S podporo britanske ministrske predsednice Margaret Thatcher, ki ji je svetoval Hayek, in ameriškega predsednika Ronalda Reagana, pri katerem je podobno vlogo opravljal Milton Friedman, je neoliberalizem postal »dominantna ideologija v anglosaksonskih deželah« (Kalb

²⁸ Scholte (2000: 34) pravi, da državi primanjkuje možnosti, da bi nadzirala globalizacijo, zato bi morale državne ustanove prepustiti globalnemu trgu, da deluje brez omejitev.

²⁹ Za Hayeka je trg spontano urejena institucija, ki se je kulturno razvila na isti način kot institucija jezika in moralnosti. Ni posledica človekovega namenskega ravnanja (Peters 1999).

³⁰ Tu lahko vidimo podobnost neoliberalizma z evgeniki, katerih teorijo sem predstavila v tretjem delu prvega poglavja.

³¹ Ekonomist Friedrich August Hayek je ključna oseba pri oživaljanju liberalizma v 20. stoletju (Who is Hayek? dostopno na <http://www.hayekcenter.org/friedrichhayek.who.html>, 26. 06. 2004).

2000: 9). Poudarjena je individualna odgovornost za zdravje, blaginjo in izobrazbo (Peters 1999). Izobraževanje in zdravstvo se ne razlikujeta od drugih storitev; kot ostale storitve se morata prodajati na trgu. Prosti trg se bo po mnenju neoliberalistov prilagodil slehernemu pomanjkanju, ki ga bodo povzročili pritiski prebivalstva. Ta pomanjkanja bodo naglo zvišala cene in pomenila znak za razvoj novih tehnologij, ki bodo vplivale na zmanjšanje stroškov (Todaro 1997: 215). Nastali prosti trg in človeška iznajdljivost pa bosta rešila vse probleme, ki bodo nastali zaradi rasti prebivalstva.

6.1. Kritika neoliberalizma

Neoliberalizem sicer obljublja 'vse dobro' na koncu zgodbe, toda zdi se, da v stvarnosti temu ni tako. Neoliberalistične politike so namreč oblikovane tako, da dajo že bogatim še več razpoložljivega dohodka in povzročajo neenakosti v vseh državah. Ideološko opravičevanje takih ukrepov je, da visoki dohodki in višji dobiček za bogate vodijo k višjim vlaganjem in posledično k večji blaginji za vse (George 1999). Toda za slednje ni nobene garancije. Denar gre tja, kjer je največji donos, npr. na mednarodne trge vrednostnih papirjev. To pa ne spreminja dejstva, da je vedno večji delež prebivalstva v neugodnem življenjskem položaju, kjer socialne neenakosti postajajo vedno bolj očitne, revni vedno bolj revni in bogati vedno bogatejši. Kritiki liberalizma so tudi mnenja, da je trg družbena, ne spontana organizacija, ki nastane zato, ker liberalizem zahteva njegov obstoj.³²

Oblikovalci politik po svetu, ki so pod vplivom sedaj prevladujočega neoliberalističnega scenarija, menijo, da bi s skopim vmešavanjem države trgi sčasoma rešili večino problemov, vključno s hitro rastjo prebivalstva in onesnaženjem okolja. Mnenje, da bodo trgi sprožili gospodarsko rast in tehnologijo, ustvarili primerne vrednote za okoljske dobrine in podprli samoregulativne mehanizme, ki uravnavajo rast prebivalstva, proizvodnjo, potrošnjo in varstvo okolja. Ta perspektiva pomeni poenostavljeno posploševanje in preveč temelji na teoretično-ideološki razlagi, kako naj bi delovala mednarodna skupnost, manj pa analizira njeno dejansko delovanje (Martine 1996: 12). Neomajna vera v znanost, tehnologijo in človeško iznajdljivost je

³² 'Neoliberalism: Origins, Theory, Definition', dostopno na <http://www.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/neoliberalism.html>, 23. 12. 2004.

neodgovorna.³³ Večine okoljskih problemov ni mogoče rešiti na hitro, za katerekoli dolgoročne okoljske rešitve pa je nujna okrepitev znanstvenega raziskovanja. Slepо zaupanje v tržne mehanizme je celo bolj nevarno kot vera v učinkovitost nadzoro vanja prebivalstva. Če bi tržni mehanizmi potrebovali več časa, kot je predvideno, da bi uredili tako prebivalstveni kot okoljski problem, bi bil davek za človeštvo po Martinovem (1996: 12) mnenju ogromen.

7. DISKUSIJA

V osrednji točki prebivalstvene problematike imata tako 'neomaltuzijanska' kot 'revizionistična' šola prav. Številčnost prebivalstva in stopnja rasti sta problema, ki ju je treba reševati. Vendar so rešitve obeh šol napačne. Reševanje prebivalstvenega problema s pomočjo nadzora prebivalsta je vprašljivo s strani demografskih, okoljskih in etičnih vidikov. Revizionisti menijo, da imajo ljudje moralno pravico do izbire števila otrok, ki jih želijo, poleg tega je nevarnost prenaseljenosti po njihovem mnenju močno pretirana in ne opravičuje nadzora rojstev in kakršnega koli odvracanja virov od osrednje naloge zagotavljanja razvoja in gospodarske rasti (Keil in drugi 1998: 177). Njihov problem je slepo zaupanje v sposobnost trga, da bo rešil okoljske in razvojne probleme. Tako videnje je prav tako vprašljivo iz praktičnega in etičnega vidika. Gledano s stališča revnih držav in držav v razvoju, takšen pritisk (pa naj temelji na nadzoru prebivalstva ali zaupanje v vsemogočnost trga) ne pomeni nič drugega kot cinično početje, da bi se obdržalo trenutno stanje neenakosti med tistimi, ki imajo in tistimi, ki nimajo. Narava prebivalstvene dinamike in njen vpliv na kritične okoljske probleme sta v veliki meri odvisna od povezav med prebivalstvom in okoljem v industrializiranih državah in od tega, ali bodo revnejše države dosegle podobne stopnje in oblike gospodarske rasti. Če jih bodo, potem bo ob nespremenjenem potrošniškem obnašanju in stopnji rasti prebivalstva ta razvoj zahteval velik davek od okolja in od ljudi samih. Vsekakor je pomembno, da se poskuša rast prebivalstva čim hitreje ustaviti, vendar pa samo to ni dovolj.

Vsi sodelujoči v razpravi o rasti prebivalstva, ki so bili predstavljeni v tem poglavju, se sicer strinjajo, da je rast sama problem, vendar konkretnih predlogov za rešitev ne ponudijo. Če jih že,

³³ Simone in Kahn (povzeto po Elliott 1998: 10) v knjigi '*The Resourceful Earth*' (Zemlja bogata z viri) iz leta 1984 menita, da bodo različni dejavniki, kot so izumi in tržno vrednotenje redkih virov, zagotovili, da bo prišlo do previsoke stopnje obremenitve teritorija in meje rasti.

potem so le-te preveč enostavne, saj ne upoštevajo vseh spremenljivk (primer je Ehrlichova I = PAT enačba, ki ne upošteva npr. kulturnih, političnih in drugih dejavnikov). V naslednjem poglavju se bom posvetila razvoju ter regulativnemu modelu prebivalstvenih politik: mednarodnim konferencam, ki so se dotaknile omenjenih dejavnikov.

II. DELOVANJE INSTITUCIJ NA PODROČJU OMEJEVANJA RASTI PREBIVALSTVA

1. ZAČETKI

Posvetovanja in delovanje OZN na področju prebivalstva, razvoja in okolja so se začela že ob ustanovitvi organizacije. V 50-ih letih 20. stoletja, ko je bilo število prebivalstva malo več kot tretjina današnjega, so se okoljski problemi v povezavi s prebivalstvom in razvojem omenjali predvsem v okviru naravnih virov, ki so potrebni za preskrbo naraščajočega prebivalstva in gospodarskega razvoja. Predvsem je bila vidna zaskrbljenost glede razpoložljivosti uporabne zemlje in kmetijske proizvodnje. Poročilo o nadzoru svetovnega prebivalstva 2001 poudarja, da je bilo v tistem času podatkov o demografskih in družbenogospodarskih trendih v državah v razvoju izredno malo (Economic and Social Council 2001).

Mednarodni programi, ki so namenjeni upočasnjevanju rasti prebivalstva z zmanjšanjem rodnosti, so se prav tako začeli v 50-ih letih 20. stoletja. Cohen (1996: 17) je predstavil šest glavnih pristopov: programi načrtovanja družin, ki so podpirali moderno kontracepcijo; gospodarski razvoj in modernizacija; zniževanje umrljivosti dojenčkov in otrok, da bi se starši počutili varneje z manj otroki; izobraževanje žensk, odprtje in ohranjanje delovnih mest zanje; izobraževanje moških na splošno in predvsem glede njihove odgovornosti pri spolnosti, vzgoji otrok in ustvarjanju doma; kombinacije prejšnjih pristopov. Novi trendi v razvoju prebivalstva so prispevali k temu, da je OZN skupaj z Mednarodno unijo za znanstveno proučevanje prebivalstva (*International Union for the Scientific Study of Population* – v nadaljevanju IUSSP)³⁴ organizirala dve veliki svetovni konferenci strokovnjakov o prebivalstvu (Malačič 1995: 949).

³⁴ IUSSP je neprofitna mednarodna zveza strokovnjakov za prebivalstvo, ki je bila ustanovljena leta 1928 v Parizu. Naloga te organizacije je, da usmeri pozornost vlad, mednarodnih vladnih in nevladnih institucij tudi na

Leta 1954 je bila konferenca v Rimu, ki je bila predvsem srečanje, ki je veliko prispevalo k uveljavitvi demografije in znanstvenega preučevanja prebivalstva na svetovni ravni. Malačič (1995: 950) omenja, da prave zavesti o potrebnosti prebivalstvene politike na svetovni ravni v tistem času še ni bilo. Na beograjski konferenci leta 1965 so precejšnjo pozornost namenili temam, ki so se ukvarjale z načrtovanjem družine in sorodnimi programi. Ti dve konferenci sta predstavljali začetek institucionalizacije prebivalstvene politike. V bistvu sta bili precej tehnične narave, medtem ko so naslednje konference že določile neke cilje in priporočila na tem področju.

2. KONFERENCA ZDRUŽENIH NARODOV O ČLOVEKOVEM OKOLJU V STOCKHOLMU

Spoznanje, da sta okolje in razvoj neločljivo povezana, je junija 1972 privedlo do Konference Združenih narodov (v nadaljevanju ZN) o človekovem okolju v Stockholmu, ki je bila prva svetovna mednarodna konferenca o varstvu okolja.³⁵ Izid konference – Deklaracija konference ZN o človekovem okolju in Načrt delovanja za človekovo okolje (*Action Plan for Human Environment*) – sta predstavljala osnovo za delovanje sistema ZN o okoljskih zadevah v 70-ih in 80-ih letih 20. stoletja (Economic and Social Council 2001: 4). Deklaracija je v 5. točki omenila tudi rast prebivalstva in pritrčila, da »naravna rast prebivalstva predstavlja trajen problem pri ohranjanju okolja in sprejete bi morale biti primerne politike in ukrepi, da bi se soočili s temi problemi«. Na istem mestu je deklaracija poudarila, da so »ljudje tisti, ki spodbujajo družbeni napredek, ustvarjajo družbeno blaginjo, razvijajo znanost in tehnologijo ter skozi trdo delo neprestano spreminjajo človekovo okolje« (Report of the UN Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972). Nadaljuje z optimističnim mnenjem, da »skupaj z družbenim napredkom in napredovanjem proizvodnje, znanosti in tehnologije, sposobnost ljudi, da izboljšajo okolje, narašča z vsakim dnevom« (*ibid.*).

prebivalstvene probleme in spodbuja demografijo kot znanost (International Union for the Scientific Study of Population, dostopno na http://www.iussp.org/About_IUSSP/2history.php, 23. 04. 2004).

³⁵ Stockholmsko konferenco pogosto označujejo kot začetek resnega mednarodnega sodelovanja o okolju. Predstavlja formalno priznanje (predvsem razvitih držav) pomembnosti multilateralnih naporov pri ukvarjanju s čezmejnimi okoljskimi problemi (Elliott 1998: 7).

Stockholmska konferenca se torej ni ukvarjala z globalnimi učinki rasti prebivalstva. Priznala je le to, da na določenih področjih naraščajoče prebivalstvo negativno vpliva na prizadevanja za razvoj, medtem ko na drugih področjih na učinkovitost gospodarstva nima pretiranega vpliva. Poleg tega ni v nobenem delu spodbujala kakršne koli omejitve naraščanja prebivalstva; kar kaže na neoliberalistično usmeritev deklaracije, saj ta izraža domnevo, da bosta razvoj in iznajdljivost ljudi sama poskrbela za ta problem. Vseeno pa je v 4. točki opozorila razvite države, da morajo »poskušati premostiti vrzel med njimi in državami v razvoju« (*ibid.*).

3. BUKAREŠTA IN MEXICO

Debata o resnosti posledic hitrega naraščanja prebivalstva ni bila nikoli glasnejša kot na konferenci v Bukarešti leta 1974 (Todaro 1997: 212). Pred njo je obstajalo splošno mnenje, da visoke stopnje rasti prebivalstva ustvarjajo visoke ovire za gospodarski razvoj. Kot posledica teh imajo države z visokimi stopnjami rodnosti težave pri zagotavljanju zaposlenosti, izobrazbe, dviganjem dohodka *per capita* in doseganju drugih elementov razvoja. S tem povezano ortodoksno mišljenje, da bodo programi načrtovanja družine znižali rodnost s pomočjo kontracepcije, so v tistem času širile in zagovarjale predvsem organizacije donatorke. Na omenjeni prvi medvladni globalni konferenci o prebivalstvu v Bukarešti (Svetovna konferenca ZN o prebivalstvu) je bilo to mišljenje predmet številnih dvomov. Delegati so ugotavljali, da je hitra rast prebivalstva posledica pomanjkanja razvoja, in da dokler pari sami ne ugotovijo, kakšne so prednosti razvoja (npr. nižja smrtnost dojenčkov, boljša izobrazba), ne bodo motivirani, da bi imeli manjše družine.³⁶

Glavni prispevek konference v Bukarešti je bil »oblikovanje načel in ukrepov suverenih nacionalnih prebivalstvenih politik s poudarkom na spreminjanju mednarodnega gospodarskega sistema«. V tem okviru je treba omeniti sprejetje Načrta dela glede svetovnega prebivalstva (*World Population Plan of Action* - v nadaljevanju NDSP), ki priznava, da je prebivalstvo »neizčrpen vir ustvarjalnosti in odločujoč dejavnik razvoja«.³⁷ Priznanje, da dejavnik prebivalstva ne sme biti izoliran od svojega družbenega in gospodarskega okvira, je vodilo do

³⁶ Transition from High to Lower Population Growth, dostopno na <http://www.un.org/Depts/eca/divis/fssd/popu.htm>, 15. 01. 2002.

³⁷ *ibid.*

zaključka, da izključno demografsko posredovanje ne bo prineslo uspeha.³⁸ NDSP, ki je bil dve desetletji najpomembnejši svetovni dokument o prebivalstveni politiki, je pozval razvite države, da sprejmejo primerne prebivalstvene politike, politike glede potrošnje in vlaganja, zato da bi se omilila neenakost v mednarodni skupnosti. Kot enega svojih ciljev je omenil tudi pospeševanje nacionalnega in mednarodnega razumevanja kompleksnih odnosov med problemi prebivalstva, virov, okolja in razvoja ter spodbujanje enotnega analitičnega pristopa k proučevanju teh odnosov in primernih politik.³⁹ V NDSP je zapisana tudi »osnovna človekova pravica vseh parov in posameznikov, da se svobodno odločijo, koliko otrok in kdaj jih bodo imeli« (Grimes 2002). Iz osnovnih načel programa je po Malačičevem (1995: 951) mnenju razvidno, da je bila pri njegovem sprejemanju vseskozi prisotna zavest, da je izvajanje programa odvisno predvsem od držav članic, čeprav sta pomen mednarodnega sodelovanja in mednarodnih organizacij v programu posebej izpostavljena. Volja držav članic se je pokazala na točki, ko so mnoge države v razvoju in socialistične države obtožile Sever, da se osredotoča na 'prebivalstveni problem', da bi tako odvrnil pozornost od strukturnih neenakosti, ki so v mednarodnem ekonomskem sistemu (Sloep in Blowes 1996: 98). Zato ne gre zanemariti dejstva, da se je na tej konferenci problematika rasti prebivalstva izkazala kot precej delikaten in političen problem, ki je razdelil Sever in Jug.

Na mednarodni konferenci o prebivalstvu, ki je bila v Mexico Cityju leta 1984, okoljskih problemov niso posebej poudarjali. Vendar so njena priporočila za nadaljnje izvajanje NDSP omenjala okoljska vprašanja kot dimenzijo odnosa med prebivalstvom in razvojem na globalni ravni in pozvala vse države, v katerih so neravnotežja med trendi v rasti prebivalstva in zahtevami okolja ter virov, da vpeljejo politike, ki bodo ta neravnotežja spremenile (Malačič 1995: 951). Sprejeli so Deklaracijo o prebivalstvu in razvoju, v kateri opozarjajo, da kljub doseženemu napredku v zadnjih desetih letih rast prebivalstva, velika smrtnost, revščina in migracije še vedno ostajajo kot vzroki za skrb in zahtevajo takojšnje ukrepe. Konferenca je tudi poudarila, da je treba oblikovati nacionalne cilje in politike glede prebivalstva, da bi lahko dosegli trajnostni okoljsko gospodarski razvoj (Economic and Social Council 2001: 4).

³⁸ Prebivalstvo in razvoj sta med seboj dialektično povezana, zato je razumljivo, da mora biti prebivalstvena politika sestavni del politike družbenogospodarskega razvoja, ne pa njegov nadomestek (Malačič 1995: 950).

³⁹ Interactive Population Center: Population in the 21 Century, dostopno na <http://unfpa.org/modules/intercenter/agenda21/intro.htm>, 15. 01. 2004.

Uresničevanje programa je bilo v veliki meri odvisno od političnih sprememb v pomembnejših državah sveta. Nazoren primer so ZDA, kjer republikanska vlada v 80-ih in v začetku 90-ih 20. stoletja ni bila naklonjena prevelikemu poudarjanju pomena prebivalstvene politike v svetu.⁴⁰ Zato so v Washingtonu skoraj v celoti odpravili materialno pomoč najpomembnejšim organizacijam na tem področju (Malačič 1995: 951).

4. ZASEDANJE V RIU

V 80-ih letih 20. stoletja je kombinacija različnih dejavnikov vplivala na globalno zaskrbljenost glede stanja okolja ter njegove povezave z (ne)razvojem. Takrat je nastal tudi dokument Naša skupna prihodnost (*Our Common Future*) Svetovne komisije za okolje in razvoj (*World Commission on Environment and Development*). Bistvo poročila je prepričanje, da sta gospodarska rast in varstvo okolja združljiva, kar pomeni, da se lahko sprejmejo politike v korist proste trgovine, ki bodo povečale gospodarsko rast in hkrati ne zanemarjale okoljske problematike (Alder in Wilkinson 1999: 113). Konferenca ZN o okolju in razvoju v Riu de Janeiru (*United Nations Conference on Environment and Development* – v nadaljevanju UNCED) leta 1992 je bila mejnik v razvoju mednarodnega soglasja o odnosih med prebivalstvom, razvojem in okoljem. Na konferenco je močno vplival koncept trajnostnega razvoja, ki je bil opredeljen v okviru UNCED. Definiran je kot razvoj, ki zagotavlja zadovoljevanje potreb sedanjih generacij, ne da bi s tem ogrozil možnosti zadovoljevanja potreb prihodnjih generacij (World Commission on Environment and Development 1987: 8). Predsednica Svetovne komisije za okolje in razvoj Gro Harlem Bruntland je na uvodnem srečanju izjavila, da se ».../z revščino, okoljem in prebivalstvom ne smemo več ukvarjati kot z ločenimi problemi.«⁴¹ Deklaracija, ki so jo sprejeli v Riu, opredeli prebivalstveno politiko kot enega izmed pglavitnih elemenov trajnostnega razvoja. Prvo načelo deklaracije pravi: »Človeška bitja so v središču pozornosti trajnostnega razvoja. Upravičena so do zdravega in produktivnega življenja v harmoniji z naravo.«⁴² To načelo je okrepljeno s petim načelom, ki poziva vse ljudi in države, da

⁴⁰ ZDA so v času konference v Mexico Cityju zagovarjale mnenje, da je sama rast prebivalstva »nevtralni fenomen« (Weeks 1996: 534), s katerim se ni treba posebej ukvarjati. Strinjale so se s predpostavko, da usmerjanje energije na prebivalstvene politike, namesto na gospodarski razvoj, lahko pripelje do tega, da države v razvoju nikoli ne bodo dosegle izboljšanja blaginje svojih državljanov (*ibid.*).

⁴¹ Interactive Population Center: Population in the 21 Century, dostopno na <http://unfpa.org/modules/intercater/agenda21/intro.htm>, 15. 01. 2004.

⁴² *ibid.*

»sodelujejo pri osnovni nalogi zatiranja revščine kot nujne potrebe za trajnostni razvoj, zato da bi zmanjšali razlike v življenjskih standardih in bolje upoštevali potrebe večine ljudi na tem svetu.«⁴³ Da bi to lahko naredili in dosegli trajnostni razvoj ter višjo kvaliteto življenja za vse, osmo načelo razglasi, da bi morale države »zmanjšati ali odpraviti netrajnostne vzorce proizvodnje in potrošnje ter spodbujati primerne demografske politike« (Economic and Social Council 2001: 5). Takšno prepričanje je odsevalo tudi v 5. poglavju programa imenovanega Agenda 21, ki so ga sprejeli na konferenci.⁴⁴ To poglavje se ukvarja z demografsko dinamiko in trajnostjo in navaja, da »/r/ast svetovnega prebivalstva in proizvodnje, povezana z netrajnostnimi vzorci potrošnje, naraščajoče pritiska na sposobnosti našega planeta, ki omogočajo življenje.«⁴⁵

5. MEDNARODNA KONFERENCA O PREBIVALSTVU IN RAZVOJU V KAIRU

5. 1. Trenja mnenj in priprave na konferenco

Nova paradigma prebivalstvene politike se osredotoča na zagotavljanje široko definiranih storitev reprodukcijskega zdravstva in na priznavanje reprodukcijskih pravic žensk in njihovo potrebo po usposobljenosti. Ta nova politika je utelešena v SPA, ki je bil septembra 1994 sprejet na Mednarodni konferenci o prebivalstvu in razvoju v Kairu (*International Conference on Population and Development* – v nadaljevanju ICPD).⁴⁶ Dne 5. septembra 1994 se je 179 držav in več tisoč predstavnikov različnih organizacij⁴⁷ zbralo v Kairu, da bi razpravljali o načinih, ki bi pomagali zaustaviti svetovno rast prebivalstva in spodbujati globalni gospodarski in človekov napredek (A Brief History of ICPD 1994). ICPD je dosegla zgodovinsko spremembo v prebivalstveni politiki: od demografskih tarč se je usmerila k 20-letnemu cilju upoštevanja posameznikovih potreb glede reprodukcijskega zdravja in razvoja (Cairo Plus Five: Top Ten 1999). Čeprav je bil politični sporazum glavni cilj in dosežek ICPD, je konferenca hkrati

⁴³ *ibid.*

⁴⁴ Prebivalstvene zadeve morajo biti popolnoma integrirane v državno načrtovanje, politiko in odločanje. Politike morajo združevati okoljske in prebivalstvene zadeve v holističen pogled na okolje (Brown in Quiblier 1994).

⁴⁵ Agenda 21 – Demografic Dynamics and Sustainability, dostopno na <http://un.org/esa/Sustdev/agenda21chapte5.htm>, 01. 07. 2002.

⁴⁶ ICPD je ustanovil ECOSOC (*Economic and Social Council*) z resolucijo 1989/91 leta 1989 (A Brief History of ICPD 1994).

⁴⁷ Konferenca je bila največja konferenca o prebivalstvu in razvoju, z 11.000 registriranimi udeleženci vlad, specializiranih agencij in organizacij ZN, medvladnih organizacij, nevladnih organizacij in medijev (The Population Institute: International Conference on Population and Development, dostopno na <http://populationinstitute.org/wpaw8/html>, 29. 11. 2003).

pomenila preobrat v razpravi strokovnjakov o vplivu rasti prebivalstva na okolje in človekovo blagostanje. Opredelila je glavne prebivalstvene in razvojne probleme in predlagala rešitve za delovanje na lokalni, državni in mednarodni ravni.

SPA je glavni dokument, ki izhaja iz te konference. Pogajanja o njem so potekala na treh sestankih pripravljalnih odborov (*Preparatory Committee Meetings - Prepcoms*).⁴⁸ ZN so upali, da bo sprejet 20-letni načrt stabiliziranja rasti svetovnega prebivalstva na okoli 7,9 milijarde prebivalstva do leta 2050 (Economic and Social Council 1999: 3). Začetni osnutek SPA je bil skoraj v celoti postavljen v okvir tradicionalnega demografskega nadzora, vendar so se številne ženske organizacije temu pristopu uprle. Menile so namreč, da imajo okoljevarstveniki prevelik vpliv na oblikovanje SPA in da je treba več pozornosti nameniti predvsem pravicam žensk in zagotavljanju njihovega reprodukcijskega zdravja.

Tretje zasedanje pripravljalnega odbora ICPD je bilo v New Yorku od 4. do 22. aprila 1994 in je bilo v mnogih pogledih najbolj pomemben sestanek od leta 1991, njegov namen pa je bil izmenjava pogledov na osnutek načrta delovanja (*Draft Action Plan – A/CON.171/PC/5*). Proces pregledovanja osnutka je bil precej zapleten, saj so različne delegacije ugovarjale določenim frazam v dokumentu in zahtevale spremembe (Prepcom III 1994). Delegati so poskušali doseči dogovor o čim večjem obsegu besedila, vendar je mnogo zadev na konferenco v Kairu odšlo še nedorečenih in odprtih za razpravo. Glavne zadeve, ki jih je bilo treba rešiti na končni konferenci, so bile naslednje (A Brief History of ICPD 1994): definicije reprodukcijskega in t. i. spolnega zdravstva, reprodukcijske pravice, varen splav, storitve reprodukcijskega zdravstva za mladoletne, razporeditev sredstev za prebivalstvene in razvojne politike, preambula in drugo poglavje o načelih. Prepcom III je že kazal uspehe povečanega delovanja ženskih organizacij in kljub nekaterim nesporazumom so dosegli, da se vključi problematika razvoja, migracij in potreb mladih in starih.

⁴⁸ Prepcom I se je odvil marca 1991 v New Yorku. Na njem so definirali cilje in teme konference ter predlagali sestanke skupin strokovnjakov, regionalne konference o prebivalstvu in dve dodatni zasedanji Prepcoma. Prepcom II je bil maja 1993, njegov prevladujoč cilj je bil doseči sporazum o obliki in vsebini končnega dokumenta, ki bo sprejet v Kairu (A Brief History of ICPD 1994).

Sveti sedež (podpiralo ga je majhno število katoliških držav, ki niso bile pripravljene sprejeti kakršne koli terminologije, ki bi predlagala splošno priznanje splava kot sredstva načrtovanja družine)⁴⁹ je bil eden izmed vidnejših udeležencev debate, ki se je v New Yorku odvijala glede problema reprodukcijskih pravil (Grimes 2002). Vatikan je dolga leta nasprotoval vsem oblikam kontracepcije (razen 'naravni' metodi). Pod Janezom Pavlom II. se je stališče glede prebivalstvenih zadev še utrdilo in kritiziranje feminističnih prizadevanj postalo še ostrejše in bolj nedvoumno. Grant (1994) omenja, da je papež kontracepcijo imenoval »nemoralna«, splav »ostudno zlo«⁵⁰ in sterilizacijo kot »/.../ resno grožnjo človeškemu dostojanstvu in svobodi, če jo spodbujajo kot del prebivalstvene politike.« Mednarodne organizacije in združenja, ki sistematično propagirajo legalizacijo in razširjanje splava, so krive za to, da splav ni samo odgovornost posameznika, temveč socialna dimenzija, rana v družbi in kulturi, ki jo povzročajo ravno tisti, ki naj bi družbo branili in podpirali (Paulus II. 1995). V svoji encikliki *Evangelium vitae* poudarja, da je množično sprejemanje splava »jasen znak zelo nevarne krize v čutu za spodobnost, ki ni več sposoben razlikovati med dobrim in zlim« (*ibid.*). Bil je tako proti radikalnim feministkam, ki so se zavemale za večjo podporo načrtovanju družine vključno s splavom, kot tudi proti gibanju za nadzor prebivalstva, ki poskuša prepričati svet, da morajo ljudje omejiti svoje družine (Grant 1994). Med Prepcomom III in konferenco v Kairu je Sveti sedež intenzivno lobiral pri islamskih državah, predvsem pri Iranu. Islamski fundamentalisti v Egiptu so dolgo nasprotovali ICPD, ker naj bi to povečalo mednarodni prestiž egiptovske vlade. Vse to je zaostri napetosti nekaj tednov pred ICPD. Poleg tega so mediji popačili vsebino SPA, kar ni bilo težko, saj Sen (1995) omenja, da je bil arabski prevod izredno nekvaliteten. Pod močnim vplivom islamskih fundamentalistov je Islamski Center za prebivalstvo na Univerzi El Azhar tik pred konferenco objavil izjavo, ki je sicer priznala nekaj dobrih točk SPA, vendar je na splošno obsodila podpiranje splava, homoseksualnosti in seksualne aktivnosti mladoletnikov (Sen 1995). Nekatere islamske države (Saudska Arabija) so zaradi nestrinjanja s SPA zapustile ICPD, medtem ko se vodje Bangladeša in Turčije konference sploh niso udeležili (A Brief History of ICPD 1994). V tisti točki je postalo jasno, da te države niso pripravljene na dogovore o omenjenih temah, ker jim je preveč pomembno, da obdržijo avtoriteto nad osnovnimi vidiki življenja svojih državljanov, predvsem žensk. Jasno je bilo tudi, da ima politično zavezništvo

⁴⁹ Zavezniki Vatikanu so bili Argentina, Malta, Benin, Peru, Dominikanska republika, Gvatemala, Mehika, Honduras (Malačič 1995: 952).

⁵⁰ Drugi vatikanski koncil je definiral splav, skupaj z detomorom, kot »neizrekljiv zločin« (Paulus II. 1995).

med Svetim sedežem in islamskimi vladami, ki je bilo sklenjeno na Prepcomu III, določene pomanjkljivosti.⁵¹ Strinjali so se sicer v nasprotovanju takšnim zadevam, kot so zasebnost mladoletnikov pri iskanju storitev reprodukcijskega zdravstva in svetovanja, podpore različnih oblik družin, spolnega zdravja in spolnih pravic, razlika pa je bila drugje. Sveti sedež je odločno nasprotoval splavu pod kakršnimi koli pogoji.⁵² Prav tako je nasprotoval celotnemu predlogu o reprodukcijskem in spolnem zdravju in pravicah, priznavanju različnih tipov družin, izobraževanju o spolnosti in storitvah reprodukcijskega zdravstva za mladoletne (Sen 1995). Mnoge islamske vlade niso bile toliko zaskrbljene zaradi splava, kot zaradi usposabljanja žensk in krepite njihovih pravic (kot npr. pravico do enakega nasledstva).⁵³

5. 1. 1. Dileme in nevarnosti

Pomembno vlogo pri oblikovanju SPA so imele tudi ženske skupine. V okviru ICPD so zagovornice pravic žensk iskale svojo pot med tremi serijami dejavnikov (Sen 1995): tradicionalnimi prebivalstvenimi ustanovami; fundamentalističnimi voditelji in institucijami darovalkami, predvsem institucijami Brettonwooda.⁵⁴ Ženske so bile dolgo kritične do oblikovalcev prebivalstvene politike, ki so potrebe reprodukcijskega zdravja žensk podredili nadzorovanju števila prebivalcev (Grant 1994). Več kot desetletje so ženske organizacije in mreže kritizirale usmeritev raziskovanja kontracepcije in razvoja ter zlorabe znotraj programov načrtovanja družin. Poleg tega so močno podpirale pravice žensk, da same nadzorujejo svojo rodnost in imajo dostop do spodobnih zdravstvenih storitev, vključno s pravico do varnega preživetja in proizvodnih virov. Dilema v njihovem primeru je bila, kako biti učinkovit pri kritiziranju obstoječih programov, ne da bi se pri tem povezovale s fundamentalističnimi voditelji, ki so kritizirali programe načrtovanja družine z vidika, ki zanika pravice žensk. Strategije žensk so se na začetku ICPD razdelile na štiri kategorije glede na cilje (Sen 1995):

⁵¹ Zavezništvo med Svetim sedežem in islamskimi voditelji je bilo že v začetku nestabilno, ker islam ne nasprotuje splavu na isti način kot Sveti sedež; tudi odnos do ženske spolnosti je drugačen (Sen 1995).

⁵² »Splav /.../ vedno predstavlja resen moralni nered, ker gre za nameren umor nedolžnega človeškega bitja« (Paulus II. 1995).

⁵³ Na nasprotni so bile zbrane države Evropske unije (EU), ZDA, Kanada, Skandinavske države, Brazilija in Južnoafriška Republika, ki so močno zagovarjale ženske na teh področjih (Sen 1995).

⁵⁴ Rezultati Konference v Bretton Woodsu leta 1944 so bili ustanovitev Svetovne banke (*World Bank* –WB), Mednarodnega denarnega sklada (*International Monetary Fund* – IMF), dogovor, da dolar prevzame mesto zlata kot valute mednarodne menjave ter ideja o Mednarodni trgovinski organizaciji (*International Trade Organisation*), leta 1947 pa je bil oblikovan Splošni sporazum o carinah in trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade* – GATT).

- Razjasniti položaj in spodnjo mejo, pri kateri se še pogajajo, za zagotovitev reprodukcijskega zdravja in pravic v okviru nepristranskih razvojnih strategij; biti kritičen do preteklih prebivalstvenih politik in programov, vključno s tehnologijami.
- Priznati mnogovrstne vloge, ki jih imajo ženske organizacije na tem področju.
- Povečati pretok informacij, komunikacije in načrtovanja delovanja (vloga Odbora žensk⁵⁵ je zelo pomembna pri zagotavljanju le-tega), pogajanje in lobiranje z vladami in med vladami ter mednarodnimi agencijami in delovanje znotraj delegacij in odborov.
- Pridobiti pazljivo raziskan material, ki bi bil lahko osnova nove paradigme.

Grant (1994) pravi, da osnutek programa pokaže na dve osnovni zadevi: prvič, napadalna feministična usmeritev temelji na nedokazanih in dvomljivih predlogih, da bodo ženske, ki jim bo dana neomejena svoboda do izbire, izbrale družbeno zaželeno stopnjo rodnosti in je zato denar, ki je porabljen za usposabljanje žensk, najbolj učinkovit način za doseganje prebivalstvenih ciljev in drugič, s takšnimi cilji bi feministke preusmerile še tisto malo denarja, ki je namenjen za prebivalstvene programe, v feministične zadeve. Kljub dvomom Grantove so mnoge študije pokazale, da izobraženost žensk močno vpliva na to, koliko otrok bodo imele (Brown 1999: 186).

5. 1. 2. Prebivalstveni lobi

Čeprav je ICPD vključevala veliko obsežnih posvetovanj z državami članicami od leta 1991, ta dokument kaže, da je prebivalstveni lobi⁵⁶ imel močan vpliv pri pripravi dnevnega reda programa na nadzor prebivalstva. Med najbolj spornimi izrazi dokumenta so bili 'zdravo materinstvo', 'varen splav' in 'reprodukcijsko zdravje' (Grimes 2002). Z izjemo izraza 'varen splav'⁵⁷ interpretacija ostalih dveh predstavlja problem predvsem zato, ker sta bila v drugih dokumentih definirana v smislu zagotavljanja dostopa do splava ali sterilizacije.⁵⁸ Nobenega dvoma ni, da bi

⁵⁵ Odbor žensk je odprt nevladni odbor, ki so ga podpirale številne ženske organizacije, da bi tako dosegle podporo ženskemu programu v času ICPD (Sen 1995).

⁵⁶ Prebivalstveni lobi je predstavljal skupino organizacij oziroma njihovih predstavnikov, ki so zagovarjali nadzor oziroma omejevanje rasti prebivalstva predvsem v državah v razvoju (Grimes 2002).

⁵⁷ 'Varen splav' pomeni splav, ki je opravljen v varnih okoliščinah, se pravi splav, ki ni prepovedan in do katerega bi morale ženske imeti dostop, če so soočene z neželeno nosečnostjo. 'Nevaren splav' je definiran kot postopek za prekinitev neželene nosečnosti, ki ga izvaja oseba s pomanjkljivim znanjem, ali ga izvajajo v okolju, ki ima pomanjkljive zdravstvene standarde, ali pa oboje (Chasek in Cheridan 1994).

⁵⁸ Definiciji, ki sta v SPA napisani v točki 7.1., sta definiciji delovnih dokumentov WHO (*World Health Organisation*) (Grimes 2002).

bil prebivalstveni lobi zelo zadovoljen, če bi na konferenci uspeli potrditi dostop do splava kot 'človekovo pravico'. Poleg tega bi bili zadovoljni tudi, če bi bil kot pravica sprejet dostop mladoletnikov do programov načrtovanja družine. Vendar je že na začetku postalo jasno, da je nasprotovanje takšni politiki precejšnje in da bo s tem treba počakati do naslednje konference. Prišlo je celo do poslabšanja položaja za prebivalstvene lobiste, saj so na konferenci ponovno potrdili načelo, postavljeno v Mexico Cityju leta 1984, da splava ne smemo spodbujati kot sredstva za načrtovanje družine (Grimes 2002). To je dokazovalo, da so lobisti sicer imeli ključno vlogo pri oblikovanju dnevnega reda, dejanska udeleženos držav članic ZN na konferenci pa je v ta dnevni red prinesla precej nereda.

Nesrečen vidik konference v Kairu je zmotnost (varljivost) njenega jezika. Grimes (*ibid.*) meni, da bi mnogi predlogi, ki se nanašajo na izboljšanje kvalitete življenja in blagostanja nekaterih najrevnejših prebivalstev na svetu, lahko imeli široko podporo v celotni mednarodni skupnosti, razen morda v državah, v katerih je odnos do pravic žensk še vedno primitiven. Vendar so bili mnogi izmed teh predlogov, ki bi bili sprejemljivi, pogosto povezani z drugimi predlogi, ki so naleteli na močna nasprotovanja. Težavnost ločevanja področij strinjanja od področij nasprotovanja se je kazala v glavnem težišču dokumenta, ki je usmerjen k nadzoru rasti prebivalstva tretjega sveta. Takšen pritisk ni bil sprejemljiv za revne države Juga tudi v primerih, ko same poskušajo vpeljati programe za nadzor rodnosti. Sprejemljiv pa ni bil zato, ker so nanj gledali kot na vmešavanje v njihovo suverenost, kot tudi zato, ker bi preusmeril zelo potrebno denarno podporo stran od osnovnih področij, kot sta zdravstvo in izobraževanje. Države Juga so bile dolgo skeptične do motivacije držav darovalk in prebivalstvenega lobija, predvsem ko so videle, kako počasi bolj razviti Sever pomaga Jugu, da bi se bolj vključil v svetovno gospodarstvo.⁵⁹

⁵⁹ Države G-77 (vključujejo tudi večino držav Juga) so se dogovorile, da bodo nastopile kot ena v zadevah, ki vplivajo na odnose Sever-Jug in vire ter posamezno pri drugih vprašanjih, vključno z reprodukcijskim zdravjem in pravicami (Sen 1994).

5. 2. Program delovanja

5. 2. 1. O Svetovnem programu delovanja

Značaj dokumenta je ponavadi začrtan v začetnem poglavju. Prejšnji dokumenti o prebivalstvu so ponavadi začeli z demografskimi podatki kot podlago za delovanje; definirali so nadzor števila prebivalstva kot glavni cilj in šele potem prešli na programe načrtovanja družine kot na delovanje, ki je potrebno, da se doseže cilj (Sen 1994). SPA na drugi strani začne z zmernim jezikom o rasti prebivalstva, prizna problem števila, ne da bi uporabljal taktiko panike, glede vpliva na okolje postavi netrajnostno proizvodnjo in potrošnjo prej na seznam kot rast prebivalstva in se usmeri na probleme, ki jih povzroča neugodno mednarodno ekonomsko okolje.⁶⁰ Preambula daje osrednjo vlogo okrepitvi žensk in »novemu vsestranskemu konceptu reprodukcijskega zdravja« (Programme of Action of the ICPD 1994). Sen (1994) pravi, da lahko opazimo omehčan maltuzijanski jezik, kar pomeni velik korak naprej.

Osmo načelo drugega poglavja pravi (Programme of Action of the ICPD 1994): »Vsi pari in posamezniki⁶¹ imajo osnovno pravico, da se odločijo svobodno in odgovorno /.../«. Predstavlja pazljivo ravnotežje med pomembnostjo mednarodno priznanih človekovih pravic⁶² in suverenostjo narodov, kot jo predstavljajo nacionalni zakoni, kot tudi prioriteta razvoja, različnimi etičnimi in verskimi vrednotami in kulturnim ozadjem (Sen 1995). Ostala načela predstavljajo celo serijo načel znotraj splošnega okvira mednarodnih človekovih pravic, ki so proti nasilju in omejevanju, priznavajoč pravico do razvoja, zdravja, izobrazbe in različnih oblik družine.⁶³

⁶⁰ V odstavku 1.5 je navedeno, da obstaja naraščajoča zavest, »/.../ da so prebivalstvo, revščina, vzorci potrošnje in proizvodnje ter okolje med sabo tesno povezani, da nobenega izmed njih ne moreš obravnavati samostojno« (Economic and Social Council 2001: 5).

⁶¹ Številne islamske države in države Latinske Amerike so predvsem na podlagi verskega ali kulturnega ozadja poskušale preprečiti sklicevanje na pravice posameznikov, da se odločajo svobodno in odgovorno o številu otrok in pravice posameznikov, da sprejmejo odločitve glede reprodukcije brez diskriminacije, prisile ali nasilja (Missed Opportunities 1994).

⁶² ICPD ne ustvarja novih človekovih pravic, temveč potrdi uporabo splošno priznanih standardov človekovih pravic v vseh vidikih prebivalstvenih programov (Programme of Action ICPD 1994).

⁶³ Na tem mestu bi rada opozorila na drug vidik svobode posameznika, kot jo razume ICPD. Hardin (1968) pravi: »Svoboda pri razmnoževanju bo vsem prinesla uničenje.« Po njegovem mnenju ni dovolj, če samo pozivamo k spodbujanju zavesti in odgovornemu starševstvu. Edini način, na katerega lahko ohranimo in gojimo druge,

Tretje poglavje SPA priznava pravico do razvoja kot univerzalno in neprenosljivo pravico in kot integralni del osnovnih človekovih pravic. Pravi, da so »strukturni prilagoditveni programi /.../ oblikovani in izvedeni tako, da so dovzetni za družbene in okoljske zadeve /.../«, in da naj Sever vodi oziroma kaže pot k trajnostni potrošnji in učinkovitemu upravljanju z odpadki (Programme of Action of the ICPD 1994). Govori o problemih neenakosti med narodi in znotraj njih ter o potrebah revnih žensk povsod po svetu. Omenjeno poglavje opozarja, da morajo biti prebivalstveni dejavniki, ne samo rast in struktura starosti, temveč tudi migracije in reprodukcijsko zdravje, vključeni v načrtovanje trajnostnega razvoja in zdravega okolja. Pomemben vpliv na položaj žensk in deklic, kot na dejavnik, pomemben za demografsko tranzicijo in dosego trajnostnega razvoja, ima tudi vključevanje žensk v sprejemanje odločitev o prebivalstvu in okolju na vseh ravneh.⁶⁴

Poglavja 4 do 8 tvorijo jedro SPA. Prvič se zgodi, da mednarodni dokument o prebivalstvu prizna potrebo posameznikov po zdravju in dobrem počutju kot osnovno in vodilno načelo (Sen 1995). Poglavje 4 vsebuje pomembne smernice glede pravic žensk, vključno z ekonomskimi pravicami; o deklicah, vključno z nasprotovanjem dajanja prednosti sinovom in izbiranju spola; proti pohabljenju ženskih genitalij, detomoru, trgovanju, otroški prostituciji in pornografiji; in o programih izobraževanja moških o bolj odgovornem obnašanju (Programme of Action of the ICPD 1994). Poglavje 5, o družini, se začne s priznavanjem različnih oblik družin in definira cilje, ki podpirajo družino, zagotavljajo socialno varnost otrok in varujejo pravice otrok in žensk znotraj družin. Tudi 6. poglavje je naslovljeno na 'nezaželene': otroke in mlade, starejše, domorodno prebivalstvo in nesposobne. Točka 6.3 govori o tem, da je treba »/.../s polnim upoštevanjem človekovih pravic čimprej olajšati demografsko tranzicijo v državah, kjer je neravnotežje med demografskimi stopnjami in okoljskimi cilji. Ta proces bo prispeval k stabilizaciji svetovnega prebivalstva in skupaj s spremembami v netrajnostnih vzorcih proizvodnje in potrošnje, k trajnostnemu razvoju in gospodarski rasti« (*ibid.*).

pomembnejše, svoboščine, vidi v opustitvi svobode do razmnoževanja (Hardin 1968). Nalogo za prikaz nujnosti takšnega ukrepanja bi moralo prevzeti izobraževanje.

⁶⁴ Interactive Population Center: Population in the 21 Century, dostopno na <http://unfpa.org/modules/intercater/agenda21/intro.htm>, 15. 01. 2004.

Poglavje 7, o reprodukcijskem zdravju in pravicah, je bilo deležno največ pogajanj. Začenja z definicijo WHO o reprodukcijskem in spolnem zdravju, nadaljuje pa z definiranjem reprodukcijskih pravic kot pravic do odločitve o reprodukciji brez diskriminacije, omejevanja ali nasilja (*ibid.*). Definira dolžnosti vlad, da osnujejo vse politike in programe – vključno s programi načrtovanja družin – na teh pravicah in da podpirajo pravične odnose med spoloma. Podpira decentralizacijo storitev in kvalitetno izboljšanje programov načrtovanja družine, vključno s kvotami, spodbudami in omejitvami. Definira vlogo nadzorovalnih programov nevladnih organizacij in opozarja na nujnost sistema, ki bi odkrival in nadziral zlorabe (Sen 1995). Največji dosežek 8. poglavja o zdravju je, da priznava splav kot pomembno javno zdravstveno storitev (odstavek 8. 25) in določa, da bi ženske morale imeti dostop do storitev, ki bi jim pomagale pri kakršnih koli komplikacijah (Programme of Action of the ICPD 1994). Prav tako vsebuje izjavo, ki zahteva, da je splav varen v vseh okoliščinah, ki niso proti zakonu.⁶⁵

Na splošno ta del SPA predstavlja močno ogrodje, ki je v stiku z realnostjo, ki priznava zdravstvene potrebe in skrbi in katerega delovanje temelji na močnih načelih človekovih pravic. Poglavje 12, o tehnologiji, raziskovanju in razvoju, je še eno močno poglavje z vidika spolov. Trudi se, da bi obdržalo mednarodne etične standarde v raziskovanju in za nadaljnji nadzor, pri katerem naj bi ženske organizacije igrale pomembno vlogo (Sen 1995). Poziva k raziskavam, ki bi razvile boljše indikatorje v kvaliteti nege v programih načrtovanja družine in za novo partnerstvo med vlada, zasebnim sektorjem in ženskimi skupinami. Prav tako poziva k več raziskavam o splavu in o naravnih metodah načrtovanja družine (Programme of Action of the ICPD 1994).

5. 2. 2. Pot naprej

Od uspešnosti implementacije SPA je odvisno, ali se bo uresničila projekcija ZN, ki kaže, da bo do leta 2050 svetovno prebivalstvo doseglo število 7,9 milijarde (konzervativna ocena) ali 11,7 milijarde (Economic and Social Council 1999: 3). Da bi dosegli trajnostni razvoj, so po SPA bistveni naslednji elementi: ustrezno izvajanje, transparentnost, odgovornost in uveljavljanje oziroma podpiranje demokracije (Programme of Action of the ICPD 1994). Dokument poudarja,

⁶⁵*ibid.*

da je treba razmerje med prebivalstvom, viri, okoljem in razvojem upoštevati, se z njim ukvarjati in ga uravnovežiti. Od držav zahteva, da zmanjšajo in odpravijo netrajnostne vzorce proizvodnje in potrošnje, in da sprejmejo razvojne in prebivalstvene politike, ki bi zadovoljevale trenutne potrebe, ne da bi ogrožale potrebe prihodnjih generacij.⁶⁶ V mnogih državah hitra rast prebivalstva onemogoča vladam možnost zagotavljanja socialnih storitev in zaposlenosti in oslabi obete za okoljsko trajnostni razvoj. Popolnoma vpeljan SPA bi posameznikom, družbam in vladam omogočil, da se bolje spoprimejo s temi in drugimi izzivi ter zgladijo politična nesoglasja glede redkih virov, tudi naravnih virov, kot so sveža voda in obdelovalna zemlja. Z večjim investiranjem v socialne storitve lahko počasnejša rast prebivalstva pomaga pospešiti gospodarski razvoj in politično stabilnost. SPA je ambiciozen dokument z zastavljenimi cilji, ki jih je treba doseči v dvajsetih letih. Kljub temu pa lahko po skoraj desetih letih ugotovimo, da nov pristop k prebivalstvu in razvoju, ki je bistvo dokumenta, kaže določen napredek. Le-ta se vidi pri zagotavljanju nekaterih pravic žensk (npr. izobraževanje deklic in pravne pravice); povečanem povezovanju načrtovanja družin z drugimi osnovnimi zdravstvenimi storitvami; novih načinov načrtovanja družin za mladoletne, ljudi s podeželja in razširitvi javnega ter zasebnega partnerstva med vladami, nevladnimi organizacijami in drugimi sektorji civilne družbe, kot so verski in poslovni voditelji (Cairo Plus Five: Top Ten 1999). Vendar je napredek med državami različen. Še vedno obstajajo velike razlike med položajem žensk, velikostjo družin in možnostmi za izobraževanje med fantki in deklicami. V mnogih državah v razvoju ženske ne vidijo mnogo možnosti v življenju, razen rojevanja otrok (*ibid.*).

Stopnje rodnosti so seveda upadale že pred ICPD in razlogi za to so znani: številnejše izobraževanje deklic, upadajoča smrtnost dojenčkov, naraščajoče pravice za ženske, selitve ljudi iz podeželskih v urbane predele, boljša zdravstvena oskrba in predvsem dosegljivost kvalitetnih storitev načrtovanja družin. Da bi zagotovili, da se ta trend nadaljuje, so države v razvoju sprejele SPA kot središče njihovega upanja za trajen družbeni in gospodarski razvoj. V celoti so države v razvoju prevzele na svoja ramena dve tretjini stroškov, ki jih povzročijo načrtovanje družin in druge storitve reprodukcijskega zdravstva (Programme of Action of the ICPD 1994). Kljub temu da je za najrevnejše države pomoč mednarodnih organizacij in držav darovalk bistvena, je ta

⁶⁶ The Population Institute: The Hague Forum: Measuring ICPD Progress Since Cairo, dostopno na <http://www.populationinstitute.org/thehague/html>, 29. 11. 2003.

pomoč precej manjša od potrebne.⁶⁷ Nevladne organizacije so nudile veliko na področju znanja in izkušenj pri načrtovanju SPA in so bile posebej vplivne pri vztrajanju na krepitvi vloge žensk (Cairo Plus Five: Top Ten 1999). Te organizacije menijo, da so vlade odgovorne za obljube, dane na konferenci, da bodo nadzorovale napredek in zagotovile dodatno podporo za implementacijo ICPD, kot tudi odkritje novih tehnik in pristopov k zagotavljanju storitev. Prav tako igrajo pomembno vlogo pri izobraževanju in obveščanju oblikovalcev politik, medijev in javnosti o trenutnih zadevah na tem področju (*ibid.*). Za še večjo uspešnost izvajanja je treba politično energijo in vire usmeriti predvsem v oživljanje osnovnega zdravstvenega sistema (Sen 1995). Večina SPA je namreč predvidena na sistemu primarne zdravstvene nege, ki v mnogih državah ni izvedljiva, ne obstaja, ali pa je bila močno zmanjšana z zanašanjem na birokratsko delovanje sistema ali s strukturnimi prilagoditvenimi programi (Sen 1995).

5. 3. Kritika Svetovnega programa aktivnosti

Grant (1994) pravi, da ICPD dejansko ni konferenca o prebivalstvu in razvoju. Ti dve besedi se sicer redno ponavljata, ponavadi skupaj, vendar o njihovi povezavi ni nobene resne razprave. V osnutku na 118 straneh, štirje površni odstavki opisujejo svetovno rast prebivalstva. Med okoli 1.170 posameznimi predlogi za delovanje se jih le okoli ducat nanaša na rast prebivalstva (Grant 1994). Na izpolnjevanje potreb po kontracepciji se gleda kot na vidik, ne upočasnjevanja rasti prebivalstva, ampak zagotavljanja reprodukcijskih pravic in zdrave spolnosti, izogibanja aidsa ali zmanjšanja potreb po splavih. Izmed 16-ih poglavij je tretje imenovano 'Rast in struktura prebivalstva', kjer je največ pozornosti namenjeno zaščiti otrok, starejših ljudi, manjšin, domorodnih ljudstev in invalidov. Vsi ti so sicer predmet socialne politike, vendar imajo malo opraviti s tem, kaj se bo dogajalo s svetovnim prebivalstvom v prihodnjih desetletjih. V točki 3.5 je zapisano (Programme of Action of the ICPD 1994): »Na mednarodnih, regionalnih, nacionalnih in lokalnih ravneh bi morale biti prebivalstvene zadeve povezane v oblikovanje, implementacijo, nadzor in razvoj vseh politik in programov, ki se nanašajo na trajnostni razvoj.« Grimes (2002) prizna, da je program vseboval mnogo pozitivnih priporočil, ki se nanašajo na izboljšanje zdravja in blagostanja revnih prebivalstev. Toda po njegovem mnenju se dokument

⁶⁷ V SPA je bilo malo pozivov k dodatni finančni podpori za prebivalstvene in razvojne programe in nobenega trdnega dogovora o tem, kako naj bi prilagodili bilateralne in multilateralne finančne tokove pomoči, da bi dosegli cilje Programa (Missed Opportunities 1994).

osredotoča na to, kar lahko imenujemo »nezdravo« poudarjanje zahodnih liberalnih pristopov k spolnosti in razmnoževanju, kot glavnemu načinu spoprijemanja z razvojnimi programi držav tretjega sveta (Grimes 2002). Glavna pomanjkljivost tega dokumenta je njegovo preveliko poudarjanje nadzora prebivalstva v škodo oblikovanj strategij za gospodarski razvoj, kljub vključitvi besede 'razvoj' v naslov konference (*ibid.*). Na redkih mestih v dokumentu, kjer je gospodarski razvoj omenjen, je to ponavadi v okviru ponavljanja, da visoke stopnje rodnosti zadržujejo oziroma zavirajo razvoj. V točki 3.22 SPA se sicer pojavi tudi pozitivna izjava (Programme of Action ICPD 1994):

»Mednarodna skupnost mora nadaljevati s spodbujanjem gospodarskega okolja, ki podpira predvsem države v razvoju in države v tranziciji v njihovih poskusih, da bi zmanjšale revščino in dosegle trajno gospodarsko rast v okviru trajnostnega razvoja. /.../ naporji naj bi bili usmerjeni /.../ k spodbujanju odprtega, enakega, nediskriminatornega in predvidljivega mednarodnega tržnega sistema /.../«

Žal je takih izjav in zavez v dokumentu malo, Grimes (2002) pa je prepričan, da bi dokument dobil še širšo podporo, če bi jih bilo več. Medtem ko revščina vedno več ljudi potiska na obrobna območja velikih mest, kjer ni primerne začetja, čiste vode, sanitarij in služb, nekatera podjetja in vlade podpirajo okolju škodljive pristope k razvoju, potrošnja v mnogih severnih družbah pa spodbujata netrajnostne zahteve po naravnih virih po celem svetu. Proračuni socialnega sektorja vlad držav v razvoju so pod hudim pritiskom, mnoge industrializirane države zmanjšujejo delež proračuna, ki je namenjen tuji pomoči in ga usmerjajo proti državam bivše Sovjetske zveze in Vzhodni Evropi. Trendi za zagotovitev pogojev, v katerih bi bilo smiselno imeti manj otrok (tako imenovano stran povpraševanja ljudi, da bi imeli manj otrok), zahtevajo ponovno oceno tako prebivalstvenih kot razvojnih politik. Sen (1995) meni, da bi prebivalstvene politike morale ustvariti in zagotoviti pogoje in okoliščine, da bi vsi ljudje lahko res prostovoljno in brez pritiskov odločali o tem, koliko otrok bodo imeli ('ponudbena stran'). V središču prebivalstvene politike mora biti blaginja, tako sedanje kot prihodnjih generacij. To pa pomeni vlaganje v ljudi vseh starosti – njihovo zdravje, izobrazbo, preživetje, življenjske pogoje in človekove pravice – in dajanje prednosti doseganju enakosti spolov in krepitvi žensk.

5. 4. Haški forum

Haški forum je povzetek in ocena SPA iz Kaira, ki po petih letih ugotavlja, ali je bil pri doseganju ciljev SPA dosežen napredek. Glavni odbor Haškega foruma se je zbral na šestih uradnih zasedanjih in razpravljal o petih pomembnih temah, in sicer (Cohen 1999: 1):

- kako ustvariti primerno okolje za nadaljnje uveljavljanje SPA;
- kako doseči enakost spolov, enakopravnost in usposabljanje žensk;
- kako spodbujati pravice razmnoževanja;
- kako okrepiti partnerstvo; in
- kako mobilizirati in nadzorovati vire za nadaljnje uveljavljanje SPA.

Glavne ugotovitve foruma so bile naslednje:⁶⁸

- Mnoge države so spremenile svoje politike in zakonodajo na področju reprodukcijskega zdravja in pravic.⁶⁹
- Razvoj javne odgovornosti, decentralizacije javne administracije in druge institucionalne spremembe so ustvarile nove možnosti in izzive za razvoj prebivalstvene politike.
- Od leta 1994 se je svet soočil tudi s številnimi dogodki, ki so imeli velik vpliv na izpolnjevanje programa: številne finančne krize v mnogih državah, ki so se začele sredi 1997 v Aziji in so potem prizadele mnoga področja (Rusko federacijo in druge države z gospodarstvi v prehodu) kot tudi Latinsko Ameriko; številne naravne katastrofe (podaljšana suša v subsaharski Afriki, uničujoči orkani v Centralni Ameriki in na Karibih, poplave v Aziji); nadaljevanje ekonomske stagnacije in finančnih kriz v mnogih revnih državah, hiter padec cen nafte in drugih dobrin, socialna nestabilnost ter civilne in subregionalne vojne ter konflikti.
- 97 % rasti prebivalstva je bilo povezano z državami v razvoju, kjer ljudje še vedno nimajo zagotovljenih pogojev (predvsem gospodarskih), da bi imeli manj otrok.

⁶⁸ The Population Institute: International Conference on Population and Development, dostopno na <http://www.populationinstitute.org/wpaw8/html>, 29. 11. 2003.

⁶⁹ Implementacija priporočil SPA je suverena pravica vsake posamezne države, ki mora biti v skladu z nacionalnimi zakoni in razvojnimi prioritetami, poleg tega pa mora upoštevati verske in etične vrednote, kulturno ozadje svojih državljanov ter biti v skladu s splošno priznanimi človekovimi pravicami (Challenges for The Future 1994).

- Na prehodu v novo tisočletje je bila več kot milijarda mladih starih od 15 do 24 let. Mnogi so še vedno pomanjkljivo izobraženi in nimajo dostopa do informacij in oskrbe, ki bi varovala njihovo zdravje in jim zagotavljala svoboden izbor in odgovornost (vzorec rasti prebivalstva bo pri njih ostal približno enak).
- Število in delež starejših ljudi na svetu narašča zaradi zmanjšanja smrtnosti in rodnosti v zadnjih štirih desetletjih.
- Upad smrtnosti ni povsod enak. V državah z gospodarstvi na prehodu in Vzhodni Evropi je pričakovana starost upadla zaradi socialnega stresa, slabe prehrane, pomanjkanja zdravstvene oskrbe. Tudi področja, ki jih najbolj prizadeva virus HIV, so zaznamovana z upadanjem pričakovane starosti.
- Ker je narasla želja po manjših družinah in se je izboljšal dostop do varne in razpoložljive kontracepcije, so upadle stopnje rodnosti. Še vedno pa je problem splav.
- Okviri za izpolnjevanje SPA so različni. Program priznava potrebo po tem, da se upošteva gospodarska, družbena, verska, kulturna in okoljska raznolikost v neki državi, kot tudi deljene, vendar različne odgovornosti vseh ljudi za boljšo skupno prihodnost.

Haški forum je tako identificiral naslednje probleme, ki so omejevali ustvarjanje primerne okolja za izpolnitev ciljev ICPD: globalni gospodarski trendi; okolje; države, ki imajo konflikte in krize; selitve in spremembe v strukturi prebivalstva.⁷⁰ Bistvena pa je ugotovitev, da razmerje med prebivalstvom, okoljem in revščino še vedno ne pritegne dovolj pozornosti, predvsem zato, ker zadeva najbolj ranljive skupine.

6. DISKUSIJA

Priznati je treba, da rast prebivalstva ni edini ali bistven vir nizke življenjske ravni predvsem v državah v razvoju. Vseeno pa gre za dejavnik, ki vpliva na razvoj in kateremu je treba posvetiti določeno pozornost. Žal se je pokazalo, da je v ospredju razprave o omejevanju rasti prebivalstva vse prevečkrat razlika med 'razvitimi' in 'nerazvitimi'. Na konferenci v Mexico Cityju je bilo nasprotovanje med Severom in Jugom še posebej izrazito, kar je na nek način tudi razumljivo. Države v razvoju, kjer je rast prebivalstva največji problem, svojo pozornost usmerjajo predvsem

⁷⁰ The Population Institute: International Conference on Population and Development, dostopno na <http://www.populationinstitute.org/wpaw8/html>, 29. 11. 2003.

v dosego čim hitrejšega razvoja in napredka, medtem ko jim rast prebivalstva in njene posledice predstavlja drugoten pomen. Na drugi strani tudi razvite države ne kažejo dovolj velikega interesa, da bi jim pri dosegu tega cilja pomagale. Zato se mi ne zdi presenetljivo, da je sama implementacija prebivalstvenih politik, sprejetih na mednarodnih konferencah v posameznih državah vprašljiva. Že samo mnenje držav v razvoju, da je prebivalstvena politika morda samo eden izmed načinov, s katerim bi razvite države ohranile sedanji status, pomeni veliko oviro pri implementaciji sprejetih politik. Obstaja namreč velika verjetnost, da bodo države v razvoju dale prednost politikam, ki se ukvarjajo z gospodarskim razvojem, pred prebivalstvenimi politikami. Pojavlja pa se tudi vprašanje sredstev in predvsem pripravljenosti (tako na nacionalni kot mednarodni ravni) za zagotovitev sredstev za izvajanje. Na najpomembnejši konferenci o tem vprašanju, ICPD, je prevladovalo mnenje, da je razvoj pomemben dejavnik (temu ne oporekam), in da bo trg sam počasi uravnal probleme, tudi prebivalstvenega (sama mislim, da trg teh problemov sam po sebi ne more rešiti). Konferenca, kjer je bilo sprejetih precej pomembnih točk (npr. poudarek na usposobljenosti žensk, predvsem na področju reprodukcijske izbire, reprodukcijskega zdravja, univerzalne izobrazbe), se je uklonila neoliberalistični teoriji in njenemu 'vsemogočnemu' trgu. Kljub temu da je priznala povezave med številnimi dejavniki (prebivalstvo – razvoj, prebivalstvo – okolje, vloga posameznika, pretirana potrošnja, uničujoča proizvodnja), jim ni namenila takšne pozornosti, kakršno bi si te povezave zaslužile.

III. PREBIVALSTVENE POLITIKE V IZBRANIH DRŽAVAH

1. POLITIKA ENEGA OTROKA NA KITAJSKEM

Na začetku 20. stoletja je na Kitajskem živelo okoli 426 milijonov ljudi (World Resources 1994 – 95 1995: 61), leta 2002 pa je prebivalstvo štelo okoli 1,3 milijarde (Human Development Report 2003). Samo v zadnjih petdesetih letih je prebivalstvo naraslo za 900 milijonov. Eksplozivna rast prebivalstva na Kitajskem je ustvarila potrebo po načrtovanju družine in načrtih za nadzor prebivalstva, vendar so te politike pogosto v nasprotju s kitajsko tradicijo velike družine. Poleg tega je bila kitajska prebivalstvena politika pogosto predmet mnogih kritik iz skoraj vseh koncev sveta, saj jo številni razumejo kot kršenje človekovih pravic. V nadaljevanju bom poskusila podati kratko analizo prebivalstvene politike v tej državi tako z demografskega kot socialnega

vidika. V primeru Kitajske gre za tekmo s časom, saj rast prebivalstva povečuje povpraševanje po obdelovalni zemlji, ki je nimajo veliko, in ki zahteva vedno več vode iz omejenih virov za namakanje, mesta naraščajo, prav tako se razvija industrija.⁷¹ Poraba sintetičnih gnojil narašča in kljub njihovim škodljivim okoljskim učinkom so le-ta bistvenega pomena, saj bi se brez njih Kitajska soočala z množično lakoto.

1. 1. Okoliščine in oblikovanje politike

Kitajski voditelji so bili po letu 1949 zelo naklonjeni velikemu številu prebivalstva in so v tem videli določene prednosti. Leta 1949 je Mao Zedong (citirano po Stycosu 1989) razglasil, da je »izmed vseh stvari na svetu, človek najpomembnejši.« Ob ustanovitvi Ljudske republike je napovedal, da bo Kitajska bogata tako z ljudmi kot z materialnimi dobrinami. Napadel je Malthusov pesimizem in zagovarjal klasično marksistično tezo, da se v komunizmu problem prenaseljenosti ne more pojaviti. Nasprotno. Ker je delovna sila osnovni vir bogastva, bi več ljudi, povezanih s socialistično organizacijo, lahko pomenilo le več bogastva in moči. V začetku svoje vladavine je Mao pozival Kitajce, naj imajo čim več otrok.⁷² Družinam, ki so imele največ otrok, so dali nagrade in jih javno počastili kot graditelje močnejše države (Stycos 1989). Tistim, ki so imeli manj otrok, so očitali pomanjkanje politične lojalnosti. Rezultati so bili katastrofalni in kmalu so postale jasne pomanjkljivosti velikega, hitro rastočega prebivalstva. V prvi prebivalstveni kampanji avgusta 1956 se je začela močna propagandna podpora Ministrstva za javno zdravstvo, ki si je prizadevalo za nadzor prebivalstva, vendar so ta prizadevanja imela malo uspeha (Country Study & Country Study Guide for China 1995). Po obdobju 'velikega skoka naprej'⁷³ je zanimanje kitajskih voditeljev za nadzor rojstev ponovno oživel.⁷⁴ V zgodnjih 60-ih letih 20. stoletja se je propaganda nanašala predvsem na prednosti poznega zakona. Uveljavili sta

⁷¹ Kombinacija teh dveh dejavnikov (živahne gospodarske rasti in številnega prebivalstva) ogroža kitajsko okolje in vire (vodne zaloge pojemajo, večina rek je onesnaženih) (World Resources 1994-95 1995: 61).

⁷² Verjel je, da je moč države odvisna od tega, koliko delavcev (in vojakov) ima na razpolago.

⁷³ Med leti 1958 in 1960 je Kitajska komunistična partija (v nadaljevanju KKP) vodila kampanjo 'velik skok naprej', katere cilj je bil doseči čim hitrejšo industrializacijo. Šlo je za pritisk za povečanje industrijske in kmetijske proizvodnje, ki je sledil ukinitvi pomoči Sovjetske zveze in za željo, da bi ujeli napredne države sveta. Poudarek je bil na pospešeni kolektivizaciji kmetijstva, samozadostnosti države in delovno intenzivnih metodah (Glossary – China, dostopno na http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/china/cn_glos.html, 06. 01. 2003).

⁷⁴ Med letom 1956 in 1961 so slabo upravljanje, močne negativne posledice vsiljenega gospodarskega razvoja in naravne katastrofe povzročile lakote, ki so terjale življenja okoli 30 milijonov ljudi (World Resources 1994-95 1995: 63).

se dve relativno poceni metodi: vstavljanje materničnih obročkov in vakumska črpalka, s katero so opravljali splave (Stycos 1989). Leta 1964 so bili v centralni vladi in tudi v vladah nekaterih provinc ustanovljeni uradi za nadzor. V letih 1972 in 1973 je KKP organizirala svoje vire za kampanjo za nadzor rojstev, ki bi bila prisotna po celi državi, vodil pa jo je Državni svet rojstev (Country Study & Country study Guide for China 1995). Ta kampanja se je imenovala »wan xi shao«, kar pomeni 'pozneje' (poroke), 'daljše' (razmiki med rojstvi) in 'manj' (otrok) (Weeks 1996: 42). V skladu z državno ureditvijo so bili na vseh administrativnih ravneh in v različnih družbenih podjetjih ustanovljeni komiteji, ki so nadzirali aktivnosti za nadzor rojstev (Country Study & Country study Guide for China 1995). Cilji omejevanja rasti prebivalstva so bili določeni tako za administrativne enote kot za posamezne družine. V mestih so štabi javne varnosti vključevali tudi oddelke za nadzor prebivalstva, na podeželju pa so zdravniki širili informacije in prebivalcem delili kontracepcijska sredstva.⁷⁵ V sredini 70-ih 20. stoletja je bila največja priporočena velikost družine dva otoka v mestih in trije ali štirje otroci na podeželju (*ibid.*).

V 80-ih letih 20. stoletja se je program načrtovanja družine močno spremenil. Da bi omejila rast prebivalstva, je vlada vpeljala močno sporno politiko enega otroka. Grant (1996) pravi, da tega ni naredila zato, ker bi jim bilo to 'všeč', ampak ker so se voditelji zavedali, da kljub znatnemu političnem tveganju morajo ustaviti rast prebivalstva, da bi se izognili katastrofi v prihodnosti.⁷⁶ Predsednik države Deng Xiaoping (citirano po Mosher 1998) je v svojem govoru leta 1979 izjavil: »Uporabite kakršna koli sredstva, da bomo nadzorovali kitajsko prebivalstvo.« Tako so zasnovali sistem, v katerem so bili določeni cilji omejevanja rasti prebivalstva na lokalnem področju, finančne in socialne spodbude in kazni, temeljit nadzor primernosti in obsežnosti izobraževalnih kampanj (Stycos 1989). Glavni cilj politike enega otroka je bil obdržati celotno prebivalstvo pod 1.2 milijarde do leta 2000, saj bi bile v nasprotnem primeru ogrožene strateške

⁷⁵ 'Golonogi zdravniki' so bili zdravstveni delavci, ki so imeli minimalne izkušnje in izobrazbo, nudili pa so honorarne zdravstvene usluge, predvsem na podeželju (Glossary – China, dostopno na http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/china/cn_glos.html, 06. 01. 2003).

⁷⁶ Podpredsednica kitajske vlade Chen Muhua je leta 1979 podala razloge za politiko enega otroka (Weeks 1996: 524): prehitra rast prebivalstva ne koristi gospodarskemu razvoju; zmanjšuje možnosti, da bi se hitro dvignila znanstvena in kulturna raven kitajskega naroda; ovira izboljšanje življenjskih standardov.

usmeritve države. Kitajska je namreč sestavila Program štirih modernizacij,⁷⁷ ki naj ne bi bil uspešen, če rast prebivalstva ne bi bila omejena. Leta 1982 je Kitajska postala prva država na svetu, ki je načrtovanje prebivalstva vključila v svojo ustavo (Stycos 1989). V 25. členu je zapisano, da »/d/ržava podpira načrtovanje družine, da bi rast prebivalstva ustrezala načrtu za gospodarski in družbeni razvoj«, v 49. členu pa »/t/ako mož kot žena imata dolžnost načrtovanja družine« (Constitution of the Peoples's Republic of China 1982).

1. 2. Kazni in spodbude

Srce kitajske politike enega otroka je prefinjen sistem nagrad za tiste, ki ga upoštevajo in kazni za tiste, ki ga ne. V mestih lahko tisti pari, ki prisežejo, da ne bodo imeli več kot enega otroka, zaprosijo za 'certifikat enega otroka' (Weeks 1996: 524). Ta jim omogoča prednosti, kot so denarne nagrade, mesečne otroške doklade do otrokovega 14. leta, daljša porodniška doba za matere, boljša oskrba otroka in prednost pri dodelitvi stanovanj, zastonj šolanje in podobno (Weeks 1996: 524, Moskowitz 2001). Na podeželju so spodbude malo drugačne. Družine z enim otrokom dobivajo do otrokovega 14 leta vsak mesec dodatne delovne točke,⁷⁸ dobijo isto količino žita kot družine z dvema otrokoma, vse družine ne glede na število otrok pa dobijo enako velike parcele za lastno pridelavo; kar seveda pomeni prednost za družine z enim otrokom (Weeks 1996: 525). Kljub temu režimu pa zakon predvideva tudi nekaj izjem. Starši lahko imajo drugega otroka (Moskovitz 2001, Tobias 1994: 63):

- če prvi otrok umre,
- če je otrok resno prizadet in ne bo mogel pomagati pri skrbi za starše, ko bodo stari,
- če imajo dvojčke ali trojčke,
- če se par loči in nova žena nima otrok,
- če je eden od zakoncev edini potomec dveh generacij družin z enim otrokom,
- če je samo eden izmed bratov v družini zmožen zaploditi otroke,
- če se ženin odloči živeti z nevestino družino,

⁷⁷ To je bilo jedro razvojne strategije, ki naj bi Kitajsko do leta 2000 spremenila v relativno napredno industrializirano državo. Program govori o modernizaciji kmetijstva, industrije, znanosti in tehnologije ter državne obrambe (Glossary – China, dostopno na http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/china/cn_glos.html, 06. 01. 2003).

⁷⁸ Te delovne točke določajo izplačila v denarju (Weeks 1996: 525).

- če obstaja utemeljen razlog pri prebivalcih, ki živijo na gorskem področju, kjer je naporno delo ali pri ribičih v obalnih področjih;
- etničnim manjšinam pa je dovoljeno imeti dva otroka na podlagi dejstva, da jih je malo in bi zmanjšanje njihovega števila pripeljalo do morebitnega izginotja.

Kazni so v kitajskem primeru mnogokrat hkrati spodbuda za to, da se pari res držijo politike enega otroka. V primeru, da se pari ne prilagodijo tej politiki, morajo (Moskowitz 2001, Todaro 1997: 223):

- plačevati globe,⁷⁹
- plačevati šolanje vseh otrok ,
- isto velja za zdravstveno oskrbo in stanovanja;
- matere z dvema ali več otroki pa ne morejo napredovati v službi.

1. 3. Izvajanje politike

Politika enega otroka je precej ambiciozen program. Uporablja kombinacijo propagande, socialnih pritiskov in v nekaterih primerih tudi prisile. Vendar je edinstvena v tem, da je povezala reprodukcijo z gospodarskimi stroški ali koristmi. Ker je podeželsko prebivalstvo predstavljalo okoli 60 % celotnega prebivalstva, je bila za uspeh politike kot celote ključnega pomena uspešnost programa na podeželju (Country Guide – Country Guide Study for China 1995). Brigade in ženske skupine so na podeželju izvajale vsakodnevno načrtovanje družine.⁸⁰ Voditeljica ženske skupine je izvajala redne obiske gospodinjev, da so lahko sledili razvoju vsake družine pod njeno pristojnostjo in zbirala podatke, katere ženske uporabljajo kontracepcijska sredstva, kakšne metode in katere so zanosile. Potem je poročala vodji brigade, ki je podatke dokumentiral in jih odnesel na mesečne sestanke družbenih komitejev za nadzor rojstev. Na podlagi teh poročil so neporočene prepričevali, naj se za poroko odločijo kasneje, parom brez otrok so svetovali, naj počakajo, ženske z nenačrtovanimi nosečnostmi so silili v splave in tiste, ki so že imele otroke, so nagovarjali k uporabi kontracepcijskih sredstev in k

⁷⁹ V provinci Sichuan je globa za nenačrtovano drugo rojstvo 10 % družinskega dohodka računane za obdobje sedmih let, za tretjega pa 20 % (Stycos 1989).

⁸⁰ To so bile enote, ki so jih vodili pripadniki Kitajske komunistične stranke in so bile zadolžene za nadzor pri izvajanju politike enega otroka (Country Guide – Country Guide Study for China 1995).

sterilizaciji (*ibid.*). Poleg tega so bile prisotne tudi delovne enote, ki so s politiko enega otroka postale odgovorne tudi za omejevanje velikosti družine.⁸¹ Poročeni pari morajo prositi za dovoljenje svoje delovne enote preden ženska lahko poskusi zanositi. Če se odločita, da bosta imela še enega otroka, potem bo za to odgovorna celotna delovna enota. Kot rezultat je poleg pritiskov na posameznika tudi velik družbeni pritisk na ženske, naj imajo splave. Moscovitz (2001) pravi, da je v teoriji izbira sicer prepuščena njim samim, vendar gospodarske grožnje skupaj s pritiski na delovnem mestu, sosedov in prijateljev to odločitev zelo omejujejo. Veliko poročil je kazalo na prisilne postopke, ki so jih uporabljali, da bi prišli do zelenih rezultatov.⁸² Metode naj bi obsegale od intenzivnega psihičnega pritiska do uporabe fizične sile, znana pa so tudi grozljiva pripovedovanja o prisiljenih splavih in detomorih.⁸³ Splave opravljajo skozi celotno obdobje devetih mesecev nosečnosti, in Mosher (1998) omenja, da ni nič nenavadnega, da dajo smrtonosno injekcijo dojenčku, sposobnemu za življenje, kar v maternici ali v porodnem kanalu.

Kitajski uradniki so sicer priznali posamične kršitve in zlorabe programa in so jih tudi obsodili, vendar so vztrajali na tem, da se program izvaja na prostovoljni ravni ter s pomočjo prepričevanja in gospodarskih ukrepov (Country Guide – Country Guide Study for China 1995). Mosher (citirano po PRI's International Conference 1999)⁸⁴ pravi, da:

Kitajska vztraja pri svoji definiciji prostovoljnosti, kar pomeni; da lahko oglobijo ženske; lahko jih nadzorujejo; lahko jih podvržejo stalnemu pranju možganov; lahko jim prekinejo dovod elektrike; lahko jih odpustijo iz službe; lahko odpustijo njenega moža in starše. Vse dokler ženske same prehodijo zadnje korake do bolnišnice, so opravljeni splavi 'prostovoljni'.

⁸¹ V komunističnem režimu so delovne enote kolektivno odgovorne za dejanja posameznikov – sistem 'vzajemne odgovornosti' (v začetku je bil predviden za preprečevanje kriminala). V tem sistemu je cela vas odgovorna za plačilo določene vsote davkov vladi. Če je osebi ali družini spodletelo pri prispevku določene vsote, so morali someščani to vsoto nadomestiti. To je povzročalo ogromen socialni pritisk na tiste, ki se niso podredili. V moderni Kitajski so moderne delovne skupine postale odgovorne za proizvodne kvote. To je pomenilo, da so morali v primeru, ko je bil nekdo 'len', drugi delati več, da bi dosegli zahtevano vladno kvoto (Moscovitz 2001).

⁸² V sredini 80-ih 20. stoletja je bilo glede na statistiko kitajske vlade opravljenih okoli 30 milijonov operacij, ki nadzorujejo rojstvo: splavi, sterilizacije, vstavitve materničnih vložkov (Mosher 1998). Večina teh operacij je opravljena na ženskah, katerih 'pristanek' je bil pridobljen z naraščajočimi grožnjami in kaznimi.

⁸³ Eden izmed načinov načrtovanja družine na Kitajskem so tudi tako imenovane mobilne enote za splav, ki naj bi potovale po podeželju (Moscovitz 2001).

⁸⁴ Kratica PRI pomeni Population Research Institute (Inštitut za raziskovanje prebivalstva).

1. 4. Pomanjkanje odpora

Zanimivo je, da se Kitajci navzven niso posebej upirali tej politiki, če odštejemo demonstracije na lokalni ravni (predvsem v ruralnih področjih) (Mosher 1998). Eden izmed razlogov za to je gotovo strah pred režimom.⁸⁵ Hkrati je treba omeniti značaj življenja na Kitajskem in pomanjkanje religiozne tradicije, ki bi temeljila na svetosti človeškega življenja (*ibid.*). Na Kitajskem ni tradicije spoštovanja človekovih pravic, pojmovanja o neodtujivih pravicah. Koštomaj (2003: 7) poudarja, da je skozi zgodovino Kitajske vselej bil cesar tisti, ki je deloval »v dobro ljudstva kot celote«. Ng-Quinn pravi, da je bila »/n/aloga posameznika ohranjanje družbenega reda, hierarhije in hegemonije« (*ibid.*) Ta podložnost vladarju oziroma oblasti se na Kitajskem odraža še danes. Poleg tega je od leta 1979 življenjski standard na Kitajskem v vzponu⁸⁶ in tako so bile omejitve pri rojevanju otrok nekako uravnotežene z gospodarskim obiljem (Mosher 1998). Kitajci so to 'izmenjavo' sprejeli. Tretji razlog za otopitev javnega nezadovoljstva je široka mednarodna podpora politiki enega otroka. Organizacije kot sta UNFPA (*The United Nations Population Fund – Sklad Združenih narodov za prebivalstvo*) in IPPF (*International Planned Parenthood Federation – Mednarodna organizacija za načrtovano starševstvo*) so od samega začetka spodbujale gonjo kitajske vlade za omejevanje prebivalstva. Dajale so velikodušne prispevke, kitajska vlada pa je svojemu ljudstvu govorila, da cel svet podpira njeno politiko (*ibid.*). Četrty razlog pa lahko iščemo v želji Kitajske, da bi se okrepila in čim bolj razvila. V mnogih državah kampanje za načrtovanje družine poudarjajo njegovo korist narodu in prednosti za starše in otroke. Programi za načrtovanje družine na Zahodu so poudarjali zdravje mater in otrok ter reprodukcijske pravice žensk. Socialistične države Evrope so poudarjale njihov prispevek k liberalizaciji žensk, medtem ko so katoliške države Latinske Amerike v njih videle protistrup nelegalnim splavom. Kitajska je vztrajala, da je načrtovanje družine patriotska dolžnost, ki bo pospešila gospodarski razvoj države (Stycos 1989). Nacionalni

⁸⁵ V provinci Guangdong predpisi za nadzor rojstev vključujejo hladno opozorilo tistim, ki nasprotujejo volji provincialne vlade (Mosher 1998): »S tistimi, ki se nameravajo boriti načrtu nadzora rojstev s širjenjem govoric, spreobračanjem resnice in škodovanjem delavcem in aktivistom nadzora rojstev in splošnim kršenjem zakona, je treba strogo opraviti. Če so dejansko preprečevali izvajanje načrta nadzora rojstev, potem jih je treba privedi pred sodišče in kaznovati.«

⁸⁶ Od leta 1978 do 2002 je povprečna letna rast bruto družbenega proizvoda *per capita* 8,2 % (Human Development Report 2003)

interes zahteva osebno žrtvovanje, na katerega bi moral biti človek ponosen, načrtovanje družine pa je po njihovem mnenju pomembno za graditev socialistične duhovne civilizacije.⁸⁷

1. 5. Posledice

Nobenega dvoma ni, da ima politika enega otroka mnogo posledic:

- Prva med njimi so socialne posledice. Glede na kitajsko tradicijo mora biti v družini sin, da nadaljuje družinsko ime.⁸⁸ Mnogo punčk je zapuščenih ali pa še huje, ubitih.⁸⁹ S pomočjo tehnologije je spol mogoče preveriti že med nosečnostjo in mnogo zarodkov ženskega spola preprosto splavijo. Problem, ki sledi temu fenomenu, je neuravnoteženo razmerje med spoloma. Na Kitajskem je več neporočenih moških kot mladih, samskih žensk.
- Na srečo je povečano izobraževanje že začelo kazati učinke v gibanju rasti prebivalstva. Poleg tega se je delovna sila usmerila iz delovno intenzivnih panog v 'lažjo' industrijo in s tem se je zmanjšala 'potreba' po moškem spolu oziroma sinovih. Posebej v mestih takšne diskriminacije skoraj ni (Zuo 1997).
- Da bi ubežale davkom in drugim kaznim za več kot enega otroka, mnoge družine enostavno ne prijavijo novih otrok. To je bolj pogosto na podeželju, kjer ni tolikšnega nadzora in kjer je lažje dobiti službo in bivališče. Otroci ženskega spola pogosto niso niti uradno prijavljeni; zaradi tega ne morejo v šolo, ne dobijo primerne zdravstvene oskrbe, službe izven njihove vasi ali kakršne koli vladne pomoči (Moscowitz 2001). To povzroči, da so vladne statistike bolj ali manj vprašljive, saj številke ne vključujejo tega tako imenovanega 'črnega prebivalstva' (Zuo 1997). Mnogi od njih se ne morejo primerno in zadostno izobraziti ter dobiti drugih socialnih ugodnosti, zato morajo prej začeti delati.
- Ljudje z nižjo izobrazbo imajo v povprečju več otrok, zato obstaja verjetnost, da bodo nastale še večje razlike med družbenimi razredi (*ibid.*). Politiko enega otroka so mnogo

⁸⁷ Ruth Sidel (citirano po Stycos 1989) je v 'Women and Childcare in China: A Firsthand Report 1973' (Ženske in nega otrok na Kitajskem: poročilo iz terena) dejala, da »omejevanje družine posameznika postane dobiček za družbo, ne individualna izguba.«

⁸⁸ Na hčere gledajo kot na zapravljanje čustvenega in finančnega vlaganja. Imenujejo jih »razlita voda« (Moscowitz 2001).

⁸⁹ Združitev neznosne revščine s strukturnimi in kulturnimi prednostmi za moški spol pomeni, da so mnoge družine svoje dojenčke ženskega spola utopile, da bi prihranile vire za sinove (Moscowitz 2001).

bolj upoštevale urbane in dobro izobražene družine, medtem ko podeželske in revne družine, kot tudi družine etničnih manjšin, še vedno sledijo tradiciji in imajo več otrok. Posledično bo v strukturi prihodnjega prebivalstva naraščajoč delež revnih in slabo izobraženih oseb (PRI's International Conference 1999).

- V bližnji prihodnosti bo povprečna starost prebivalstva precej višja, ker odstotek mlajših ljudi upada.⁹⁰ Ker je število otrok omejeno, imajo mnoge družine zdaj boljši gospodarski položaj. Po drugi strani bo za te otroke težko čez 20 let, ko bodo morali preskrbeti svoje starše. Znanstveniki poudarjajo, da bo treba preživeti vedno večje število upokojenih, kar je posledica zmanjšanja delovne sile, ki jo je povzročila politika enega otroka v 80-ih letih 20. stoletja.⁹¹ Bezlova (1998) pravi, da uradniki iz državne komisije za načrtovanje družine menijo, da bi sproščena politika enega otroka bila eno tistih sredstev, ki bodo pomagala popraviti neravnotežje med starimi in mladimi.
- Mnogo ljudi skrbi, da so otroci zdaj veliko bolj razvajeni. Mnogi med njimi so samoljubni in jim manjka sposobnosti za sodelovanje z drugimi, čeprav se dobro odrežejo posamično. Zuo (1997) opozarja, da to lahko postane problem, saj je dobro delovanje družbe rezultat skupinskega dela.

1. 6. Sodelovanje s Skladom Združenih narodov za prebivalstvo

Čeprav mnogi menijo, da bi Kitajska morda morala počakati na višjo gospodarsko raven, ki bi povzročila naraven upad stopnje rasti prebivalstva, kot se je to zgodilo v drugih razvitih državah, je vprašanje, če bi si lahko privoščili čakanje. Mednarodne reakcije so bile, kot že rečeno, različne. UNFPA in IPPF sta na splošno od začetka podpirali kitajski program načrtovanja družine, medtem ko je Agencija Združenih držav za mednarodni razvoj (*The United States Agency for International Development – USAID*) leta 1985 umaknila svojo podporo 10 mio \$ iz UNFPA (Country Study – Country Study Guide for China 1995). UNFPA je ustavila svoje operacije leta 1995, potem ko je bilo istega leta v New York Timesu objavljeno poročilo o prisilnih splavih na južnem Kitajskem. To je Washington spodbudilo k temu, da so ZDA odrekle

⁹⁰ Demografski obraz Kitajske se spreminja. Prebivalstvo se stara in pričakovano število starih ljudi leta 2015 je 9,4 %, medtem ko je leta 2002 število starejših nad 65 let predstavljalo 7,1 % prebivalstva (Human Development Report 2003).

prispevke temu organu ZN. Aprila 1998 so se aktivnosti UNFPA ponovno začele. Njihov program temelji na promociji reprodukcijskega zdravja in načrtovanja družin na kitajskem podeželju (Bezlova 1998). Poleg tega je v tistem času UNFPA začela z medijsko kampanjo, da bi svet prepričala, da je politika enega otroka končana (PRI's International Conference 1999). Načrt izvajanja novega projekta UNFPA, ki temelji na odstranitvi kvot in podpiranju prostovoljstva kaže, da so kitajski načrtovalci družin morda začeli popuščati pri strogem vsiljevanju politike v korist prepričevanja in izobrazbe. UNFPA je poudarjala, da se je kitajska vlada strinjala, da v 32 okrožjih, kjer bo UNFPA delovala, ne bo nobene prisile in kvot, in da v skladu z načeli ICPD splava ne bodo spodbujali kot metode načrtovanja družine (Smith 2001). Namesto da bi jim govorili, kdaj naj rodijo, bodo zdaj raje poskušali zagotoviti izobrazbo, klinike in svetovanje. Kljub temu opuščanje prisilnega kvotnega sistema ne pomeni, da bo Peking dopuščal, da imajo pari več kot enega otroka.⁹² V bistvu Kitajska še bolj močno poudarja, da se politika enega otroka ni spremenila in da cilji ostajajo isti.⁹³

1. 7. Prihodnost

Kitajska vlada po mnenju mnogih zahodnjakov ne ravna pravično z omejevanjem osebne svobode in vpletanjem v zasebnost ljudi. Vendar je Kitajska vedno imela kolektivne potrebe za bolj pomembne od individualnih. In če je država vsiljiva v tem, kar se nam zdi zasebna zadeva, je to samo drobec širokega obsega 'zasebnih' zadev, ki jih kitajska država nadzoruje, vključno z rojevanjem otrok, spolnostjo, politiko (Kitajce lahko policija aretira, če javno izražajo mnenje), mobilnostjo (morajo prositi, če se lahko preselijo – dovoljenje, ki ga je težko dobiti), gospodarstvom (večino služb še vedno nudi država in tako ima tudi nadzor nad napredovanji in zamenjavo službe), verskim prepričanjem (templje in cerkve mora odobriti država) (Moskowitz 2001). Pravzaprav konfucijanska vez med družino in državo pomeni, da posameznik služi kolektivnemu prej kot obratno.⁹⁴ Koncept vladanja, oblasti in odnosov znotraj kitajske družbe še vedno v veliki meri temelji na konfucijanski miselnosti, ki je imela velik vpliv na oblikovanje

⁹¹ Število mladih, ki vstopajo v svoja delovna leta, je že pod številko iz leta 1985 (Grant 1996).

⁹² Premier Zhu (citirano po PRI's International Conference 1999) je 1998 izjavil, da bo Kitajska še naprej imela »načrtovanje družine za osnovno državno politiko.«

⁹³ Konec leta 1997 je Kitajska imela 1.243 milijarde ljudi. Politiki so obljubili, da bodo do konca stoletja uspeli obdržati številko pod 1.3 milijarde (Bezlova 1998).

⁹⁴ Konfucijanske vrednote poudarjajo, da je družina središče moralnega in političnega veselja (Moskowitz 2001).

družbe in posameznika (Koštomaj 2003: 6). Najpomembnejši koncept je družina, ki jo vzdržuje oče in ji »vlada skozi svoj moralni vzor«, člani se držijo posebnih dolžnosti in moralnih obvez in takšna hierarhija odnosov v družini se prenese na družbo kot celoto (*ibid.*). Tu lahko iščemo tudi razloge za majhno nasprotovanje kitajski prebivalstveni politiki. Pragmatičen duh, ki odlikuje Kitajce, je pokazal svojo držo tudi pri prebivalstvu (Moskowitz 2001). Skoraj vsi se strinjajo o složnosti socialističnega načrtovanja z načrtovanjem prebivalstva ali družine v smislu, da niti proizvodnja niti dinamika rojstev nista zadevi, ki bi ju lahko popolnoma prepustili posameznikom. Politizacija nadzorovanja rojstev je tako postala glavna značilnost kampanj. Razlog zaradi katerega država intervenira je, da odločitve za več kot enega otroka vplivajo na interese drugih ljudi, kar pomeni, da gre za standardno analizo stroškov in koristi (Sen 1994). Načrtovanje družine na Kitajskem po Stycosovem (1989) mnenju ni bilo racionalizirano z zdravjem mater in otrok, ampak bolj s političnimi in gospodarskimi cilji.

2. PETLETNI NAČRTI V INDIJI

Indija je ena izmed največjih in hkrati tudi ena izmed najbolj naseljenih držav na svetu, s povprečjem več kot 300 ljudi na km² plodne zemlje (Human Development Report 2003). Leta 2002 je imela Indija milijardo prebivalcev (*ibid.*). Rast prebivalstva v Indiji je bila leta 1997 sicer le 1,8-odstotna, vendar zaradi velikega števila prebivalstva ta relativno nizka stopnja rasti še vedno pomeni neto prirastek prebivalstva za okoli 18 milijonov letno (*ibid.*). Zaradi visoke rodnosti v preteklosti je približno 36 % prebivalstva starega pod 14 let, kar pomeni, da bo prebivalstvo naraščalo še nadaljnjih 40 let, tudi če bi že jutri dosegli stopnjo nadomestitve (*ibid.*).

Nekateri (npr. Kingsley Davis v knjigi '*The Population of India and Pakistan*' (Prebivalstvo Indije in Pakistana) iz leta 1968) so za hitro rast prebivalstva v Indiji okrivili britansko kolonialno politiko (Rao 1994). Kot posledica njene dobrohotne zdravstvene politike so stopnje smrtnosti upadle, vendar pa temu ni sledil upad v stopnji rodnosti in stopnje rasti prebivalstva so rasle. Wattal (povzeto po Rao 1994) je v svojem delu '*The Population Problem in India: A Census Study*' (Problem prebivalstva v Indiji: študija popisa), ki je bil objavljen leta 1916, začel z Malthusovim zakonom o prebivalstvu in zaključil, da je 'alarmna' rast prebivalstva v Indiji kriva za razširjeno revščino in bolezni. Dubois (citirano po Rao 1994) je leta 1906 v knjigi '*Hindu Manners, Customs and Ceremonies*' (Običaji, navade in obredi Hindujscev) zapisal:

/i/zmed vzrokov za revščino je hitra rast prebivalstva največji vzrok. Nekateri moderni politični ekonomisti menijo, da je progresivna rast prebivalstva eden izmed najbolj nedvoumnih znakov blaginje in razcveta države. V Evropi je ta argument mogoče dovolj logičen, vendar pa menim, da ga ne moremo uporabiti za Indijo.

Patnaik (povzeto po Rao 1994) v knjigi '*On the Political Economy of Underdevelopment*' (O politični ekonomiji manj razvitih) iz leta 1973 izpostavi, da je na indijskem podkontinentu rast prebivalstva relativno sodoben fenomen; sega nazaj v dvajseta leta 20. stoletja in se pojavi pri primerjavi popisa prebivalstva iz leta 1921 in 1931. V tem desetletju so razne medicinske novosti in izboljšanje socialnih razmer povzročile upad smrtnosti iz 47,2 na tisoč prebivalcev leta 1921 na 36,3 na tisoč prebivalcev leta 1931 (Tobias 1994: 160). To je pomenilo največji demografski napredek v zgodovini Indije, hkrati pa osnovo za zelo hitro rast prebivalstva (med leti 1921 in 1941 je prebivalstvo naraslo za 66 milijonov) (*ibid.*).

2. 1. Razvoj programa blaginje družine v Indiji

V zgodnjih 50-tih letih 20. stoletja je vlada skromno začela s prizadevanji za načrtovanje družine. Letna rast prebivalstva je bila v prejšnjem desetletju (1941-1951) pod 1,3 % in vladni načrtovalci so optimistično verjeli, da bo tako tudi ostalo (Country Guide – Country Guide for India 1995). Prvi indijski premier Pandit Jawaharlal Nehru je problem prebivalstva videl predvsem kot problem razvoja (Bose 1995). Menil je, da gospodarska blaginja vsakega posameznika določa gospodarsko blaginjo države (Tobias 1994: 161). Prebivalstvena politika v Indiji je tako bila bistven in sestavni del nacionalnih petletnih načrtov gospodarskega in družbenega razvoja.

2. 1. 1. Petdeseta leta 20. stoletja

Že v prvem petletnem programu si je Indija zastavila cilj umiritve rasti prebivalstva (1951-56)⁹⁵, ki bi pripomogla k hitrejšemu gospodarskemu razvoju in tak pristop je imela tudi v drugem petletnem programu (1957-61) (Country Guide – Country Guide for India 1995). V tem času so se zdravstveni centri nahajali predvsem v urbanih središčih, medtem ko podeželski prebivalci niso imeli dostopa do zdravstvene oskrbe. Zato je bilo treba zdravstvene storitve razširiti tudi na

⁹⁵ Klinični pristop (Rao 1997).

podeželska področja (Government of India 1997). Čeprav je bil napredek zelo počasen, je bilo do leta 1961 ustanovljenih okoli 1500 klinik, ki so večinoma zastonj nudile razna kontracepcijska sredstva in tudi druge storitve (Weeks 1996: 519). Že v tem desetletju se je začela uveljavljati sterilizacija⁹⁶ in vazektomija, predvsem zato, ker je bil postopek enostaven in učinkovit (Government of India 1997).

2. 1. 2. Šestdeseta leta 20. stoletja

Stopnja rojstev še vedno ni upadala in vlada je reorganizirala svoje napore. Leta 1962 je tretji petletni načrt sprejel razširjen izobrazbeni pristop (Country Guide – Country Guide for India 1995). Želeli so, da bi sporočilo o nujnosti nadzora rojstev doseglo čim več ljudi, da bi izboljšali in okrepili zavest o sprejemljivosti metod načrtovanja družine (Government of India 1997). Ker ni bilo napredka, je leta 1966 sledila nova reorganizacija. Načrtovanje družine je postalo sestavni del Ministrstva za zdravstvo (Tobias 1994: 161). Vlada je spodbujala uporabo javnih medijev za širjenje informacij, uporabo materničnih obročkov, ponujala finančne spodbude za opravljene vazektomije in se zavzela za legalizacijo splava⁹⁷ (Weeks 1996: 519). Bose (1995) pravi, da je v tem obdobju prišlo do velikega napredka v infrastrukturi zdravstvenega načrtovanja in načrtovanja družine, pri katerem so pomoč in nasveti iz tujine veliko pomagali. V poznih 60-ih letih 20. stoletja je mnogo indijskih politikov verjelo, da visoka stopnja rasti prebivalstva ovira gospodarski napredek. V tem času je postajalo jasno, da 'strategija materničnega obročka'⁹⁸ ni najbolj uspešna. Zato je programska strategija v obdobju četrtega petletnega načrta v zgodnjih 70-ih letih 20. stoletja temeljila predvsem na vazektomiji, kar so imenovali 'taboriščni pristop'⁹⁹ (Rao 1997). Le-ta se je pokazal za težko izvedljivega in nanj so gledali kot na zlorabo programa načrtovanja družine, zato so ga opustili. Pozornost se je še bolj usmerila na sterilizacijo žensk.

⁹⁶ Atabrin, sredstvo proti malariji, so veliko uporabljali v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja, preden so ga nadomestila druga zdravila, v Indiji pa se uporablja kot metoda neoperacijske sterilizacije žensk. Gre za metodo kemične sterilizacije, ki se je uporabljala že v nacističnih časih. V vhod maternice vstavijo atabrin, kar povzroči lokalno vnetje. Brazgotine, ki so posledice tega vnetja, povzročijo zamašitev jajcevodov in s tem sterilizacijo. Vstavljanje atabrina ne zahteva anestezije in izučenega osebja in ga lahko izvajajo področjih, kjer ni dostopa do zdravstvenih storitev (Rao 1997).

⁹⁷ Leta 1971 so sprejeli Zakon o zdravniški prekinitvi nosečnosti in splav je postal legalen (Tobias 1994: 162).

⁹⁸ V tretjem petletnem programu so uporabo materničnih obročkov spodbujali kot najbolj primerno kontracepcijsko sredstvo (Rao 1997).

⁹⁹ Številne moške so na vazektomijo odpeljali kar z delovnih mest in jim delili poceni radie ali karte za prvenstva v nogometu, če so opravili 'prostovoljno' sterilizacijo (Todaro 1997: 224).

2. 1. 3. Sedemdeseta leta 20. stoletja

Popis prebivalstva iz leta 1971 je pretresel načrtovalce in oblikovalce prebivalstvene politike, saj je bila letna rast prebivalstva 2,25 % (Panandiker 1994). Vlada je 16. aprila 1976 sprejela Nacionalno prebivalstveno politiko, ki je odražala naraščajoče soglasje med oblikovalci politike, da načrtovanje družine ne bo imelo pravega uspeha, če ne bo del enotnega programa, ki bo usmerjen k izboljšanju splošne blaginje prebivalstva (Country Guide – Country Guide Study for India 1995). V njej je predlagala številne postopke, ki naj bi pomagali doseči načrtovane cilje znižanja stopnje rodnosti na 1,4 % do leta 1984. Predlogi so bili (Government of India 1974): zvišati starost, pri kateri se fantje in dekleta poročijo (na 18 let za dekleta in na 21 za fante),¹⁰⁰ uvajanje prebivalstvenih vrednot v izobraževalni sistem, zvišali so denarne nagrade za opravljene sterilizacije. Nacionalna prebivalstvena politika je tudi določala, da bo 8 % finančne pomoči, ki jo centralna vlada namenja državnim projektom, namenjeno posebej programom načrtovanja družine; priznavala je »povezavo med nepismenostjo in rodnostjo« in poudarila pomen osnovnega izobraževanja (Bose 1995). Ta politika pa je vsebovala tudi nov element v programu načrtovanja. Zakonsko so uvedli prisilno sterilizacijo. V 15. odstavku Politike načrtovanja družine je zapisano (*ibid.*):

Jasno je, da je javno mnenje sedaj pripravljeno sprejeti veliko bolj stroge ukrepe za načrtovanje družine kot prej. Menimo, da državne zakonodaje, ki se pri izvajanju svoje moči odločijo, da je čas dozorel in da je treba sprejeti zakonodajo za obvezno sterilizacijo, lahko to storijo. Naš nasvet državam v tem primeru je, da to uvedejo po treh otrocih, in da je to enotno uporabljeno za vse indijske prebivalce, brez razlikovanja glede kast, religije ali družbe.

Leta 1977 je nova vlada Nacionalno prebivalstveno politiko preimenovala v Program blaginje družine (Reddy 1994), vendar se vsebina v okviru šestega petletnega načrta ni bistveno spremenila (Government of India 1979). Edina razlika je bila v tem, da so prebivalstveno politiko

¹⁰⁰ Zakon, ki omejuje poroke otrok (znan tudi kot Sarda zakon) je indijska zakonodajna skupščina sprejela leta 1929, leta 1978 pa so ga popravili, tako da je bila starost za deklice zvišana na 18 in za fante na 21 (Reddy 1994). Kljub temu so poroke deklet starih pod 19 let še vedno pogoste. Lahko se sprašujemo, zakaj niso še bolj dvignili mejo starosti za dekleta, vendar je skoraj nemogoče spremeniti vzorce človekovega mišljenja z zakoni. Davis (citirano po Reddy 1994) pravi, da »dejanske starosti (ob poroki) ni mogoče določiti z zakonom, ampak z družbenimi in gospodarskimi pogoji.«

ponovno spodbujali s prostovoljnim sprejetjem norme majhne družine, torej da so odpravili prisilni element.¹⁰¹

2. 1. 4. Osemdeseta leta 20. stoletja

Osemdeseta leta 20. stoletja so prinesla nove ukrepe. Popis prebivalstva leta 1981 je pokazal, da je stopnja rasti prebivalstva ponovno zelo visoka (2,22 %), in da so spremembe nujno potrebne (Ministry of Health and Family Welfare 1993). Leta 1983 je vlada sprejela Nacionalno zdravstveno politiko in z njo niz demografskih ciljev, ki bi jih bilo treba doseči pred iztekom stoletja. Ti so vključevali dosego neto reprodukcijske stopnje (v nadaljevanju NRS)¹⁰² ena, kar je pomenilo bruto stopnjo rodnosti 21 na tisoč, bruto stopnjo smrtnosti 9 na tisoč in letno rast prebivalstva 1,2 % (Ministry of Health and Family Welfare 1993). V dveh letih je postalo jasno, da NRS ena ne bo mogoče doseči do konca 20. stoletja. Sedmi petletni načrt (1985-90) je tako prestavil datum na 2006-2011 (Reddy 1994). Glavni cilj tega programa je bil razširiti infrastrukturo primarnega zdravstva, da bi bile storitve bližje prebivalstvu (Government of India 1997).

2. 1. 5. Devetdeseta leta 20. stoletja

Tudi v 90-ih letih 20. stoletja so se nadaljevali poskusi, da bi Indija dobila čim boljše prebivalstveno politiko. Pododbor za prebivalstvo je moral vladi pripraviti predloge za izboljšanje situacije. Leta 1993 so predlagali decentraliziran pristop, izboljššan dostop do zdravstvenih storitev in kvalitetnejše storitve za ženske in otroke, posebno pomoč območjem, kjer je problem prebivalstva najbolj kritičen, da se zmanjšajo razlike med državami in znotraj držav ter ustanovitev podatkovnih baz na posameznih območjih (Government of India 1997). Ti predlogi po Reddyju (1994) predstavljajo primerne pogoje za doseganje »stabilne rasti prebivalstva z zadovoljivim življenjskim standardom za vse ljudi«. Na določen način je ta

¹⁰¹ Kljub temu še vedno lahko opazimo različne taktike pritiska, ki so blizu prisili. Sem lahko štejemo verbalne grožnje, opravljeno sterilizacijo kot kriterij, ki zagotavlja dostopnost do ugodnosti programov proti revščini, prikrajšanje mater za že tako nizke otroške dodatke, prepoved kandidiranja na volitvah za *panchayat* tistim osebam, ki imajo več kot dva otroke (Sen 1994).

¹⁰² NRS je izražena kot število otrok ženskega spola, ki jih preživi na žensko do konca njene reprodukcijske dobe (Bose 1995).

politika popolnoma nova (Bose 1995). Temelji na osnovnih sklepih »misliti, načrtovati ter delovati lokalno in podpirati nacionalno« (Reddy 1994). Podpira demokratično decentralizacijo prek vaških svetov (*panchayats*) ter mestnih občin (*nagarpalikas*) (Bose 1995). Vsak vaški svet in vsaka mestna občina naj bi pripravila socialno-demografski načrt zase. Poleg tega se osredotoči na osnovne vidike, kot so pismenost, doseganje izobraženosti, predvsem za deklice, vprašanje razlik med spoloma, informirana izbira kontracepcijskih sredstev in tako naprej (*ibid.*).

Tu se prvič opazi sprememba vzorca v razmišljanju. Država je ozko usmerjene programe načrtovanja družine zamenjala s široko zasnovanim, povezanim pristopom oblikovanja reprodukcijskega zdravja in dobrobiti družbe. Celotna filozofija poročila Pododbora za prebivalstvo je »preseči izenačevanje načrtovanja družine s sterilizacijami in se posvetiti zadevam, kot so zveza med ekosistemom in prebivalstvom, vprašanjem razlik med spoloma, revščini in decentralizaciji demokratičnega načrtovanja« (Bose 1995).

Dne 15. februarja 2000 je vlada sprejela Nacionalno prebivalstveno politiko, v kateri je ponovno priznala, da je »stabiliziranje rasti prebivalstva nujna zahteva, ki jo je treba izpolniti, da se spodbudi trajnostni razvoj« (Ministry of Health and Family Welfare 2002). Predlagala je 10 socialno-demografskih ciljev, ki naj bi jih dosegli do leta 2010 (Bose 1995): dati splošen značaj osnovnemu izobraževanju in zmanjšati stopnje nedokončanega šolanja, odpraviti otroško delo in dati prednost osnovni zdravstveni negi, znižati pogostost porok deklet starih pod 18 let, znižati umrljivost dojenčkov in otrok, spodbujati cepljenje otrok proti tuberkulozi, tetanusu, oslovskemu kašlju in podobnim boleznim, omogočiti posameznikom dostop do informacij o metodah omejevanja rojstev, dostop do kontracepcijskih sredstev, obvladovanje aidsa in spolno prenosljivih bolezni, popoln nadzor nad registracijo rojstev, smrti in porok s ciljem znižati stopnjo rodnosti iz 3,6 leta 1991 na 2,1 leta 2010.

2. 2. Težave pri uveljavljanju programov in njihove omejitve

Uspeh ali neuspeh programa načrtovanja družine v državi moramo gledati v okviru njegove udeležnosti v družbenogospodarskem razvoju. Ne gre toliko za to, ali je bil uspešen ali ne, temveč je bolj pomembno razumeti, kako se je politika razvila v določenem družbenogospodarskem kontekstu, katere so bile njene slabosti in kaj se lahko stori, da se te

slabosti odpravijo. V času, ko se je uveljavil prvi tovrstni program v Indiji, koncept majhne družine v državi ni obstajal (Roy 1997). Najpomembnejša stvar v tistem času je bila, kako prepričati ljudi o pomembnosti imeti majhno družino, kako nadzirati rodnost in uveljaviti različne vidike materinske in otroške zdravstvene nege. V prihodnjih desetletjih so sprejeli številne prebivalstvene politike, tako prisilne kot prostovoljne, vendar niso dosegli ciljev, ki so si jih zastavili. Rast prebivalstva v obdobju 1971-81 je bila 2,22-odstotna, v obdobju 1981-91 pa 2,11-odstotna (Ministry of Health and Family Welfare 1993). To pomeni, da je rast prebivalstva ostala bolj ali manj konstantna, kar je precej zaskrbljujoče. Sicer ne morem reči, da je prebivalstvena politika v Indiji popolnoma neuspešna, vendar nima stalne smeri in v preteklosti parom ni ponudila dovolj razširjenih metod nadzora rojstev (npr. kontracepcijskih tabletk).

2. 2. 1. Financiranje s strani centralne vlade

Program načrtovanja družine je že od začetka stoddostno financiran s strani centralne vlade, njegovo izvajanje pa je odvisno od posameznih držav. Zato so te pri izvajanju prebivalstvene politike različno uspešne (Ministry of Health and Family Welfare 1993). Primarni instrument vlade v tem primeru so nacionalni razvojni načrti in dodelitev sredstev za načrtovanje družine v petletnih načrtih (Panandiker 1994). V mnogih državah ima ta program malo politične podpore in obstaja velika verjetnost, da bi države ukinile program iz svojih načrtov, če bi bilo ukinjeno centralno financiranje (*ibid.*).

Tu bi rada opozorila na dejstvo, da ima Indija zelo pestro demografsko strukturo. Prebivalstvo namreč sestavlja na stotine različnih etničnih skupin, ki govorijo 14 glavnih jezikov in na stotine narečij.¹⁰³ Poleg tega je zelo različna tudi verska sestava prebivalstva. Vse to pa so dejavniki, ki otežujejo uveljavitev neke enotne prebivalstvene politike. Realistične prebivalstvene strategije bi morale najti način, kako to raznolikost čim bolj upoštevati.

¹⁰³ Interactive Population Center: Population in the 21 Century, dostopno na <http://unfpa.org/modules/intercater/agenda21/intro.htm>, 15. 01. 2004.

2. 2. 2. Posledice in nasprotovanje

Samo družbeno okolje v Indiji ni najbolj naklonjeno programom načrtovanja družine. Oblikovalcem prebivalstvene politike predstavljajo velike ovire tradicionalne vrednote, ki ohranjajo stare navade in vedenjske vzorce. Primer takšnih vrednot je npr. želja po dveh sinovih ali pa pritisk družine na dokazovanje rodnosti takoj po poroki. Številni programi načrtovanja družine tega niso uspeli spremeniti. Razlog za to leži predvsem v tem, da ljudje ne vidijo razloga, da bi omejili število družinskih članov, kar je po eni strani posledica pomanjkljivih informacij in izobrazbe, po drugi strani pa še vedno visoka stopnja revščine prispeva k naraščanju števila prebivalstva.

Kaže poudariti tudi to, da je bil program dolga leta omejen na kontracepcijsko tehnologijo.¹⁰⁴ Celotna politika nadzora prebivalstva v Indiji se vrti okoli sterilizacij ali končnih metod načrtovanja družine.¹⁰⁵ Število sterilizacij je najbolj občutno naraslo v obdobju 1976-77 (z 1,3 milijona v obdobju 1974-75 na 2,6 milijona v obdobju 1975-76 in na 8,1) zaradi leta 1976 uvedenih prisilnih sterilizacij (Tobias 1994: 163). Vendar je bil ta ukrep popolnoma nesprejemljiv za množice in splošno sovraštvo do vlade je občutno naraslo.¹⁰⁶ Zanimivo je, da so sterilizacije še vedno najpopularnejša metoda in predstavljajo $\frac{3}{4}$ celotnega obsega kontracepcijske zaščite (United Nations Population Fund 2003). Na to je veliko vplivalo dejstvo, da so posamezne države same določile ukrepe za svoje prebivalce, kot so npr. prednostne dodelitve parcel in posojil za tiste, ki imajo opravljeno sterilizacijo (Bose 1996), nadomestila za izgubljeno plačo, prednostna stanovanja, zavrnitev pomoči pri izobraževanju tretjega otroka (Sylva 2003). Na ta način se pojavi korupcija, saj revni ljudje pristanejo na sterilizacijo, zato da dobijo denar, vendar šele po tem, ko že imajo dva sinova (Tobias 1994: 157). Tako na nek način množice preliščijo birokratizacijo načrtovalcev družine.

¹⁰⁴ Profesor Nicholas J. Demerath (citirano po Bose 1996), ki je v šestdesetih letih 20. stoletja delal kot strokovnjak za načrtovanje družine v Indiji v šestdesetih je leta 1966 v knjigi '*Birth Control and Foreign Policy*' (Nadzor rojstev in zunanja politika) dejal, da je »prvi razlog, zakaj načrtovanje družine spodleti v revnih deželah, obsedenost strokovnjakov s tehnikami kontracepcije.« Načrtovalci prebivalstvene politike so zapadli v rutinsko izpolnjevanje ciljev načrtovanja družine, ne da bi posvetili pozornost kvalitativnim vidikom teh programov.

¹⁰⁵ V Indiji manj kot 7 % žensk uporablja eno izmed metod (kontracepcijske tablete, kondomi, maternični obročki) (United Nations Population Fund 2003)

¹⁰⁶ Noben vladni program ne more preseči demografskega fundamentalizma, ki je globoko ukoreninjen fenomen v indijski družbi. Zato pride do nasprotovanja med politiko, ki jo oblikuje vlada in zahtevami množic, ki imajo svoje pojmovanje (Bose 1995).

2. 2. 3. Splavi in primanjkljaj deklic

Ena izmed bistvenih posledic programov načrtovanja družine se kaže tudi v neskladju spolov, ki je posledica splavitev zarodkov ženskega spola (Devraj 2004). Glede na poročilo UNFPA in Ministrstva za zdravje in blagor družine je razmerje med spoloma naslednje. Število deklic na 1000 dečkov v starostni skupini od 0-6 let je padlo iz 945 na 1000 leta 1991 na 927 na 1000 leta 2001 (Government of India 2004: 35). Na deklice se tako kot na Kitajskem gleda kot na breme. Razlogi za to so tradicionalni, gospodarski in kulturni. Sinovi prenašajo naprej družinsko ime in podpirajo ostarele starše. Dekleta na drugi strani bodo zapustila družino in stala velike vsote za doto (Chakrabarti 2003). Izbiranje spola je kljub prepovedi¹⁰⁷ zelo razširjeno, število splavov pa zelo visoko. Vendar pa so razlogi za splav tudi drugi: želja po omejitvi velikosti družine, revščina, nasilje, sistem verovanja in norm, neuspela kontracepcija (Government of India 2004). Mnogo žensk se v primeru opravljenega splava vrta v začaranem krogu, saj po postopku ne dobijo potrebnih informacij glede kontracepcije ali do nje nimajo dostopa in tako je večja možnost, da se nosečnost ponovi.

2. 3. Vloga Sklada Združenih narodov za prebivalstvo

Prvi program UNFPA pomoči Indiji se je začel že leta 1974. Celoten znesek 46 milijonov \$ je bil namenjen predvsem za izboljšanje storitev načrtovanja družine in ustanovitvi podatkovne baze o prebivalstvu, kasneje pa so nudili tudi pomoč pri dobavi kontracepcijskih sredstev in opreme, pri izboljšanju komunikacijskih programov in pri uvajanju izobraževanja prebivalstva o programih načrtovanja družine (United Nations Population Fund 2002b).

Peti program pomoči (1997-2001) je znašal 100 milijonov \$ in je bil največji svetovni program pomoči (United Nations Population Fund 2003). Razdeljen je bil na tri podprograme: prebivalstvo in razvoj; reprodukcijsko zdravje; posredovanje ter informacije, izobraževanje in komunikacija. Program je deloval v približno 40 okrožjih v 6 državah¹⁰⁸ (*ibid.*). Vlado Indije je podprl pri naslednjih ključnih področjih (*ibid.*): pri vključitvi prebivalstvenih problemov v širši

¹⁰⁷ Leta 2004 je bil sprejet Zakon o predrojstnih diagnostičnih tehnikah (Prepoved izbora spola) (Devraj 2004).

¹⁰⁸ Maharashtra, Gujrat, Madhya Pradesh, Kerala, Rajasthan in Orissa (United Nations Population Fund 2003).

razvojni okvir; pri izvajanju osnutka nacionalne politike za okrepitev položaja žensk; pri razvoju posebnih programov za izboljšanje statusa žensk in odpravi razlik med spoloma; pri okrepitvi logističnega sistema za razdelitev kontracepcijskih sredstev in razširitvi izbire kontracepcijskih metod; pri razširitvi ukrepov posredovanja in spodbujanja reprodukcijskega zdravja.

Trenutno UNFPA sodeluje v Indiji s šestim programom pomoči (*The Sixth Country Programme*), ki je sprejet za obdobje 2003-2007 (*ibid.*). Njegovi cilji so:

- podpreti politično okolje in orodja, ki bodo zagotovila nacionalni cilj stabilizacije prebivalstva;
- povečati razpoložljivost, dostop in uporabo kvalitetnih storitev reprodukcijskega zdravja;
- povečati povpraševanje skupnosti po kvalitetnih zdravstvenih storitvah;
- pripraviti mladostnike na odraslost;
- osvetliti ženske zadeve;
- v zdravstvenem sistemu posredovati pristop, ki temelji na pravicah.

Šesti program pomoči bo dal svoj prispevek k doseganju vladnih ciljev človeškega razvoja znotraj okvira Nacionalne prebivalstvene politike 2000 in načeli ICPD. Svoje delo bo nadaljeval v 32 okrožjih v petih državah¹⁰⁹, ki jih podpira UNFPA (*ibid.*) Za to obdobje je predvideno 75 milijonov \$: od tega bo 25 % namenjeno za podporo nacionalnega delovanja, 75 % pa za podporo delovanja na ravni držav in okrožij (*ibid.*).

2. 4. Prihodnost

Program načrtovanja družine v Indiji je bil sprva osredotočen na zagotavljanje zdravstvene nege ženskam in otrokom ter zagotavljanju storitev kontracepcije. Ti petletni programi so bili dokaj ozko ciljno usmerjeni in niso prispevali k večjemu upadu rodnosti.¹¹⁰ Šele v zadnjem desetletju (po ICPD leta 1994) je tudi Indija ugotovila, da je treba na tem področju spremeniti način

¹⁰⁹ To so okrožja v državah Rajasthan, Gujarat, Madhya Pradesh, Orissa in Maharashtra. Te države so izbrane zato, ker imajo tri med njimi (Rajasthan, Madhya Pradesh in Orissa) najnižje socio-demografske kazalce v državi, Gujarat in Orissa imata sicer povprečne socio-demografske kazalce, vendar pa tam beležijo velike razlike med spoloma, neizpolnjene potrebe po storitvah reprodukcijskega zdravja, naraščajoče število okuženih s HIV in številne plemenske skupine v urbanih slumih (*ibid.*).

¹¹⁰ V obdobju 1998/99 je bila stopnja rodnosti 2,85 (Government of India 2004: 46).

razmišljanja in je te programe nadomestila s široko zastavljenimi programi, ki vključujejo tudi reprodukcijsko zdravje in blaginjo družine. Indijska vlada je v zadnjih letih izpeljala mnogo inovacij in reform v zdravstvenem sektorju. Sem šteje decentralizacija izvajanja programov, vključevanje lokalnih vlad v načrtovanje in nadzor posegov v zdravstvo, naraščajoče partnerstvo med različnimi sektorji ter razvoj primernih shem financiranja zdravstva (United Nations Population Fund 2003).

Kljub temu obstaja še veliko slabosti, ki jih bo morala prebivalstvena politika v Indiji rešiti. Še vedno je kakovost zdravstvene nege slaba, pomanjkanje uveljavljenosti konceptov kot so reprodukcijske pravice, enakost spolov, okrepitev žensk, pa predstavljajo ovire za uspešno izvajanje Nacionalne prebivalstvene politike in načel ICPD.

V petih desetletjih je postalo jasno, da sta nujen predpogoj za uspeh programa zadosten finančni vložek in primerna zdravstvena infrastruktura. Močno sredstvo za spodbujanje norme majhne družine so informacije, izobrazba in komunikacija, zagotoviti pa je treba tudi učinkovito zdravstveno nego mater in otrok ter skrb za kontracepcijo. Deseti petletni program (2002-2007) ima zato zastavljene naslednje cilje (Government of India 2002: 166, 167): znižati rodnost, smrtnost in rast prebivalstva; demografski cilji morajo biti osredotočeni na to, da parom pomagajo doseči njihove reprodukcijske cilje; uporabljati je treba različne kontracepcijske metode; številni vertikalni programi za načrtovanje družine in zdravja mater in otrok morajo biti povezani z zdravstveno nego žensk in otrok; decentralizirano mikronačrtovanje in izvajanje programov; programi, ki so osredotočeni predvsem na ženske, morajo vključiti tudi moške v načrtovano starševstvo. V prihodnosti je treba tudi izobraziti in usposobiti zdravstvene delavce, zagotoviti zadostno količino zdravil, okrepiti primarno zdravstveno nego (Government of India 2002: 167).

3. DISKUSIJA

Marsikatera razvita država in njena vlada si verjetno ne more predstavljati, kaj bi storila v primeru tako hitre rasti prebivalstva, kot jo imata npr. Kitajska in Indija. Kot smo videli, se je vsaka izmed njiju na svoj način spoprijela s tem problemom, rezultati so bili temu primerno različni. Na kratko bi lahko kitajsko politiko enega otroka ocenili kot uspešno, indijsko

prebivalstveno politiko pa kot manj uspešno. Treba pa se je vprašati, kakšna je cena te uspešnosti in koliko so države pripravljene za njo plačati. Če odmislimo samo kršenje človekovih pravic predvsem na Kitajskem, potem je Kitajska 'izumila' model omejevanja, po katerem bi se lahko zgledovale tiste države v razvoju, ki se srečujejo z visokimi stopnjami naravnega prirastka. V relativno kratkem času je Kitajski uspelo s svojo politiko enega otroka močno omejiti rast prebivalstva. Pri tem je uporabila in še uporablja ukrepe, med katerimi imajo mnogi prisilno naravo. Med informacijami, izobrazbo, prepričevanjem, izkrivljanjem in siljenjem je tanka meja; njena postavitev niha med različnimi kulturami. Odločitev Reaganove administracije, da ustavi vse prispevke UNFPA zaradi kitajskih 'prisilnih splavov', je kaznovala vse države v razvoju zaradi domnevnih grehov Kitajske. Cena takšne vzvišene etike je visoka. Program, kot je kitajski, ima nujno za posledico določeno stopnjo osebnega žrtvovanja in s sabo nosi znatno breme socialnih stroškov. Žrtvovanja in socialni stroški, povezani s politiko enega otroka, bi bili verjetno kljub vsemu relativno manjši, če bi jih primerjali z ogromnim in verjetno trajnim stanjem človeškega trpljenja in revščine, ki bi jih s sabo prinesla nadaljnja rast prebivalstva. Indija na drugi strani je v enem izmed obdobj sicer poskusila tudi s prisilnimi ukrepi, kot je sterilizacija, vendar se je kasneje odločila za metode, ki temeljijo na prostovoljnih odločitvah posameznikov (treba je poudariti, da tudi Kitajska zagotavlja, da njena politika enega otroka temelji na prostovoljnosti). Tudi zaradi slabega gospodarskega položaja Indija s svojimi prebivalstvenimi politikami ne dosega zastavljenih ciljev (gospodarski položaj vpliva tudi na razlike med provincami na Kitajskem, kjer imajo slabo razviti podeželski predeli Kitajske še vedno precej visoko rast prebivalstva), saj so prebivalci bolj zaposleni s tem, da najdejo način za preživetje, kot z razmišljanjem, koliko otrok bodo imeli.

IV. SKLEP

V preteklosti se je na mnogih ravneh razpravljalo o tem, ali zavestna prebivalstvena politika lahko prispeva k omejitvi rasti prebivalstva, predvsem v državah v razvoju, kjer je stopnja rasti precej visoka. Kljub temu, da se razprava nadaljuje še danes, je na področju prebivalstvene politike v zadnjih desetletjih opazen napredek. V tej nalogi se ukvarjam z razvojem prebivalstvene politike na mednarodni ravni, v okviru ZN, in tudi s posameznimi prebivalstvenimi politikami na nacionalni ravni, na Kitajskem in v Indiji. Diplomsko delo sem začela s številnimi idejami o tem, kaj naj bi prebivalstvena politika bila, kdo naj bi jo oblikoval,

kdo naj bi bili tisti, na katere se bo nanašala in ali je sploh potrebna. Predpostavka je bila, da predstavlja oblikovanje prebivalstvene politike zaradi specifične narave problema rasti prebivalstva, katerega reševanje se zdi v izključni domeni držav, precejšnje težave, saj so mednarodne organizacije na tem področju omejene oziroma ne morejo dovolj učinkovito izvajati sprejetih politik. V prvem poglavju sem se posvetila avtorjem, ki so največ prispevali k razumevanju prebivalstvene politike in poskusila najti podobnosti in razlike med različnimi pogledi na njo. Pri tem sem ugotovila, da lahko v grobem razdelimo avtorje na tiste, ki zagovarjajo omejevanje rasti prebivalstva in na tiste, ki menijo, da je to sicer problem, ki pa ga ni treba posebej reševati, saj bo zanj poskrbel razvoj. Na prve je v veliki meri vplival Malthus, drugi pa svoje mnenje oblikujejo v skladu z neoliberalistično teorijo, ki verjame v moč trga in njegovo sposobnost, da slej kot prej sam reši vse probleme, tudi prebivalstvenega. Obe smeri razprave o tem problemu (neomaltuzijanci in revizionisti – neoliberalci) se seveda zlijeta v skupen sklep, da bodo pritiski prebivalstva povzročili določeno pomanjkanje in obremenitev zemeljskih virov in poslabšanje kvalitete okolja. Celoten problem rasti prebivalstva se vrti v začaranem krogu. Na kratko bi ta krog opisala takole: v državah v razvoju ne prihaja do razvoja (razlog bi morda lahko iskali v tem, da razvitemu Severu ustreza nerazvit Jug) \Rightarrow to pomeni, da revščina, ki je eden izmed dejavnikov nezmanjšane rasti prebivalstva (ljudje so bolj zavarovani, če imajo več otrok), narašča \Rightarrow to povzroči povečanje potrebe po vlaganju v socialni sektor in zmanjša kapital za bolj neposredne proizvodne investicije \Rightarrow kakovost življenja se ne spremeni \Rightarrow motivacija ljudi do odločanja za otroke se ne spremeni \Rightarrow rast prebivalstva se ne zmanjša \Rightarrow slabi standardi (kot npr. nezaposlenost) ohranjajo ali še povečajo raven revščine in tako naprej. Zato so v državah v razvoju še vedno visoke stopnje rasti prebivalstva. Takšen opis problema ustreza predvsem tistim, ki menijo, da bi razvoj sam poskrbel tudi za prebivalstveni problem in tistim, ki se sprašujejo, ali je prebivalstvena politika sploh potrebna.

Kljub vsem razlikam v mnenjih rast prebivalstva predstavlja specifičen problem predvsem zaradi tega, ker nanjo vpliva in se navezuje toliko različnih dejavnikov (družbeni, politični, gospodarski, institucionalni). Pri tem se mi je pojavilo tudi vprašanje, kako naj bi pri toliko različnih kulturah, normah in vrednotah oblikovali takšno prebivalstveno politiko, ki bi bila primerna za vse države? V drugem poglavju, ki je namenjeno pregledu delovanja institucij na področju oblikovanja skupne svetovne prebivalstvene politike, sem poskušala ugotoviti, ali dejansko obstaja nek

splošen dogovor o tem, kaj naj bi prebivalstvena politika predstavljala, ali so določeni kakšni cilji, ki jih je treba doseči in ali sploh obstaja politična volja posameznih držav, da bodo to politiko izvajale? Ker so naraščajoči prebivalstveni problemi odsevali tudi na globalni ravni, je bilo od druge svetovne vojne do danes organiziranih pet mednarodnih konferenc, ki so se ukvarjale tudi s problemom rasti prebivalstva. Tri pomembnejše konference (konferenca v Bukarešti, konferenca v Mexico Cityju in ICPD) so temeljile na predpostavki, da rast prebivalstva predstavlja potencialno oviro možnostim držav za gospodarski razvoj. Čeprav se vsi delegati konferenc s to predpostavko niso strinjali, je bil sklep vseh treh konferenc, da mora načrt za izboljšanje blaginje prebivalstva vsebovati tudi strategijo za omejitve rasti prebivalstva. Rezultat vseh konferenc je bil, da so v ta namen postavile določene smernice in določene cilje. Vendar je celotna zadeva preveč ohlapno zastavljena, brez specifičnih predlogov in načrtov. Na najpomembnejši konferenci ICPD je bil sprejet obsežen dokument SPA, ki v ospredje postavlja trajnostni razvoj, povezovanje prebivalstva in skrbi za okolje ter trajnostno upravljanje z naravnimi viri. Zavzema se za večjo vlogo žensk in izboljšanje njihovega položaja, zagovarja okrepitev položaja in vloge družine, pozornost posveča tudi odpravi izkoriščanja otrok, zgodnjih porok in tako naprej. Glede same prebivalstvene politike opredeljuje časovno določene cilje, ki zavezujejo vse, ki so ga sprejeli. Če se poglobim v filozofijo nadzora prebivalstva, ugotovim, da omenjene konference omenjajo reprodukcijsko svobodo samo v smislu svobode do 'imeti manj otrok', popolnoma pa spregledajo dejstvo, da svobodna izbira, ki jo toliko propagirajo, pomeni tudi svobodo do 'imeti več otrok' oziroma toliko otrok, kolikor jih posameznik želi. Če bi bile posamezniku zagotovljene vse osnovne pravice, kot so na primer pravica do hrane, do vode, do zaposlitve, do dohodka, dostop in možnost izobrazbe, do zdravstvenih storitev, bi obstajala večja verjetnost, da bodo posamezniki sprejeli tudi normo manjše družine. Tako pa je presoja racionalnosti in humanosti reprodukcije skoraj v celoti prepuščena posamezniku, ki ga seveda ne skrbi za racionalnost in humanost reprodukcije prebivalstva kot celote. Če se ne bo spremenilo družbeno mišljenje o tem problemu, tudi smernice in zakoni ne bodo veliko pomagali.

Seveda lahko rečemo, da je rast prebivalstva odgovornost celotne mednarodne skupnosti, vendar so se že na konferencah pokazale prevelike razlike med razvitimi državami in državami v razvoju, da bi se lahko zanašali samo na to. ICPD na primer poziva države, kjer so neravnotežja med trendi, da ukrepajo. Pa vendar ni nikjer zapisano, kaj točno naj bi pomenila ta neravnotežja,

poleg tega ni bilo na nobeni od konferenc resne razprave o povezavi med razvojem in rastjo prebivalstva. Dejstvo je, da teh dveh dejavnikov ni mogoče obravnavati samostojno, ker sta med sabo neločljivo povezana. V osnovi sem prišla do spoznanja, da so mednarodne organizacije pri uveljavljanju prebivalstvene politike res omejene, vendar mogoče ne gre toliko za dejstvo, da jih ne morejo učinkovito izvajati, kot za dejstvo, da jih ne želijo učinkovito izvajati, ker države znotraj mednarodnih organizacij (vsaj znotraj ZN) nimajo istih interesov. Kljub temu sem mnenja, da so dogovori doseženi na mednarodnih konferencah, čeprav niso obvezujoči. Ker so izraz globalnega soglasja, dajejo neko legitimnost razmišljanju o tem, kaj mora biti narejeno, da se bomo soočili s kritičnimi globalnimi problemi in nudijo smernice oblikovalcem politike in načrtovalcem programov.

Države v razvoju pa morajo same najti pravo zmes politik in programov, da bodo dosegle napredek v blaginji posameznika, znižanju stopnje rodnosti in izvajanju strategij trajnostnega razvoja. To nas privede do točke, ko je izvajanje prebivalstvenih politik prepuščeno posameznim državam in njihovim prioritetam (kljub pridigi o svobodni izbiri, ICPD ničesar ne ponudi državam, ki se morajo soočiti s prebivalstvenim problemom). Za študijo primera v nalogi sem izbrala dve državi, Kitajsko in Indijo, ki sta izbrali različna načina, da se spoprime s prebivalstvenim problemom. V obeh primerih gre za takoimenovano 'antinatalitetno' prebivalstveno politiko, saj poskušajo z njo omejiti stopnje rodnosti. Tudi drugače mnogi strokovnjaki in politiki prebivalstveno politiko izenačujejo z 'antinatalitetno' politiko, kar je po svoje razumljivo, saj zniževanje stopnje rodnosti v večini držav v razvoju zaostaja za zniževanjem stopnje smrtnosti, posledica pa je visoka stopnja rasti prebivalstva. Kljub temu, da je bila Indija prva država, ki je začela z nacionalno vpeljano prebivalstveno politiko, pri tem ni bila najbolj uspešna. Zakaj je tako, na prvi pogled mogoče ni najbolj jasno, saj so od vsega začetka povezovali prebivalstveno politiko z gospodarskim in družbenim razvojem, namenjali so ji precejšnja sredstva in sprejemali konkretne zakonske ukrepe. Kljub vsemu indijska politika ni uspela spremeniti tradicionalnih reprodukcijskih vrednot, ki se kažejo v želji po dveh sinovih. Na drugi strani je na primeru Kitajske mogoče opazovati uspešno prebivalstveno politiko. Razlogi za njeno uspešnost ležijo v izredno dobri organizaciji na vseh ravneh, močni politični kontroli, neprestanem izobraževanju, obveščanju, spodbujanju in prepričevanju ter najširši dostopnosti različnih sredstev nadzora rojstev. Seveda jo spremlja tudi vrsta problemov, ki zbuja zgražanje v

mednarodni skupnosti, kot je kršenje človekovih pravic, vendar se v svoji nalogi v to ne spuščam, kljub temu da bi bilo raziskovanje tega vidika zelo zanimivo.

Na primeru Kitajske in Indije se je pokazalo, da je prisilna prebivalstvena politika enega otroka na Kitajskem bolj uspešna kot prostovoljno omejevanje v Indiji. Kljub temu da je kitajska politika bila, in bo, deležna številnih kritik in očitaj, je dosegla določene cilje, ki so njej kot državi koristili. Kaj se je v tem primeru dogajalo s posamezniki, je vprašanje, ki sega že v drugo področje, poleg tega pa celotna zgodba politike enega otroka na Kitajskem kaže na to, da se je kitajska vlada odločila za to možnost predvsem zato, ker je želela doseči hiter gospodarski razvoj in bi jo neomejena rast prebivalstva pri tem ovirala. Na primeru Indije pa se pokaže naslednje: ljudje bi se mogoče sami podvrgli omejevanju rodnosti, vendar ne vidijo razloga za to, če ne obstaja dovolj dokazov, da je veliko število prebivalstva dejansko škodljivo za okolje in tako posredno tudi njim samim. Poleg tega je tu pomembno še vprašanje mobilizacije potrebnih sredstev za izvajanje prebivalstvenih politik. Tako na nacionalni kot na mednarodni ravni se namreč vedno najdejo 'bolj pomembne stvari', za katere je treba zagotoviti denar.

Kakorkoli vzamemo, je rast prebivalstva več kot samo stvar posamezne države, če ne zaradi drugega že zaradi naraščajočega števila migracij, kar pomeni, da potreba po skupni prebivalstveni politiki še vedno obstaja. Vendar samo prebivalstvena politika brez primerne razvojne politike ne bo prinesla uspeha. Odnos med prebivalstvom in razvojem se mora spremeniti v neko vizijo, ki bo posvetila več pozornosti izobraževanju, zdravstvenim storitvam in tudi vlogi žensk, pri tem pa upoštevala etične, kulturne, gospodarske in religiozne vrednote.

IV. LITERATURA

1. SEKUNDARNI VIRI

- A Brief History of the ICPD (1994) V Earth Negotiation Bulletin 6 (39), <http://www.iisd.ca/linkages/vol06/0639002e.html> (29. 03. 2003)
- Agenda 21 – Demographic Dynamics and Sustainability, <http://www.un.org/esa/Sustdev/agenda21chapter5.htm> (01.07.2002)
- Alder, John in David Wilkinson (1999) Environmental Law and Ethics. Basingstoke, London: MacMillian
- Annan Kofi A. (2000) 'We the Peoples' the Role of the UN in the 21th Century, <http://www.un.org/millennium/sg/report/full.htm> (10. 09. 2004)
- Bandarage, Asoka (1997) Women, Population and the Global Crises. New Jersey, London: Zed Books
- Bezlova, Ana (1998) Population-China: Changes in One-child Policy Emerging, http://www.oneworld.net/ips2/apr98/06-19_005.html (06. 01. 2003)
- Bose, A. (1995) The Family Welfare Programme in India: Changing Paradigm. V Hary Mohan Mathur (ur.) *The Family Welfare Programme in India*, 1-29. Vikas Publishing, <http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/0100/h048.html> (14. 05. 2002)
- Bose, A. (1996) Population: beyond Contraceptive Technology. V Malcom Adilshiah (ur.) *Population beyond Contraceptive Technology*, 7-17. SNDT Churchgate, <http://www.hsph.harvard.edu/Organisations/healthcare/bose.htm> (17. 05. 2002)
- Brown, Lester R. (1999) State of the World, 1999: a Worldwatch Institute Report on Progress toward a Sustainable Society. London: Earthscan
- Brown, Noel J. in Pierre Quiblier (1994) Ethnicity and Agenda 21: Moral Implications of a Global Consensus. New York: United Nations Publications
- Bučar, Bojko, Zlatko Šabič, Milan Brglez (2000) Navodila za pisanje – Seminarske naloge in diplomska dela. Ljubljana: FDV
- Cairo Plus Five: Top Ten (1999), http://www.populationaction.org/cairo/q_a.htm (29. 11. 2003)

- Carlson, Margaret Catley (1994) Population Policies and Reproduction Rights – Always in Conflict? V Social Change 24 (3&4), 3-12, <http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/0110/catley-carlson.html> (14. 05. 2002)
- Chakrabarti, Simi (2003) India: Abortion of Female Foetuses Leads to Gender Imbalance, <http://abc.net.au/cgi-bin/common/printfriendly.pl?> (03. 11. 2004)
- Challenges for the Future (1994) V Earth Negotiation Bulletin 6 (39), <http://www.iisd.ca/linkags/vol06/0639030e.html> (29. 03. 2003)
- Chasek, Pamela in Angela Cheridan (1994) A Summary Report on the International Conference on Population and Development (ICPD), <http://iisd.ca/linkages/download/asc/enb0639e.txt> (16. 07. 2003)
- Cohen, A. Susan (1999) 'Cairo-Plus-Five' Review is Finding Political Will Strong – But Funds Lacking. V The Guttmacher Report on Public Policy, april, <http://www.guttmacher.org/pubs/journals/gr020205.pdf> (29. 03. 2003)
- Cohen, Joel (1996) How Many People Can the Earth Support? New York, London: Norton
- Constitution of the People's Republic of China (1982), <http://www.usconstitution.net/china.html> (03. 11. 2004)
- Country Study & Country Guide for China, 1995, <http://www.lupinfo.com/country-guide-study/china/china55.html> (06. 01. 2003)
- Country Study & Country Guide for India, 1995, <http://www.lupinfo.com/country-guide-study/india/india38.html> (06. 01. 2003)
- Devraj, Ranjit (2004) Shame of Female Foeticide Remains Hard to Stop, <http://ipsnews.net/print.asp?idnews=20706> (03. 11. 2004)
- Elliott, Lorraine (1998) The Global Politics of the Environment. Basingstoke, London: Macmillian
- From Geneva to Cairo: Margaret Sanger and The First World Population Conference, Margaret Sanger Papers Project Newsletter, #8, 1994 <http://www.nyu.edu/projects/sanger/cairo/html> (30. 11. 2003)
- Furedi, Frank (1997) Population and Development - a Critical Introduction. Cambridge: Polity Press
- Glossary-China, http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/china/cn_glos.html (06. 01. 2003)

- Government of India (1974) 5th Five Year Plan, <http://planningcommission.nic.in/plans/fiveyr/welcome.html> (03. 11. 2004)
- Government of India (1979) 6th Five Year Plan, <http://planningcommission.nic.in/plans/fiveyr/welcome.html> (03. 11. 2004)
- Government of India (1997) 9th Five Year Plan, <http://planningcommission.nic.in/plans/fiveyr/welcome.html> (03. 11. 2004)
- Government of India (2002) 10th Five Year Plan, http://www.planningcommission.nic.in/plans/panel/fiveyr/10th/volume2/v2_ch2_10.pdf (03. 11. 2004)
- Government of India (2004) India Country Report, Population and Development: 10 Years since ICPD, http://www.unfpa.org.in/reports/15_ICPD+10_India%20Country%20Report.pdf (03. 11. 2004)
- Grant, Lindsey (1996) China as an 'Emerging' Nation – What It Means for the Rest of Us, http://www.npg.org/forum_series/china_emerging.htm (06. 01. 2003)
- Grant, Lindsey (1994) The Cairo Conference: Feminists vs. the Pope, http://www.npg.org/forum_series/feminists&pope.htm (06. 01. 2003)
- Grimes, Seamus (2002) Controlling the Third World Population Growth: a Major Theme of the UN Population Conference in Cairo, <http://www.hsph.harvard.edu/rt21/globalism/grimes.htm> (22. 01. 2002)
- Hardin, Garrett (1968) The Tragedy of Commons. V Science 162 (1968), 1243-1248, <http://www.dieoff.com/page95.htm> (10. 11. 2000)
- Hartmann, Betsy (1995a) Security and Survival. V Reproductive Rights and Wrongs: the Global Politics of Population Control. Cambridge: South End Press, <http://www.hsph.harvard.edu/rt21/globalism/HARTMANNc1.html> (22. 01. 2002)
- Hartmann, Betsy (1995b) The Malthusian Orthodoxy. V Reproductive Rights and Wrongs: the Global Politics of Population Control. Cambridge: South End Press, <http://www.hsph.harvard.edu/rt21/globalism/HARTMANNc2.html> (22. 01. 2002)
- Held, David in Anthony McGrew (2000) The Global Transformation Reader. Cambridge, Oxford, Malden: Polity Press
- Human Development Report 2003, http://hdr.undp.org/statistics/data/cty/cty_f_CHN.html (10. 09. 2004)
- Millennium Development Goals 2003, <http://www.undp.org/hdr2003/pdf> (10. 09. 2004)

- Interactive Population Center: Population in the 21st Century, <http://www.unfpa.org/modules/intercenter/agenda21/intro.htm> (15. 01. 2002)
- International Union for the Scientific Study of Population, http://www.iussp.org/About_IUSSP/2history.php (24. 04. 2004)
- Kalb, Don (2000) *The Ends of Globalisation: Bringing Society Back In*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Keil, Roger, David V.J. Bell, Peter Penz, Leesa Fawcett (1998) *Political Ecology: Global and Local*. London, New York: Routledge
- Koštomaj, Polona (2003) *Vloga in delovanje Kitajske v mednarodni skupnosti v luči kitajskega zgodovinskega spomina*. Ljubljana: FDV
- Lindhal-Kiesling, Kerstin in Hans Landberg (1994) *Population, Economic Development and the Environment – the Making of Our Common Future*. New York: Oxford University Press
- Malačič, Janez (1995) Protislovja nastajanja svetovne prebivalstvene politike. Teorija in praksa, -32, št. 11/12, str. 948-955. Ljubljana: FDV
- Malthus, Thomas Robert (1798) *An Essay on the Principle of Population, First Edition*, <http://www.econlib.org/library/Malthus/malPop1.html> (29. 09. 2003)
- Martin, Hans-Peter, in Harald Schumann (1997) *Pasti globalizacije. Napad na demokracijo in blaginjo*. Ljubljana: Co libri
- Martine, George (1996) *Population and Environment in the Current Development Scenario*. Working paper series, http://www.hsph.harvard.edu/Organisations/healthnet/Hupapers/96_02.pdf (11. 06. 2002)
- Ministry of Health and Family Welfare (1993) *Annual Report 1992-93*, <http://www.mohfw.nic.in/reports/Annual%20Report20%201992-93/Chap – III.pdf> (10. 09. 2004)
- Ministry of Health and Family Welfare (2002) *Annual Report 2001-02*, <http://www.mohfw.nic.in/reports/Annual%20Report20%202001-02%20pdf/contents.pdf> (10. 09. 2004)
- Missed Opportunities (1994) *V Earth Negotiation Bulletin* 6 (39) <http://www.iisd.ca/linkages/vol06/0639029> (29. 03. 2003)
- Moscovitz, Marc L. (2001) *The Haunting Fetus Lesson Plan 3: Abortion and the One-child Policy in Mainland China*, <http://www.lfc.edu/-moscovitz/courses/lectures/onechild.hf.html> (06. 01. 2003)

- Mosher, Steven W. (1998) Are the Chinese Ready for Liberty & Self-government? V The American Enterprise july-august 9(4), 1998, <http://cms.westport.k12ct.us/cmsslmc/mystuff/China/onechild.html> (06. 01. 2003)
- Panandiker, Pai V. A. (1994) Fertility Control-induced Politics of India. V Social Change 24 (3&4), 42-53, 1994, http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/0702/panandiker_etc.html (18. 06. 2002)
- Paulus II., Ioannes (1995) Evangelium vitae, http://www.vatican.va/edocs/ENG0141/_PQ.HTM (24. 09. 2003)
- Pikalo, Jernej (2003) Nacionalna država v dobi globalizacije: Ali je možna kozmopolitanska demokracija? Doktorska disertacija. Ljubljana: FDV
- Prepcom III (1994) V Earth Negotiation Bulletin 6 (39) <http://www.iisd.ca/linkages/vol06/0639006e.html> (29. 03. 2003)
- PRI's International Conference: Human Rights in China: 50 Years Later (1999) V Population Research Institute Review 6 (9), <http://www.pop.org/reports/rvnews11299.htm> (17. 04. 2002)
- Rao, Mohan (1994) An Imagined Reality: Malthusiasm, Neo-Malthusiasm and Population Myth. V Economic and Political Weekly 29 (42), <http://www.hsph.harvard.edu/Organisations/healthnet/rao3.htm> (11. 06. 2002)
- Rao, Mohan (1997) Neo-Eugenics: The Quinacrine Sterilisation of Woman in India. V Woman's Link 3(3), 12-15, <http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/0200/h024.html> (11. 06. 2002)
- Reddy, P. H. (1994) Population Policy Choices in India. V Social Change 24 (3&4), 86-92, <http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/9999/rh110.html> (18. 06. 2002)
- Roy, T. (1997) Analysis of India's Population Policy: An Experience of Five Decades, <http://www.hsph.harvard.edu/Organisations/healthnet/SAsia/Suchana/0804/rh326.html> (03. 11. 2004)
- Scholte, Jan Aart (2000) Globalisation: a Critical Introduction. Houndmills, Basingstoke and London: MacMillan Press LTD
- Sen, Amartya (1994) Population Policy: Authoritarianism versus Cooperation. V Social Change 24 (3&4), 20-35, <http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/9999/rh080.html> (18. 06. 2002)
- Sen, Gita (1995) The World Program of Action: a New Paradigm for Population Policy. V Environment 37 (1), 34-37, <http://www.hsph.harvard.edu/grhf/Sasia/suchana/0110/sen.html> (18. 06. 2002)

- Sloep, Peter B. in Andrew Blowers (1996) Environmental Problems as Conflict of Interest. London in drugi: Arnold
- Smith, Cristopher H. (2001) Coercive Population Control in China: New Evidence of Forced Abortion and Forced Sterilization. Population Research Institute, <http://www.pop.org/china/smith.htm> (17. 04. 2002)
- Stycos, J. Mayone (1989) The Second Great Wall of China: Evolution of a Successful Policy of Population Control, http://www.npg.org/forum_series/2nd_wall_of_china.htm (06. 01. 2003)
- Supek, Rudi (1973) Ova Jedina Zemlja. Zagreb: Globus
- Sylva, Douglas (2003) U.S. Won't Condemn India, Chastises Philippines, http://www.newsmax.com/scripts/printer_friendly.pl?page (03. 11. 2004)
- The Population Institute: International Conference on Population and Development, <http://www.populationinstitute.org/wpaw8/html> (29. 11. 2003)
- The Population Institute: The Hague Forum – Measuring ICPD Process since Cairo, <http://www.populationinstitute.org/thehague/html> (29. 11. 2003)
- Tobias, Michael (1994) The World War III: Population and the Biosphere at the End of the Millennium. Santa Fe: Bear & Company Inc.
- Todaro, Michael P. (1997) Economic Development. New York: Longman
- Total Midyear Population for the World: 1950-2050, <http://www.census.gov/ipc/www/worldpop.html> (20. 02. 2004)
- Transition from High to Lower Population Growth, <http://www.un.org/Depts/eca/divis/fssd/popu.htm> (15. 01. 2002)
- UN General Assembly Highlights (1994) V Earth Negotiation Bulletin 6 (39), <http://www.iisd.ca/lincages/vol03/0308001e.html> (29. 03. 2003)
- United Nations Population Division (2001) World Population Prospects: the 2000 Revision, ESA/P/WP.165, New York: Department of Economic and Social Affairs, <http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2000/wpp2000h.pdf> (25. 07. 2002)
- United Nations Population Fund (2002a) State of the World Population 2002: People, Poverty and Possibilities, <http://www.unfpa.org/swp/2002/pdf/english/swp2002enf.pdf> (23. 12. 2003)

- United Nations Population Fund (2002b) UNFPA in India, <http://www.un.org.in/Agencies/unfpa.htm> (03. 11. 2004)
- United Nations Population Fund (2003) UNFPA's Sixth Programme of Assistance in India 2003-2007, http://www/unfpa.org.ind/reports/16_CP6%20brochure.pdf (03. 11. 2004)
- U.S. Bureau of the Census (1999) World Population Profile: 1998. Washington: U.S Government Printing Office, <http://www.census.gov/ipc/prod/wp98/wp98.pdf> (12. 12. 2003)
- U.S. Bureau of the Census (2003) Global Population Profile: 2002. Washington: U.S Government Printing Office, <http://www.census.gov/ipc/prod/wp02/wp-02003.pdf> (01. 12. 2004)
- Weeks, John R. (1996) Population – An Introduction to Concepts and Issues. Belmont: Wadsworth Publishing Company
- Who is Hayek? <http://www.hayekcenter.org/friedrichhayek/who.html> (26. 06. 2004)
- World Commission on Environment and Development (1987) Our Common Future. New York, Oxford: Oxford University Press
- World Resources 1994-95 (1995) A Report by the World Resources Institute in Collaboration with the United Nations Environment Programme and United Nations Development Programme. New York, Oxford: Oxford University Press
- Zuo, Xin (1997) China's One-child Policy: Anomaly or Necessity, <http://www.hhs.se/eijs/anomaly/COnekid.htm> (06. 01. 2003)

2. PRIMARNI VIRI

- Economic and Social Council (1999) Concise Report on World Population Monitoring, 1999: Population Growth, Structure and Distribution, E/CN.9/1999/2, <http://www.un.org/documents/ecosoc/cn9/1999/ecn91999-2.pdf> (15. 01. 2002)
- Economic and Social Council (2001) Concise Report on World Population Monitoring, 2001: Population, Environment and Development, E/CN.9/2001/2, <http://www.un.org/documents/ecosoc/cn9/ecn92001-2.htm> (15. 01. 2002)

- Programme of Action of the ICPD (1994) V Earth Negotiation Bulletin 6 (39), <http://www.iisd.ca/linkages/Cairo/program/p00000.html> (26. 03. 2003)
- Report of the UN Conference on the Human Environment, Stockholm, 5.-16. June 1972, <http://www.sovereignty.freedom.org/p/land/gc1972.txt> (01. 07. 2002)